

**T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
GAZETECİLİK ANA BİLİM DALI**

144945

144945

KAZAKİSTAN CUMHURİYETİ'NDE BASININ GELİŞİMİ

MASTER TEZİ

**Hazırlayan
Nurali ZHYLYSBAYEV**

**Tez Danışmanı
Yrd. Doç. Dr. Haluk SELMAN**

Ankara-2004

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne

Nurali ZHYLYSBAYEV'a ait "Kazakistan Cumhuriyeti'nde Basının Gelişimi" adlı çalışma, jürimiz tarafından YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan... *Doç. Dr. Nilgun Furkan Patırca*.....
Akademik Unvanı, Adı, Soyadı

Üye... *Yrd. Doç. Dr. Haluk Selman*.....
Akademik Unvanı, Adı, Soyadı

Üye.....
Akademik Unvanı, Adı, Soyadı

ÖNSÖZ

Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra, dünya yeni düzene doğru hızla ilerlemeye başlamıştır. Oluşmakta olan bu yeni düzende, eskiden Sovyetler Birliğine mensup cumhuriyetler de bağımsız birer devlet olarak tanınmaya başladılar. Demokrasi ve insan hakları meselelerinin adeta askıya alındığı Sovyet sisteminden henüz kurtulan bağımsız devletlerin liberal sisteme ayak uydurmaları ve toplumsal aydınlanması için etkili ve bağımsız bir medyaya ihtiyaç vardır.

Bu bağlamda Kazak basını da, ülkenin ekonomik açıdan kalkınması ve demokratikleşme sürecinde önemli rol oynamaktadır. Kazak basını, toplum hayatındaki gelişmelere paralel olarak farklı aşamalardan geçmiştir. Çalışmada Kazak basınının ortaya çıkışından günümüze kadar geçirdiğı süreç incelenmiştir.

Tez çalışmamda başta değerli hocam Yrd. Doç. Dr. Haluk SELMAN olmak üzere, emeğı geçen tüm hocalarıma teşekkürü borç bilirim. Ayrıca, tez çalışmam süresince her türlü desteğı esirgemeyen Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi Mütevelli Heyet Başkanlığı'na şükranlarımı sunmak istiyorum.

Ayrıca, bilimsel çalışmalarım sırasında, her türlü desteklerini eksik etmeyen başta annem Meryemgül SADIBEKOVA ve babam Kıdırali CILISBAYEV olmak üzere, tüm aileme minnet borçluyum.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	i
İÇİNDEKİLER	ii
KISALTMALAR	vi
TABLolar LİSTESİ	vii

GİRİŞ	1
-------------	---

BİRİNCİ BÖLÜM

KAZAKİSTAN CUMHURİYETİ HAKKINDA GENEL BİLGİLER

1.1.Kazakistan Cumhuriyetinin Coğrafi Konumu	4
1.2.Kazakistan Cumhuriyetinin Demografik Durumu	6
1.3.Kazakistan Cumhuriyetinin Ekonomisi	8
1.4. Bankacılık ve Dış Ticaret	10
1.5. Kazakistan'ın Siyasi ve İdari Yapısı ve Uluslararası Kuruluşlara Katılımı	11
1.6. Eğitim ve Öğretim	14
1.7. Basın ve Diğer İletişim Araçları	16

İKİNCİ BÖLÜM

ÇARLIK RUSYA DÖNEMİNDE KAZAK BASINI (1870-1917)

2.1. Kazakistan'da Basının Ortaya çıkışı	19
2.1.1. Rusya'nın Orta Asya Politikası ve İlk Kazak Gazetesinin Ortaya Çıkışı	20
2.1.1.1. Rusya'nın Türkistan'ı İşgali	21
2.1.1.2. "Turkistanskiye Vedomosti" Gazetesinin Ortaya Çıkışı ve Amacı	25

2.1.2. Kazak Dilinde Yayınlanan İlk Kazak Gazeteleri	29
2.1.2.1. "Türkistan Vilayetinin Gazetesi"	29
2.1.2.2. "Dala Vilayetinin Gazetesi"	33
2.1.2.3. "Torgay Gazetesi"	37
2.2. Birinci Rus İhtilali döneminde Kazak Basını.....	38
2.2.1. Kazakistan'a Marksist Edebiyatın Girişi.....	38
2.2.2. Rus Gazetelerinin Kazakistan Konusu ve Lenin'in "İskra" Gazetesi.....	40
2.2.3. Rus Dilinde Yayınlanan Devrimci Kazak Basını	42
2.2.3.1. "Stepnaya Jizn" Gazetesi	42
2.2.3.2. "Trudovaya Jizn" Dergisi	43
2.2.3. Kazak Dilinde Yayınlanan Devrimci Kazak Basını.....	43
2.2.3.1. "Kazak" Gazetesi.....	43
2.2.3.2. "Serke" Gazetesi	44
2.2.3.3. "Dala" Gazetesi	45
2.2.3.4. "Oral" Bolşevik Gazetesi.....	46
2.3. İhtilal Dönemi ve I. Dünya Savaşı	
Döneminde Kazak Basını	47
2.3.1. Demokrat Kazak Basını	49
2.3.1.1. "Kazakistan" Gazetesi	50
2.3.1.2. "Ayqap" Dergisi	52
2.3.2. Milliyetçi Kazak Basını.....	55
2.3.2.1. "Kazak" Gazetesi.....	55
2.3.2.2. "Sadak" Dergisi	58

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SOVYETLER BİRLİĞİ DÖNEMİNDE KAZAK BASINI (1917-1990)

3.1. Geçici Hükümet Döneminde Kazak Basını	60
3.1.1. Geçici Hükümet Döneminde Genel Kazak Basını.....	61
3.1.1.1. "Jas Azamat" Gazetesi.....	61
3.1.1.2. "Tırşılık " Gazetesi	62

3.1.2. Geçici Hükümet Döneminde Alaşçı Kazak Basını	64
3.1.2.1. "Sarıarka" Gazetesi	65
3.1.2.2. "Alaş" Gazetesi.....	66
3.1.2.3. "Abay" Dergisi	67
3.2. Kazakistan'da Sovyet Yönetiminin Kurulması ve	
İlk Kazak Sovyet Basını	68
3.2.1. "Golos Altaya" Gazetesi.	69
3.2.2. "Kazak Muni" Gazetesi.....	70
3.2.3. "Zarya Svobody" Gazetesi.....	71
3.3. İç Savaş Döneminde Kazak Basını	72
3.3.1. "Jetisu İşçi Halk Muhbiri" Gazetesi	73
3.3.2. "Kömek" Gazetesi	74
3.3.3. "Golos Semireçya" Gazetesi	75
3.3.4. "Pravda" ve "Uşkın" Gazeteleri.....	75
3.3.5. "Duristik Joli" Gazetesi.....	76
3.3.6. "Muğalim" Dergisi	77
3.3.7. "Kazak Tili" Gazetesi	78
3.4. Yeni Ekonomik Politika Döneminde Kazak Basını	79
3.4.1. "Enbekşi Kazak" Gazetesi.....	80
3.4.2. "Bostandık Tui" Gazetesi.....	81
3.4.3. "Kızıl Kazakistan" Dergisi	82
3.4.4. "Auıl" Gazetesi	82
3.4.5. "Kedey" ve "Kedey Tili" Gazeteleri	83
3.4.6. "Erik" Gazetesi	84
3.5. Kazakistan'da Sosyalist Endüstrileştirme	
Sürecinde Kazak Basını.....	85
3.5.1. "Jumışşı" Gazetesi	86
3.5.2. "Auıl Tili" Gazetesi.....	87
3.5.3. "Jana Adebiet" Dergisi.....	88
3.5.4. "Jana Mektep" Dergisi	89
3.6. Ulusal Ekonominin Sosyalist Yönde Yapılandırması	
Sürecinde Kazak Basını.....	90

3.7. Kazakistan'da Sosyalizmin yaygınlaşması ve Basın	92
3.8. II. Dünya Savaşı Döneminde Kazak Basını	93
3.9. Sosyo-Ekonomik Gelişme Döneminde Kazak Basını.....	94

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BAĞIMSIZLIK SONRASI KAZAK BASINI

4.1. Kazakistan'ın Bağımsızlığını Alışı.....	97
4.2. Bağımsızlık Sonrası Kazak Basını	99
4.3. Kazak Basınının Şekillendirilmesi	104

SONUÇ	107
-------------	-----

KAYNAKÇA	111
----------------	-----

ÖZET

ABSTRACT

KISALTMALAR

AAB	: Avrasya Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
BDT	: Bağımsız Devletler Topluluğu
BM	: Birleşmiş Milletler
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
İMF	: Uluslararası Para Fonu
KCMDA	: Kazakistan Cumhuriyeti Milli Devlet Arşivi
KirRevKom	: Kırgız Devrim Komitesi
NSDŞ	: Nükleer Silahları Dağıtmama Şartı
OADT	: Orta Asya Devletleri Topluluğu
ÖCMDA	: Özbekistan Cumhuriyeti Milli Devlet Arşivi
RevKom	: Devrim Komitesi
RSDRP	: Rusya Sosyal-Demokrat Devrimci Partisi
SovDep	: Sovyetler Departmanı
SSR	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1. Ülkenin Etnik Gruplara Göre Oranı (%)	7
Tablo 2. Kazakistan Dış Ticareti (Milyon Dolar)	10
Tablo 3. Kazakistan'daki Kitle İletişim Araçlarının Sayısı	100
Tablo 4. Kazakistan'daki Bazı Büyük Gazetelerin Tirajı	101
Tablo 5. Kazakistan'da 1998-99 yıllarında Kazakça ve Rusça Yayınlanan Basın Sayısı	103

GİRİŞ

Basın, toplumun aynasıdır. Kazak aydını A.Baytursinov'a göre basın, "halkın gözü, kulağı hem de dilidir". Ama günümüzün basın yayın organları, artık düşünce yaymaktan ziyade, sahibinin, reklam verenlerin ve /veya siyasi iktidarın istekleri doğrultusunda faaliyet gösterme eğilimine girmiştir.

Basının gelişmesi, o ülkenin gelişmesiyle bir paralellik gösterir. Gelişmiş basın ise, toplumun aydınlanmasına yardımcı olur.

Bu çalışma, Kazakistan'da basının ortaya çıkışından günümüze kadar geçirdiği gelişim ve değişimin üzerine odaklanmıştır.

Kazakistan'ın bağımsızlık kazanması, Kazak basınının demokrasi ve özgürlük anlayışı içinde faaliyet göstermesini sağlamıştır. Buna karşın, basın ve iktidar arasında nadiren de olsa çelişki ve anlaşmazlıklar sürmektedir. Buna yönetimin, basını denetleme ve şekillendirme politikasını uygulanması neden olmuştur. Çarlık döneminde ortaya çıkan Kazak basını, çarın karar ve yasalarını halka duyurmak için çıkarılan "saray basını" niteliğini taşımıştır. Sovyetler Birliği döneminde Kazak basını, Sovyet yönetimin propaganda aracı olarak, iktidarın politik istekleri doğrultusunda faaliyet göstermiştir. Bu dönemde, Sovyetler yönetimi tarafından propaganda aracı olarak kullanılan Kazak basınına, batı ülkelerinin gelişmiş basını paralelinde geliştirme konusunda pek imkan tanınmamıştır. Bağımsızlık sonrası Kazak basını, özgürlük ve demokratikleşme gerçekleri üzerine gelişmektedir. Günümüzde Kazak basını, artık gelişmiş batı ülkelerinin basınına örnek alarak faaliyet göstermektedir.

Kazakistan'da basınının gelişimi konusu hakkında daha derin bilgilenme merakından yola çıkarak, bu konu tez çalışması olarak ele

alınmıştır. Özellikle, Kazakistan basınıyla ilgilenen kişilere, bu çalışmamın yararlı olabileceği düşüncesi, konunun seçilmesinde de büyük rol oynamıştır.

Çalışma, kaynak yetersizliği, Kazak basınının tarihi ve gelişimi konusu üzerine araştırmaların yapılmaması, Kazak basını hakkında literatür kıtlığı nedenleriyle bazı dönemler ile konular sınırlandırılmıştır.

Çalışma, kronolojik inceleme yöntemiyle ele alınmıştır. Tez, önceden varsayılan ve kanıtlayabileceği umulan: Kazak basınının şekillendirmesinin, basının objektif faaliyet göstermesine etki edeceği varsayımıyla ve Sovyetler döneminde uygulanan sıkı denetim ve sansürün, Kazak basınının gelişmesini engellediği gibi iki varsayım üzerine ele alınmıştır.

Birinci bölümünde, Kazakistan Cumhuriyetine ait tanıtım bilgileri verilmiştir. Bu bölümde, Kazakistan'ın coğrafi konumu, demografik durumu, ekonomisi, bankacılık ve dış ticaret faaliyetleri, ülkenin siyasi ve idari yapısı ile uluslararası kuruluşlara katılımı, eğitim ile öğretim ve basın konularına değinilerek Kazakistan hakkında bilgi verilmiştir.

İkinci bölümde, Çarlık döneminde, Kazak basını ele alınmıştır. Kazakistan'ın Rusya'ya dahil olması ve ilk Kazak gazetelerinin ortaya çıkışı hakkında bilgiler verilmiştir. Bu bölüm, ilk Kazak basının "Turkestanskiye Vedomosti" Gazetesinin ortaya çıkışından, Rusya'da çarlık sistemin çöküşüne kadar süren dönemi kapsamaktadır.

Sovyetler Birliği dönemini içeren üçüncü bölüm, Sovyetler Birliğinin kurulmasından itibaren Kazakistan'ın bağımsızlığına kadar süren dönemi kapsar. Bu bölümde, geçici hükümet, iç savaşlar, yeni ekonomik politika, endüstrileşme, ulusal ekonomik kalkınma, II. Dünya Savaşı ve ülkenin sosyo-ekonomik gelişme dönemlerinde yayınlanan gazeteler hakkında bilgi verilmiştir. 1950'ler sonrası Kazak basını hakkında kaynakların az bulunması

nedeniyle, Sovyetler Birliği dönemindeki Kazak basınının son otuz yıllık gelişme dönemine ait bilgiler elden geldiğince verilmiştir.

Dördüncü bölümde ise, bağımsızlık sonrası Kazak basını ele alınmıştır. Bu bölümde, kazak basını hakkında bazı istatistiksel bilgiler yer alır. Bununla birlikte Kazak basınının şekillendirilmesi konusuna değinilmiştir. Sovyetler Birliği döneminde uygulanan ve günümüzde de devam eden “Basını Şekillendirme Politikası” ile basın şekilleri hakkında ayrıntılı bilgiler son bölümde verilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAZAKİSTAN CUMHURİYETİ HAKKINDA GENEL BİLGİLER

1.1. Kazakistan Cumhuriyetinin Coğrafi Konumu

Kazakistan, 46-87 doğu enlemi ve 40-56 kuzey boylamı arasında yer alır.¹ Yüzölçümü 2.724.900 kilometrekare (1.049.150.sq.miles)² olan Kazakistan, toprak büyüklüğü bakımından dünyada Rusya, Çin, ABD, Arjantin, Brezilya, Kanada, Hindistan ve Avustralya'dan sonra dokuzuncu sırayı alır. Geniş bozkırlar ile steplere sahip olan ülke toprak büyüklüğü açısından BDT ülkeleri arasında ise ikinci sıradadır.

Kazakistan, kuzeyde Rusya Federasyonu ile 6.467 km, güneyde Kırgızistan'la 980 km, Türkmenistan'la 380 km, Özbekistan'la 2.300 km, doğuda Çin Cumhuriyeti ile 1460 km, batıda Hazar deniziyle 2340 km sınırdış ülkedir. Böyle bir geniş coğrafyaya sahip Kazakistan toprakları batıda Volga nehrinden doğuda Altay dağlarına kadar 1.900 km; güneyde Orta Asya'dan kuzeyde Sibirya Bozkırlarına kadar 1.300 km uzanmaktadır.

Kazakistan'ın doğu ve güneydoğusunun dışında kalan topraklarının büyük bir bölümü ova ve bozkırlardan oluşmaktadır. Bu, ülkenin %26'nı kapsamaktadır. Hazar Denizine mücavir bölge, Kazakistan'ın deniz seviyesinden en düşük yerleridir. Aral Gölü ve Hazar Denizi arasında yüksek Üst Yurt ve Mangışlak ovaları bulunmaktadır. Mangışlak'ın kuzeyinde

¹ Kazak Kartalı ile Birlikte Yükselmek, Yeni Avrasya, Sayı:2001/4, S. 6.

² www.president.kz/main/franemain,"Obşıye svedenye o Respublike Kazahstan".

Karatau ve Aktau dağ silsilesi yer almaktadır. Balkaş Gölünden Batıya doğru Hazar Denizine ve Özbekistan'a kadar uzanan dağ silsilesinde yer alan en yüksek dağlar Kızıl Ray (1.470 m) ve Karkaralı (1.340 m) dağlarıdır. Ülkenin doğu ve güneydoğu bölümlerini kaplayan dağ silsilesi, Altay, Tarbagatay ve Tyanşyan dağ sistemine dahildir. İle Alatau'ı adlı dağ silsilesi ise, Kazakistan ile Kırgızistan arasında doğal sınır oluşturmaktadır. Kökçetau, Ulutau ve Bayan Aul Dağları gibi dağlar, engebeli arazi ile birlikte Kazakistan'ın doğu kısmını Batı Sibiryaya ovasından ayırmaktadır. Batı Sibiryaya ovasının Kazakistan içinde kalan bölümünde ise çoğunluğu tuzlu olan çok sayıda göl bulunmaktadır.

Kazakistan'da 48.000 civarında büyük ve küçük göl bulunmaktadır. Bunlardan en büyükleri Aral Gölü, Balkaş, Zaysan, Alakol, Tengiz ve Seletengiz'dir.

Ülkede yaklaşık olarak 8.500 büyük ve küçük nehir bulunmaktadır. Bunlardan yedisinin uzunluğu 1000 kilometreyi aşmaktadır. Hazar Denizine dökülen Oral ve Emba, Aral Gölüne dökülen Sır Derya ile Kazakistan sınırlarından geçerek Kuzey Buz Okyanusuna dökülen Ertis, Esim ve Tobıl nehirleri bunlardan en büyükleridir.

Kazakistan'da kıtasal kara iklim egemendir. Ülke genelinde kış ve yaz ayları arasındaki ısı farkı çok büyüktür. Hava durumu Ocak ayında ortalama -19 ile -4 arası, Haziranda ise +19 ile + 26 derece arasında değişir. En düşük derece kışın - 45 dereceyi, en yüksek ise yazın +30 dereceyi bulur. Kuzeyde bulunan dağlık bölgeler, güneye kıyasla yılda 16 kat daha fazla yağış alır. Kuraklık ülkenin güney ve güneybatısına doğru gittikçe artar. Kazakistan'ın %44'ü çöller ve %14'ü yarı çöllük bölgeleri içermektedir.³

Kazakistan çeşitli yer altı ve yer üstü zenginliklerine sahip bir ülkedir. Maddelerin periyodik sistem tablosunda yer alan maden çeşitlerinden 99'u Kazakistan topraklarında bulunmaktadır.

³ www.president.kz/main/franemain,"Общиye svedenye o Respublike Kazahstan".

Ülkede 1.225 çeşit mineral ham madde bulunan 493 maden yatağı tespit edilmiştir. Kazakistan dünyada çinko, volfram ve baritin maddelerinin rezervleri bakımından birinci, gümüş, kurşun ve krom maddelerinin rezervi açısından ikinci, bakır ve flüoritte üçüncü, molibdeninde dördüncü ve altında altıncı sırayı alır.

Kazakistan'da 155 tür memeli, 480 tür kuş, 150 balık türü ve 250 ilaçlık ot türü bulunmaktadır. Ülkenin güneyinde dünyanın başka hiçbir yerinde rastlanmayan santonin ve ak pelin otu yetişmektedir.

1.2. Kazakistan Cumhuriyetinin Demografik Durumu

Kazakistan Cumhuriyeti yüzölçümü açısından büyük olmasına rağmen, nüfusu bakımından böyle bir yeri koruyamamaktadır. 1995 yılı verilerine göre, Kazakistan'ın 16.679.000 olan nüfusunun temel etnik unsurlarının büyük çoğunluğunu Kazaklar oluşturmaktadır.⁴ Ülkedeki 1999 yılı nüfus artış oranı % 0.09'u göstermektedir. Ülke nüfusunun ortalama yaşam süresi ise 63.3 yaş olarak belirlenmektedir.

Kazakların 1997 yılındaki nüfus oranı %50.8, Slav kökenlilerin ise %37.7 olarak bildirilmektedir.⁵ Bu etnik yapıların içinde ülkenin ekonomik, sosyal, kültürel ve hatta siyasi yapısını etkileyen iki etnik grup, Kazaklar ve Ruslardan oluşmaktadır.

⁴M.M.APENOV,"Kazakistan na Puti k Natsiyonalnomu Vozrajdeniyu",Sayasat,32(1),1998.

⁵A.K.ESENGALİYEVA, Etničeskiy Faktor Sosyально- političeskogo Razvitiya Kazahstana, Sayasat,38(7),1998.

Tablo 1. Ülkenin Etnik Gruplara Göre Oranı (%)

No	ETNİK GRUPLAR	1996	2001
1	Kazaklar	46.0	53.4
2	Ruslar	34.8	30.0
3	Ukraynalılar	4.9	3.7
4	Özbekler	2.3	2.5
5	Tatarlar	1.9	1.7
6	Diğerleri	10.1	8.7

Kaynak: **Obşıye Svedenya o respublike Kazahstan**

Görüldüğü gibi, Kazakistan'da 1996-2001 yılları arasında, ülke nüfusunda Kazakların hızla artışı belirlenmektedir. Bu diğer etnik grup mensuplarının, tarihi öz ülkelerine göç etmesi sonucunda gerçekleşmektedir.

1991 yılının Ocak ayında Kazakistan'ın bağımsızlığına kavuşmasından sonra bu gruplar arasında nüfus oranı bakımından ciddi değişimler meydana gelmiştir. Bağımsızlıktan önce genel nüfusun %39.7-sini oluşturan Kazaklar, 1997 yılında %11.1'lik artışla %50.8'e yükselmiştir. Aynı dönemde ülke nüfusunun %44.6 oranına sahip olan Slav grubu %6.6'lık düşüşle %37.7'e gerilemiştir.

1 Ocak 2001 tarihli son verilere göre, ülke nüfusu 14.841.000 olan kişi olup 1 kilometrekareye 5.5 düşmektedir.⁶

Kazakistan'da doğal nüfus artışı 1989'da %1.54 iken, 1996 yılında ise %0.52-ye düşmüştür. Ülkede değişik etnik grupların doğal nüfus artış

⁶ www.president.kz/main/franemain, "Obşıye svedenye o Respublike Kazahstan".

hızlarında farklılık görülmektedir. Özbekler %2.47'lik oranla Kazakistan'da doğal nüfus artışı en yüksek olan etnik grup sayılmaktadır. Aynı oran Kazaklarda %1.97, Azerilerde ise %1.86 civarındadır. Kazakistan'da yaşamakta olan Slav kökenli etnik gruplarda ise tabii nüfus artışı eski yönde devam etmektedir.⁷

Kazakistan'ın bağımsızlık sonrası meydana gelen olumsuz ekonomik şartlar ülkenin demografik durumunu da etkilemiştir. Fakat son yıllarda ülke ekonomisinin de olumlu yöndeki gelişmeler ülkenin doğal nüfus artışını da olumlu yönde etkilediği ileri sürülmektedir.

1.3. Kazakistan Cumhuriyetinin Ekonomisi.

Kazakistan Cumhuriyetinde bağımsızlık sonrası ilk yıllarda yaşanan ekonomik kriz bir çok alanda işsizliğin artmasına neden olmuştur. 1996 yılında ticari işletmelerde çalışanların %39.2'si, inşaat sektöründe %20.4'ü, teknik hizmet veren işyerlerinde %14.3, tarımsal işletmelerde %13.6, sanat ve zanaat işyerlerinde çalışanların 59.6'sı işsizlik sorunu ile karşı karşıya kalmıştır.⁸

1990'lı yılların ilk yarısında GSMH düşmeye başlamış, enflasyon ise bu düşmeye paralel olarak yükselmiştir. 1991'de %137 olan enflasyon, 1992'de %2984'e fırlamış, daha sonra hiper enflasyon boyutlarına ulaşmıştır. 1993'te %2169 ve bir yıl sonra da %1160 olmuştur.⁹ Böyle bir durum Kazakistan ekonomisini derinden etkilemiş ve Kasım 1993'te yeni ulusal para, Tenge'nin ortaya çıkmasına neden olmuştur.

⁷ M.M.APENOV, "Kazakistan na Puti k Natsiyonalnomu Vozrajdeniyu", Sayasat, 32(1), 1998.

⁸ İ.E.AYTİMBETOV, "Jekeşelendiruge Dayımbız Ba?", Akikat, No 6, 1998.

⁹ Kazak Kartalı ile Birlikte Yükselmek, Yeni Avrasya, Sayı:2001/4, S. 12-13.

Ocak 1994 yılında Kazakistan Hükümeti enflasyon hızını düşürmek ve yapısal reformları gerçekleştirmek amacıyla istikrarlı bir program uygulamış, IMF ile Kazakistan arasında stand-by anlaşması imzalanmıştır. Söz konusu anlaşmaya göre, özelleştirmenin yanı sıra fiyatların serbest bırakılması ve ekonomide daraltıcı önlemler öngörülmüştür. Alınan bu önlemler, Ocak 1994'te %43 olan enflasyonu Şubat'ta %24'e, Mart'ta ise %17'e düşürerek kısa süre içerisinde etkisini göstermiştir.

Son yıllarda yüksek gelişme göstermeye başlayan Kazakistan ekonomisi büyük bir potansiyel sergilemektedir. Ülkenin yer altı zenginlikleri, geniş tarım toprakları nedeniyle büyük ölçüde endüstri potansiyeline sahiptir.

Kazakistan'ın yurt içi gayri safi hasılası 1994 yılında 11842,8 milyon dolardan, 1997 yılında 1,8 kat yükselerek 22261,1 milyon dolara ulaşmıştır. 1994 yılında ülke nüfusunun kişi başı yurt içi gayri safi hasılası 704,8 dolardan 1998 yılında 2 kat yükselerek 1412 doları bulmuştur.

2000 yılı verilerine göre, ülkede kişi başına düşen ortalama aylık maaş 10.984 Tenge'dir.¹⁰ En yüksek maaş 26.195 Tenge, asgari aylık ücret ise 4.180 Tenge olarak hesaplanmıştır. 1999 yılında Kazakistan'daki ortalama aylık maaş 91,8 ABD Doları olarak düşünüldüğünde, BDT ülkeleri arasındaki en yüksek ortalama aylık ücrete sahip devlettir.

Günümüzde sanayi mallarının imalatı 812.000 kişinin çalıştığı 2.700 işyerinde gerçekleşmektedir. Ülkenin önde gelen endüstri dallarından renkli ve siyah metalürji ön sıraları almaktadır. Yüksek kaliteli Kazakistan bakırı, kurşunu, çinkosu ve kadmiyumu dünya piyasasında büyük talep görmekte ve yüksek rekabet gücüne sahiptir.

¹⁰ Ulusal para birimi Tenge'nin ABD Doları karşısındaki değeri Ekim 2000 yılında 1 Dolar-144 Tenge karşılığında olmuştur.

1.4. Bankacılık ve Dış Ticaret

Kazakistan'da Merkez Bankası başta olmak üzere toplam 54 banka faaliyet göstermektedir. Bunlardan 22'sinde yabancı bankaların hisseleri bulunmaktadır.

3 Ekim 1995 tarihli Sigortacılık Kanununun yürürlükte bulunduğu Kazakistan'da yabancıların sigorta şirketlerinin %50'ye varan oranlarda ortaklığına izin verilmektedir.¹¹

Kazakistan'ın dış ekonomik faaliyetleri gün geçtikçe gelişmektedir. Ülkenin siyasi istikrarı, geniş yer altı zenginlikleri, uzman iş gücü ve jeopolitik konumu, dış ekonomik faaliyetlerin gerçekleştirilmesine uygun koşullar sağlamaktadır.

Tablo 2. Kazakistan Dış Ticareti (Milyon Dolar)

YILLAR	TOPLAM TİCARET HACMİ	İTHALAT	İHRACAT
1994	6.227	3.494	3.233
1995	7.228	3.495	3.833
1997	10.641	4.275	6.366

Kaynak: Obşıye Svedenya o respublike Kazahstan.

Görüldüğü gibi, Kazakistan'da 1994-1997 yılları arasında dış ticarete, hem hacim olarak, hem de ithalat, ihracat değerlerinde bir artış görülmektedir. Diğer yandan yıllar itibariyle ihracatın ithalattan büyük olması dikkati çeken diğer önemli noktadır.

¹¹ G.GÜLEÇ, "Uyanan Dev: Kazakistan", Yeni Avrasya, No 3, 2001.

Ülkede dış ekonomik faaliyetlerin de regüle etme sistemi oturtulmuş ve devamlı geliştirilmektedir. Ülkenin dış ekonomik faaliyetlerini regülesi ve dış ticaretin liberalizasyonu Kazakistan Hükümeti tarafından sıkı bir şekilde kontrol edilmektedir.

Dış ticaretin liberalizasyonu konusunda malların ihraç kotasının kaldırılması, serbest ekonomik bölgelerin meydana getirilmesi, buğday, petrol, gaz ve renkli metal ürünlerinin dışında tüm malların ihraç gümrüğünün kaldırılması ve benzeri konularda önemli değişiklikler yapılmıştır.

1997 yılında dış ticari oranı 1996 yılından %8.6 yükselmiş, ihracatın yükselişi %7.6'yı, ithalatın yükselişi ise %9.2'i bulmuştur.¹²

1.5. Kazakistan'ın Siyasi ve İdari Yapısı ve Uluslararası Kuruluşlara Katılımı

Kazakistan Anayasasının 40. Maddesine göre, Cumhurbaşkanı ülkenin iç ve dış politikasına yön veren temel karar mercii olarak nitelendirilir. Cumhurbaşkanı milletin birliğini, devlet gücünü ve anayasaya ile vatandaşlara tanınan hak ve özgürlüklerin garanti altında bulunduğunu simgelemektedir.

Kazakistan Cumhuriyetinin Cumhurbaşkanı 35-65 yaş arasında, Kazakistan'da en az 15 yıldan beri ikamet etme kaydıyla ve bir şahsın en fazla iki kez seçilebilme şartıyla oyla seçilir. Cumhurbaşkanlığı görev süresi 5 yıldır. Cumhurbaşkanlığı seçimleri iki aşamalı, ilk turda %50 oyu hiçbir adayın alamaması durumunda, en çok oy toplayan ilk iki aday ikinci tur seçimlerine katılır. İkinci turda en fazla oy alan Cumhurbaşkanı seçilir.

¹² www.president.kz/main/franemain, "Obşkiye svedenye o Respublike Kazahstan".

Kazakistan Cumhuriyeti Anayasasının 44. Maddesine göre, ülkenin demokratik kurumlarına, bağımsızlığına, vatandaşların güvenliğine, anayasal sistemin işleyişine yönelik herhangi bir tehdidin ortaya çıkması durumunda Cumhurbaşkanı Kazakistan Cumhuriyeti Silahlı Kuvvetlerinin Başkomutanı olarak atanır.

1989 yılında Kazakistan Komünist Partisi Birinci Sekreterliğine getirilen N.A.Nazarbayev, 24 Eylül 1990 tarihinde Cumhurbaşkanı olmuştur.

Ülkede 1 Aralık 1991 tarihinde yapılan doğrudan katılımlı ilk Cumhurbaşkanlık seçimlerinde oyların büyük çoğunluğunu alarak tekrar Cumhurbaşkanı seçilmiştir.

Kazakistan Cumhuriyetinin idari yapısı Senato ve Meclisten oluşan iki kanatlı parlamentodan ibarettir. Senatonun 47 üyesinden 7'si Cumhurbaşkanı tarafından, geriye kalan 38'i ülkenin 19 ilinden ikişer kişinin ve başkentten de 2 üyenin seçimiyle belirlenir. Meclis ise seçimle gelen 67 üyeden oluşur.

Kazakistan'da Başbakan, Cumhurbaşkanı tarafından atanır. Bunun dışında Cumhurbaşkanı, Kazakistan Merkez Başkanını, Milli Güvenlik Komitesi Savcısını ve büyükelçileri atar. Ancak, Başbakan, Başbakan Yardımcıları ve Dışişleri, İçişleri, Savunma, Maliye Bakanları ile Devlet Güvenlik Komitesi Bakanının tayininde Parlamentonun onayının alınması gerekmektedir.

Ülkede, Kazakistan Milli Kongresi Partisi, 1993 yılını Şubatında kurulan Milletler Birliği Partisi, Sosyal Demokrasi Partisi ile üyeliğinin büyük çoğunluğu Kazaklardan oluşan ve milliyetçi görüşü temsil eden Azat Partisi ve Jeltoksan gibi sağ eğilimli partiler faaliyet göstermektedir. Bunların dışında Otandas Partisi (Vatandaş Partisi), Şarua Partisi (Çiftçi Partisi), Jumıssı Areketi Partisi (İşçi Hareket Partisi), Örlau Areketi Partisi (Kalkınma Hareket Partisi) ve Zeynetkerler Areketi Partisi (Emekliler Hareket Partisi) gibi ülkenin belli bir kısımlarına hitap eden partiler de faaliyet göstermektedir,

Kazakistan bağımsızlıktan sonra, dış siyasi alanda bir çok olumlu adımlar atmıştır. Fakat, bağımsızlıktan hemen sonraki yıllarda, totaliter sistemden henüz yeni kurtulan genç bir ülkenin uluslar arası kurumlara katılımı ve dış siyasette belli bir yere gelebilmesi pek kolay olmadı.

“Kazakistan’ın Bağımsız Cumhuriyet Olarak Ortaya Çıkması ve Gelişiminin Stratejileri” konulu çalışmasında Cumhurbaşkanı N.A.Nazarbayev ülkenin dış siyasi stratejilerini çok açık bir şekilde belirlemiştir. Bununla birlikte Kazakistan Cumhurbaşkanı tarafından “Kazakistan Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı Hakkında” başlıklı karar çıkarılmıştır. Söz konusu kararda ülkenin jeopolitik durumuna ilişkin etnodemografi ve diğer faktörleri göz önünde bulundurarak, çok yönlü diplomasiyi gerçekleştirme işlemleri ele alınmıştır.

Bağımsızlık sonrası ilk senelerde bazı olumlu adımlar atılmıştır. 21 Aralık 1991 tarihinde BDT ülkelerine üye olan Kazakistan, 2 Mart 1992 tarihinde BM kuruluşuna üyelik hakkı kazanmıştır. 1992 yılında Avrupa Yatırım Bankası ile Dünya Bankası kuruluşlarına üye olan Kazakistan, aynı yılın Kasım ayında EİT, 27 Nisan 1992 tarihinde ise İMF’e üye oldu. Aralık 1995’te ise İslam Konferansı Örgütüne üye olmuştur.¹³

1994-1995 yıllarında imzalanan NSDŞ-1(Nükleer Silahları Dağıtmama Şartı) ise ülkenin İngiltere, ABD, Rusya, Çin ve Fransa gibi dünyanın en büyük ülkeleri tarafından güvenliğini sağlamaktadır.

Kazakistan’ın komşu ülkelerle ilişkilerini geliştirme amacıyla üye olduğu BDT (Bağımsız Devletler Topluluğu) ve OADT (Orta Asya Devletleri Topluluğu) Kuruluşlarının büyük etkisi görülmektedir. Rusya, Beyaz Rusya, Kırgızistan ve Kazakistan arasında imzalanan “4+n Şartı” ülkenin entegrasyonu konusunda büyük bir rol oynamaktadır.

¹³ Kazakistan Diplomatasının Kezenderi, Akikat,1999, No:8

1994 yılında Cumhurbaşkanı N.A.Nazarbayev tarafından AAB (Avrasya Birliği) Kuruluşunun temeli atılmış ve günümüzde faaliyet göstermektedir.¹⁴

1.6. Eğitim ve Öğretim

Kazakistan Cumhuriyetinde eğitim sisteminin asıl amacı öğrencilerin ilmi ve kültürel hazırlıklarının şekillendirilmesi, öğrencilerin toplumsal yaşama sosyal açıdan adapte olmaları ve vatanseverlik duygularının geliştirilmesi, toplumun yüksek kaliteli ve ihtisaslı çalışma gücü ihtiyaçlarını karşılamaktır.

Kazakistan'daki eğitim sistemini

- okul dışı (ailevi eğitim sistemi) eğitim,
- kreş sistemli eğitim,
- okul (ilkokul, orta okul ve liselik sistem) eğitimi,
- mesleki liselik eğitim,
- yüksek (üniversitelik eğitim) eğitim,
- yüksek açık eğitim,
- uzmanlık ve kadro geliştirme ,
- ek eğitimi kapsar.

1997-1998 eğitim yılında ülkede 184.500 çocuğun gittiği, 1905 okul öncesi eğitim kuruluşu faaliyet göstermektedir. 3.070.200 çocuğun eğitim gördüğü 8027 ilk okul, 3.050.900 öğrencinin eğitim gördüğü 7929 orta okul

¹⁴ KR prezidentinin Kazakistan Halkına Joldaui, Egemen Kazakistan, Ekim,1996.

bulunmaktadır. Bunların dışında yetişkinler için 62 akşam okulu, 31 açık eğitim okulu ve 21 eğitim merkezi bulunur.

Ülkede lise, kolej gibi yeni tip eğitim yerleri de gelişmekte ve toplam sayısı 216'yı bulan bu eğitim kurumlarının 131'i kolej, 85'i lisedir.¹⁵

Ülkenin etnik yapısındaki farklılık göz önüne alınarak, eğitim 7 farklı dilde gerçekleştirilmektedir. Ülkedeki toplam okulların 3.219'unda eğitim Kazak dilinde, 2.406'sında Rus, 2.138 ise karışık Kazak ve Rus dillerinde, 77'sinde Özbek, 13'ü Uygur, kalanlarında da Tacik, Ukrayna ve Alman dillerinde eğitim vermektedir.

Mesleki eğitim, özel meslek liselerinde verilmekle birlikte bu okullar aynı zamanda normal lise eğitimi de vermektedir. Günümüzde Kazakistan'da 117 bin öğrencinin eğitim almakta olduğu 191 meslek-teknik lisesi bulunmaktadır.

Kazakistan'da çocuk ve gençlerin eğitim seviyesi ile dünya görüşünü geliştirmek amacıyla okul dışı eğitim kurumları faaliyet göstermektedir. 383.000 kişinin başvurduğu 790 eğitim kurumu, 107 öğrenci merkezi, 47 genç natüralist ve teknisyen merkezi, 142 bin çocuk ve yetişkinin katıldığı 531 müzik, resim-spor ve sanat okulu çalışmalarını sürdürmektedir.

Eğitim ve öğretim sisteminin geliştirilmesi yönündeki çalışmalar, I.Altınşarin Kazak Eğitim Sorunları Enstitüsü tarafından yürütülmektedir.

Yüksek eğitim dalında, 53 devlet ve 73 özel olmak üzere toplam 126 üniversite eğitim vermektedir. Ülkeye eğitim almak için 43 ülkeden gelen 3598 yabancı öğrenci 47 üniversitede eğitim görmektedir.

¹⁵ www.president.kz/main/franemain,"Obşkiye svedenye o Respublike Kazahstan".

1.7. Basın ve Diğer İletişim Araçları

Kazakistan'da Çarlık Rusya'sında yayınlanan iki gazete vardır. Bunlardan birincisi 1870-82 yıllar arasında yayınlanmış olan "Türkistan Vilayetinin Gazetesidir". Diğeri ise 1882-1902 yıllarında yayınlanan "Dala Vilayetinin Gazetesidir". Her iki gazete de sahiplik açısından özel mülkiyet altında değildir. Nitelik itibariyle, demokratik ve eğitici bir basın özelliği taşımazlar. Tam aksine Çarlık yönetiminin karar ve yasalarını halka duyurmak üzere çıkarılmış, "resmi gazete" niteliğindedir. M.Dulatov 1907 yılında Petersburg'da "Serke " gazetesin çıkardı. Rus devriminin gelişim sürecinde M.Seralin, 1911-1915 yılları arasında Troisk şehrinde "Ayqap" dergisini; E.Buyrin ise 1911-1913 yılları arasında Orda şehrinde "Kazakistan" gazetesini yayınlar. A.Baytursinov ise, 1913-1918 yılları arasında Orınbor şehrinde "Kazak" gazetesini yayınlamaya başlamışlardır.¹⁶

Rus devriminden sonra ortaya çıkan Kazak özgür basını, daha demokratik ağırlık taşıyarak, halkı eğitmeyi, bilimsel açıdan bilgilendirmeyi ve siyasi alanda geliştirmeyi amaçlayarak yayınlanmıştır.

Sovyetler Birliği döneminde Kazak basını çeşitli konulara ayrılarak değişik basın tiplerini oluşturdular. Bunlar, iktidarın siyasi amaçlarına uygun olarak enformasyon ve nasihat verme görevlerine uygun düşecek şekilde basın ve toplumsal ekonomik duruma ilişkin ve okuyucuların istek ve niteliklerine yönelik basın tipleri yaratıldı.

Gazeteler, dağılım alanına göre merkezi, ülke çapında, yerel, il, şehir gazeteleri olarak yayınlamıştır. Okuyucu kitlesinin talep ve istekleri ile branşına göre ise, belli bir bilim dalına yönelik, merkezi, askeri gazeteler çıkarılmıştır. Rus dili ile diğer dillerde çıkarılan gazeteler, özerk cumhuriyetler ile otonom cumhuriyetler ve vilayetlerde merkezi olarak ayrılmıştır. Yabancı dillerde yayınlanan gazeteler merkezi ve yerel olarak yayınlanmıştır.

¹⁶ T.KOJEKEEV, Jıl Kustarı, Kazakistan, Almatı, 1991, S. 7.

Okuyucunun yaş grubuna göre ise, yetişkinlere, gençlere, çocuklara yönelik gazeteler yayınlanmıştır.¹⁷

Çocuklara yönelik basın tarihi başlangıcı 1918 yılında tanınmış Rus yazarı Maksim Gorki tarafından temeli atılan "Severnoye Siyaniye" dergisine kadar uzanır. Daha sonra Sovyetler Birliği yönetiminin meydana getirdiği Peonerlik kuruluşlarının ortaya çıkmasıyla çocuklara yönelik basın gelişmeye başlar.

Kazakistan'da çocuklara yönelik Peonerlik* basınının tarihi 5 Kasım 1930 tarihinde yayınlanmaya başlayan "Peoner" gazetesiyle başlar. 9 Mart 1937 tarihinde "Oktyabr Balaları" olarak isim değiştiren gazete İkinci Dünya Savaşının başlamasıyla yayınını durdurur ve 9 Mayıs 1946 tarihinden itibaren "Kazakistan Peoneri" olarak tekrar adını değiştirerek yayın hayatına devam eder.¹⁸

Kazakistan'da dergiler toplumsal-siyasi, merkezi, edebi, kadın, gençler ve çocuklara yönelik olarak yayınlanmıştır. Çoğunlukla aylık olarak yayınlanan dergilerin yanı sıra, haftalık dergiler de vardır. Sovyetler Birliği döneminde ülkede yaşayan milletlerin dillerinde 46 dergi ve yabancı dillerde 26 dergi yayınlanmıştır.¹⁹

Sovyetler Birliği döneminde sesli televizyon haberi ilk olarak 15 Kasım 1934 tarihinde yayına başlamıştır. 1936 yılında Moskova'da ilk televizyon merkezinin inşaatı başlamıştır. Fakat kısa süre sonra başlayan 2. Dünya Savaşı Birlikteki televizyonun ülkedeki gelişimini duraklatmıştır. Moskova Televizyonu 1945 yılında Avrupa'da ilk yayın yapan kuruluş olmuştur.

¹⁷ T.S.AMANDOSOV, "Sovyet Jurnalistikasının Teorisi men Praktikasi", Almatı, 1978, S. 11.

* Peonerlik, siyasi eğitim sistemi. Sovyetler Birliği döneminde meydana getirilen, Komünist Partisini desteklemek ve bu partiye geleceğin üyelerini hazırlamak amacıyla kurulan, çocuklara ve gençlere yönelik siyasi dernek. Peoner ise, söz konusu derneğin üyesidir. Peonerlik, siyasi eğitim silsilesinin bir halkasıdır. Önce Oktyabryat (Ekim devriminden esinlenerek isimlendirilmiştir), sonra sırasıyla Peoner, Komsomol ve Komünist olarak devam eder.

¹⁸ G.J.İBRAYEV, "Pressa Kazaxstana v Struktüre Sovetskoy Jurnalistiki", Almatı, 1990. S. 83.

¹⁹ T.S.AMANDOSOV, "Sovyet Jurnalistikasının Teorisi men Praktikasi", Almatı, 1978, S. 20.

Kazakistan'da ise televizyon sistemi 1954 yılından itibaren faaliyet göstermiştir.²⁰

Günümüzde Kazakistan'da kitle iletişim araçları dağılım alanına göre merkezi, bölgesel ve yerel olarak üçe ayrılır. Merkezi kitle iletişim araçları bütün ülkeye dağıtılır. Bölgesel kitle iletişim araçları belli bir bölge yada il çapında, yerel ise belli bir şehir veya yerel yerleşim birimlerine yönelik yayın yapar.

²⁰ T.S.AMANDOSOV, "Sovyet Jurnalistikasının Teoriyası men Praktikasi", Almatı, 1978, S. 31.

İKİNCİ BÖLÜM

ÇARLIK DÖNEMİNDE KAZAK BASINI (1870-1917)

2.1. Kazakistan'da Basının Ortaya Çıkışı.

15. yüzyılın son çeyreğinden itibaren bağımsız bir Hanlık olarak tarih sayfalarında yerini alan Kazaklar, üç yüz yıl geçmeden, hanlığı yitirmemek, coğrafi bütünlüğü korumak ve ulusal gelecek uğruna özgürlüğünü feda ederek, Çarlık Rusya idaresi altına girmeyi kabul ederler.²¹ O günden beri Kazaklar iki yüz yıl Çarlık Rusya idaresi altında yaşamışlardır.

Rus çarı için idaresi altında olan Kazak toplumunu yönetmek pek kolay olmamıştır. Çarlık yönetimi gelecekte stratejik sömürme planlarını gerçekleştirmek için basına ihtiyaç duyar. XIX yüzyılın son çeyreğinde Kazak tarihinde bir ilk yazılır. Bu, "Türkistanskiye Vedomosti Gazetesi" ile başlayan Kazak basının ortaya çıkmasıdır. Rusya çarının aygıtı olan bu gazetenin Rus dilinde yayınlanmasına rağmen, Kazak basınının ilk gazetesi sayılır. Kazak basın tarihinde önemli rol alan da "Türkistanskiye Vedomosti Gazetesi"dir .

"Türkistanskiye Vedomostinin" Kazakça eki olan "Türkistan Vilayetinın Gazetesi" ve Kazak dilinde yayınlanan "Dala Vilayetinın Gazetesi" ile "Torgay Gazetesi" Kazak basın tarihinin gelişmesinde oldukça önemli etkileri olmuştur.²²

²¹ 1465 tarihinden itibaren Orta Asya topraklarında kurulan Kazak Hanlığı Congar ve Kalmuk işgali ve Çin tehdidi sonucunda 1731 senesinde Rusya dahiline giriyor.

²² S.KOZIBAYEV, A.RAMAZANOVA, K.ALLABERGEN, Alem Baspasözi Tarihinan, Almatı, 1998, S. 6-16.

2.1.1. Rusya'nın Orta Asya Politikası ve İlk Kazak Gazetesinin Ortaya Çıkışı

XIX yüzyılın ortalarına kadar Çarlık Rusya'sı ile Orta Asya ülkeleri arasında ticari ilişkiler devam eder. Rusya'dan maden ve metal mamulleri, tekstil ürünleri, deri, tabak, şeker vb. mallar ihraç edilir. Böylece, Orta Asya topraklarında Rusya'nın ticari faaliyetleri gelişmeye başlar.

Fakat İngiltere, Rusya'nın Orta Asya'daki ticari ilişkilerine ciddi bir rekabet oluşturarak Rusya ile Orta Asya arasındaki ticari ilişkileri olumsuz etkilemeye başlar. Kırım Savaşı'nda yenilgiye uğrayan Rusya, Yakın Doğudaki pozisyonunu gittikçe kaybediyordu. O dönemde, İngilizlerin Çin piyasasını ele geçirmeleri Kyahtu sınırından gerçekleşmekte olan Rus-Çin ticari ilişkisinin de zayıflamasına neden olur.

XIX. yüzyılın ortalarından itibaren Orta Asya, Rusya ve İngiltere için önemli bir sömürge bölgesi olarak görülür.

"Krepostnoye Pravo" hukuk düzeni²³ kaldırıldıktan sonra oldukça hızlı gelişmeye başlayan Rus kapitalizminin iç piyasaya, dolayısıyla, Orta Asya'ya da ihtiyacı hızla büyür. Orta Asya ülkeleri, Çarlık Rusya'nın sürüm piyasası olmakla birlikte, hammadde, özellikle, pamuk kaynağı olarak önem kazanır. Çünkü, Rus endüstrisinde en gelişmiş alanlar arasında pamuk sanayisi yer alıyordu. 1862-1864 senelerinde Rusya'nın toplam pamuk ithalatının %43-48'i Orta Asya ülkelerinden sağlanıyordu.²⁴

Bir taraftan Afganistan'ı işgal etme çabaları ve diğer taraftan da, Hindistan sınırından kuzeye girmekte olan İngiltere, Rusya'nın Orta Asya ile olan ticari ilişkilerini de tehdit etmeye başlar. Ekonomisi geride kalmış ve feodalite çatışmalarıyla zayıflamış olan Orta Asya'nın Buhara Emirliği, Kokan ve Hive Hanlıkları, İngiliz yayılımına engel olamıyordu. Bunun için, 1860'larda

²³ "Slovar Russkogo Yazık", Moskova, "Russkiy Yazık", 1986, cilt 2, s.126. "Krepostnoye Pravo", Rusya'da ortaya çıkan toprak sahibinin kendisine ait olan işçilerin şahsi haklarını, işini ve malını kullanabilme ve idare etme hakkıdır.

²⁴ "Oçerki İstorii SSSR (1861-1904)", Moskova, 1960, S. 362.

Çarlık Rusya politikasının en önemli sorunlarından Orta Asya işgali bir çözüm olarak ön plandaydı.

Rus burjuva sınıfı tarafından empoze edilen bu sorun, Çarlık Rusya'nın asilzade sınıfının da ilgisini çeker. Orta Asya'nın işgali, Çarlık yönetimi için büyük bir stratejik önem taşır. Orta Asya'ya yayılma sürecinin öncülüğü, Çar II.Aleksandr, Çarın yeğeni Prens Aleksandr Baryatinskiy, Harbiye Bakanı D.Milutin, Kont. N.İgnatiyev ve bir grup general tarafından yapılıyordu.²⁵ Çarlık Rusya'sının iç siyaset sorumluları, İngilizlerle bir çatışma olabileceği ve bu durumda, kaçınılmaz savaş ihtimalini hesaba katarak, Orta Asya'yı İngiliz yayılmacılığına karşı uygun bir savaş alanı yapmayı düşünüyorlardı.

İgnatiyev, Türkistan bölgesindeki hanlıkların durumunu, 1858 yılının bahar ve yazında, detaylı bir şekilde araştırdıktan sonra Petersburg'a dönüp, durumu Rus Çarına bir raporla bildirir. Bu raporda, Rusya'nın derhal Kokan Hanlığı'na karşı askeri hareket düzenlemesini önerir ve Buhara Emirliği ile Hiva Hanlıklarını ise, önce birbirlerine düşürerek Rus nüfuzu altına girmeye mecbur bırakmak, sonra da kolayca işgal edilmelerini sağlamak gerektiğini belirtir.²⁶

2.1.1.1. Rusya'nın Türkistan'ı İşgali

Çarlık Rusya 1864 yılından sonra, önce Kokan Hanlığı'na, sonra da Buhara Emirliği'ne karşı askeri hareket düzenler. Bu hareketler sonucunda, 1864-1866 yıllar arasında Sır-Derya nehrinin orta kısmındaki geniş topraklar ve nehrin üst kısmı ile Şu nehrinin arasındaki bölge işgal edilir.²⁷ 1865 yılında ise, Taşkent şehrini ele geçiren Rusya, 1867'de bu bölgede Türkistan Genel

²⁵ M.Saray, "Kazak Türkleri Tarihi", İstanbul, 1993, S. 44.

²⁶ N.İgnatiyev, "Missiya v Khivu i Buharu v 1858 g.", Petersburg, 1897, S. 30-31.

²⁷ "Oçerki İstorii SSSR (1861-1904)", Moskova, 1960, S. 363.

Valilik Teşkilatı'nı kurar. Taşkent şehri merkez olmak üzere, Türkistan Genel Valilik sınırlarına Sır-Derya ve Jetisu vilayetleri de dahil edilir. Kazak topraklarında Türkistan Genel Valiliği dışında başka genel valilikler de kurulur.²⁸

Rusya Çarı, komşu ülkelerle her türlü görüşmeler, barış anlaşmaları, hatta gerekirse onlara karşı askeri müdahale düzenlemesi için, Türkistan Genel Valiliği kurucusu general K.P.Kaufman'a özel yetkiler verir.

1868 yılının Ocak ayında Rusya ve Kokan Hanlığı arasında barış anlaşması imzalanır. Bu anlaşmaya göre, Rusya tarafından işgal edilen bütün bölgeler, Rusya'nın hakimiyetine geçer ve Kokan Hanı da Çarın egemenliğini kabul eder. Böylece, Rus tüccarlarına, söz konusu hanlık sınırları içinde serbest ticaret hakkı sağlanmış oldu.²⁹

Buhara Amiri ise yönetime yakın ve savaşa eğilimli din adamları ve aşiret beylerinin isteği ve baskısı üzerine anlaşmayı bozarak, 1868'in Mart ayında Rusya'ya karşı "gazavat", yani kutsal savaşı ilan etmek zorunda kalır. Fakat, 1868 yılının Haziran ayında Buhara, savaşı kaybederek anlaşmayı kabul eder. Anlaşma şartları, Rusya-Kokan anlaşması şartlarından pek farklı değildi. Buhara Amiri Rusya Çarının egemenliğini kabul ederek, emirlik sınırlarını Rus tüccarlarına açmıştır. Ayrıca, Emirliğin önemli su kaynağı olan Zaravşan nehrinin üst kısmının Rusya'ya verilmesi ile Rusya'nın Buhara üzerindeki egemenliği daha da artar.

Buhara ile Rusya arasındaki ticaretin gelişmesi, Amu-Derya nehrini önemli bir ticari güzergah olarak kullanma ihtiyacını doğurur. Bunun dışında

²⁸ Ülke Türkistan, Orınbor ve Batı Sibirya Genel Valiliklerine ayrılmıştır. Oral ve Torgay vilayetler Orınbor Genel Valiliğine, Akmola ve Semey vilayetleri Batı Sibirya Genel Valiliğine, Jetisu ve Sır-Derya vilayetleri ise Türkistan Genel Valiliğine dahil edilmiştir. Bökey bölgesi 1872 yılında Astrahan Valiliğine girmişti. Mangıstau ise, önce Kafkasya askeri bölgesine, sonra da Zakaspiskiy vilayetine dahil edilir. Ülkeyi ekonomik açıdan yönetim sürecinde Genel Valiliklerin kuruluşunda bazı değişiklikler yapılmıştır. 1881 yılında Orınbor ve Batı Sibirya Genel Valilikleri birleştirilerek, Dala Genel Valiliği kurulmuş, merkezi de Ombı şehri olmuştur. Bu valiliğin sınırlarına Akmola, Semey, Oral, Torgay ve Jetisu vilayetleri girmiştir. Jetisu vilayeti 1887 yılında tekrar Türkistan Genel Valiliğine dahil edilir. Bkz. M.Kozıbayev ve N.Bekmahanov, "Kazak SSR Tarihi", Almatı, Rauan, 1991, S.3.

Orta Asya'nın diğer devletleri ile ticari ilişkilerde bulunan Rus tüccarları, Hazar Denizi'nin doğu kıyısından doğuya direkt ulaşılacak ticari güzergahın kurulmasını ısrarla gündeme getirirler. Bu sorun, 1869 yılının baharında düzenlenen "Rus Endüstri ve Ticaretini Destekleme Kurumu"nun bir çok toplantısına konu olur.

General Kaufman'ın Hiva Hanlığı ile yapmak istediği anlaşma girişimleri başarısız olur. Ayrıca, İngiltere, İran ve Afganistan'ı etkileyerek, Orta Asya'ya doğru yayılma politikasını hızlandırmaya başlar. İngilizler, 1869 yılında Afgan yönetiminin silah ihtiyacını karşılayarak, Rusya'ya karşı çıkması için 3 milyon sterlin ayırtmışlardı. İngilizlerden alınan emirle, Afgan yönetimi Amu-Derya bölgesine 1870 yılının Ocak ayında askeri müdahalede bulunacağı, Rus istihbaratınca Petersburg'a bildirilir.³⁰

Bu şartlarda, Rus Hükümeti, Hiva Hanlığı'nın işgali sorununa daha etkin bir çözüm bulunması için çalışmalara devam eder.

Askeri hareket hazırlıkları 1860'ların sonlarında hızlanarak, 1869 yılının Kasım ayında Krasnovodsk liman üssüne Askeri çıkartma düzenleyen Rus askeri güçleri burada savunma üssünü kurmuştu. 1872 yılının Aralık ayında düzenlenen, II.Aleksandr başkanlığındaki özel toplantıda Hiva Hanlığı'na askeri hareket düzenleme kararı alınır.

İngiliz hükümet çevreleri, Orta Asya'daki Rus askeri hareketlerini yakından takip etmiştir. 1869 yılından itibaren İngiltere Dış İşleri Bakanı Klarendon Rusya ile Orta Asya'daki nüfuz sahasının paylaşımı konusunda diplomatik görüşmeleri başlatır. Fakat, bu görüşmeler İngiltere'deki Rusya Büyükelçisi Gorçakov tarafından olumsuz karşılanınca başarısızlıkla sonuçlanır.³¹

²⁹ Oçerki İstorii SSSR (1861-1904), Moskova,1960, S. 363.

³⁰ A.g.e, S. 363.

³¹ A.g.e,1960, S. 365.

Rusya'nın Hiva Hanlığı'na düzenlemeyi kararlaştırdığı askeri hareket, 1872 yılında İngilizlerle Rusların toprak sınırları konusunda yeni görüşmelere zorlar. Fakat, bu kez İngiliz Hükümeti Rusya ile olan bu sorunları tazminat yoluyla çözmeye çalışır. Amu-Derya nehrinin sol kıyısının tarafsızlık statüsü kaldırılmıştır. Bununla beraber, İngiliz yetkilileri, Afganistan ile Buhara arasında yer alan, yarı bağımsız Badahşan ve Bahan vilayetlerini Afganistan'a verilmesini önerir.

Hiva Hanlığı'na karşı düzenlenmesi düşünülen hareket nedeniyle, İngiltere ile Rusya arasındaki diplomatik ilişkilerin bozulmaması için Gorçakov 19 Ocak 1873 tarihli mektubunda İngiliz önerisini olumlu karşılar.³²

1873 yılının Şubat ayında Rus askerleri Orınbor, Taşkent, Mangışlak ve Krasnovodsk olmak üzere Hiva Hanlığı'na dört taraftan saldırıya geçer ve sonuçta, 12 Ağustosta, Rusya ile Hiva arasında barış anlaşması imzalanır. Rusya'ya Amu-Derya nehrinin bütün sağ kıyısı, Aral Gölü'nün kıyısından Sarıkamış Gölü'nün güneyine kadar ve Amu-Derya nehrinin eski yatağına kadar uzanan doğu bölgesi dahil edilir. Hiva Hanı komşu devletlerle doğrudan ilişki kurma olanağından yoksun kalarak, Rus Çarının egemenliğini kabul eder. Rus gemileri Amu-Derya nehrinden serbestçe geçebilme imkanına sahip olur. Hanlık sınırında bulunan bütün şehir ve köylerde Rus tüccarlarına vergi muafiyeti ve serbest ticaret hakkı tanınır. Bu döneme kadar devam eden kölelik düzeni ortadan kaldırılır. Rus Çarı tarafından Hiva Hanlığı'na 2.200.000 Ruble tazminat bedeli belirtilir. Hanlığın belli bir kısmı Buhara Emirliği'ne verilir.³³ Dolayısıyla, 28 Eylül 1873 tarihinde general Kaufman ile Buhara yönetimi arasında yeni bir anlaşma imzalanır. Bu anlaşmada Hiva Hanlığı ile Buhara Emirliği arasında sınır çizgisi belirlenmiştir. Amu-Derya nehrinin Buhara Emirliği'ne ait olan bölgesinde de Rus gemilerinin serbestçe geçiş yapma hakkı verilir.

³² Sbornik Dogovorov, Moskova, 1960, S. 111-113.

³³ - A.g.r, Moskova, S. 129-131.

Emirlik topraklarında Rus tüccarlarının serbest ticaret yapması konusunda önceden onaylanan ve geçerli olan anlaşma tekrar ele alınmıştı. Buhara'da da Hiva Hanlığı'ndaki gibi kölelik düzeni tamamen kaldırılır. Fakat, Rus-Hiva anlaşmasından farklı olarak, Buhara Emirliğine komşu ülkelerle doğrudan ilişki kurma hakkı tanınmıştı.

1870'lerin ortasına doğru Rusya'nın hakimiyeti altında olan Orta Asya'daki her üç devletin içinde Kokan Hanlığı'nın konumu bir nebze olsun daha özgürdü. Fakat bu özgürlük, 1875 yılının Temmuz ayında yerel feodaliteye karşı gelen halk isyanının, general Kaufman tarafından bastırılmasıyla sona erer. Hatta, 1876 yılının Şubat ayında Hanlık devredilir ve yerine Fergana vilayeti kurulur. Söz konusu vilayet, general Kaufman'ın idaresindeki Türkistan Genel Valiliğine dahil edilir.³⁴ Böylece, isyan, Rus Hükümeti tarafından Kokanlıların aleyhine kullanılmıştır.

Orta Asya'nın göbeğinde yer alan bu hanlıkların işgali XIX. yüzyılın son çeyreğine kadar sürer. Fakat, Rus yönetimi bu bölgeyi yönetme konusunda bazı sorunlarla karşılaşır. Bu yönetim sorunlarının çözümünde basının önemini ve etkisini fark eden General Kaufman olmuştur.

2.1.1.2. “Turkistanskiye Vedomosti Gazetesi”nin Ortaya Çıkışı ve Amacı

Geniş topraklara ve zengin doğal kaynaklara sahip olan Türkistan bölgesini işgal ettikten sonra Rusya'nın bu bölgeyi sömürmek için yayılma ve yönetme politikasını gerçekleştirmesi lazımdı. Bunun için bölgeyi iyi tanımak gerekirdi.

³⁴ “Oçerki İstorii SSSR (1861-1904)”, Moskova, 1960, S.366.

İşgal öncesi dönemde Türkistan topraklarında bir çok araştırma faaliyetleri yapılmıştır. Rusya tarafından az tanınan ve onlar için erişilmesi zor olan bu topraklara bilim adamlarından oluşan keşif ve araştırma heyetleri gönderilmiştir.³⁵ Fakat bölgede kurulan araştırma merkezleri araştırma faaliyetlerinin gerçekleşmesini sağlar. 1867 yılında Türkistan Genel Valiliği kurulur. Bu valiliğin merkezi Taşkent şehrinde Türkistan bölgesini araştırma amaçlı bir çok bilimsel kuruluşlar meydana gelir. Örneğin, 1869 yılında “Orta Asya Bilimsel Araştırmalar Kurumu” ve “Rusya Doğa Araştırmaları Kurumu”nun Türkistan şubesi ve 1900 yılında temeli atılan “Doğu Araştırma Enstitüsü” kurulur. Böylece, Taşkent şehri Rusya’nın Orta Asya’daki bilimsel araştırma merkezine konumuna gelir.

Kazak topraklarına Rus köylülerinin yerleştirilmesi, Rus politikasının bir aşamasıydı. Ama bu süreç, Kazakların göçmen hayatından yerleşik hayata geçmelerine olumlu etki olmuştur.

Rusya’nın tasarlayıp planladığı Türkistan’a yayılma, yönetme ve böylece sömürme politikasında önemli araç olarak bir basın yaratma ihtiyacı da ortaya çıkmıştır. Bu ihtiyaç Türkistan bölgesinde ilk gazetenin ortaya çıkmasına da neden olmuştur. Gazete, Türkistan Bölgesi Genel Valiliği’nin basın yayın organı olacaktır. Bu gazeteyle, yerel halk arasında genel valinin emirleri ile ilgili haberleri yayınlamak, bölge düzenini kurmak, halka gelişmeler ve yenilikleri aktarmak amaçlanır. Ama, gazetenin asıl amacı yerel halkın yönetimi üzerindeki siyasal kontrolün artırılmasıdır.

Sistematik bir şekilde yönetimin türlü kanun ve kararlarını, emir ve yazılarını halka iletmek, yayınlanacak makalelerle halkın Rus hükümetine sevgi ve saygısını uyandırmak amaçlanmıştır. Böylece, Rusların bu bölgeyi

³⁵ Albay Berg başkanlığında 1820 yılında Aral Gölünün batı kıyısını araştırma maksadıyla büyük bir keşif grubu gelmiştir. Bu heyette Yüzbaşı Ancu, Astronom Lemm, Doktor Eversman ve Kurmay Zavarovskiy gibi Rusların önde gelen kaşifleri bulunmuştur. Bkz. A.R.(imza kısaltılıp alınmış) ,”Naşi Pervıye Şagi na Aralskom More”, Turkistanskiye Vedomosti Gazetesi, 18(30)Aralık 1897, No.31.

1840 yılında ise Albay Cemçujnikov başkanlığıyla Türkistan bölgesine daha bir büyük keşif ve araştırma heyeti gönderilmiştir. A.g.m.

işgal eden değil, tam tersine bu bölgeye medeniyet ve gelişme getiren bir güç olduğuna inandırmak planlamıştı.

Türkistan Genel Valisi K.P.Kaufman, valiliğe dahil olan bütün vilayetlerin valilerinden Rus nüfuzlu okuyucu kitlenin tespit edilip rapor halinde kendisine bildirilmesini talep etmiştir. Örneğin, Jetisu vilayetinin askeri valisi, 899 numaralı 5 Şubat 1869 tarihli raporunda beş kasaba, altı büyük Rus-Kazak köyü, sekiz küçük köy, üç garnizon olmak üzere toplam 22 Rus yerleşim yeri bulunduğunu bildirmiştir. Bu raporda 1869 yılından itibaren Jetisu vilayetine yerleşen Rusların sayısı 1175 olup, Türkistan bölgesine yerleşen Ruslar, tüccar, küçük burjuva ve köylü tabakalarından olmak üzere toplam 3039 kişiyi bulmuştur. Bu rakam bölgede bir gazetenin yayınlanmasına yeterli bir potansiyel sağlamıştı.³⁶

1870 yılından itibaren Taşkent şehrinde "Turkistanskiye Vedomosti Gazetesi"nin yayınlanmasına karar veriliyor. Bu karar sonucu, 28 Nisan 1870 tarihinde, Türkistan Genel Valiliği askeri karargahına bağlı Taşkent basım evinde "Turkistanskiye Vedomosti Gazetesi"nin ilk sayısı çıktı. Gazete Rusya'nın sömürme, yönetme ve Ruslaştırma politikasını gerçekleştirilmesi için önemli bir siyasi araç niteliğindedir.

"Turkistanskiye Vedomosti Gazetesi" Rusların siyasi ve ekonomik çıkarlarına en iyi şekilde hizmet etmesi bekleniyordu. Gazetenin redaktörü Türkistan Genel Valisi tarafından atanıp, valiliğe bağlı olarak yayınlanması kararlaştırılmıştı. "Turkistanskiye Vedomosti Gazetesi"nin başlangıçta ayda iki defa 4-6 sayfa , 1870 yılının Ağustosundan itibaren de haftalık olarak çıkarılması düşünülür.³⁷

Türkistan Genel Valisi K.P.Kaufman gazete yayınının ilk beş yılında redaktörlüğünü üstlenmişti. Ama, resmi redaktörlüğünü 1874-1892 yılları arasında Piyade Albay N.A.Mayev yürütmüştü.

³⁶ ÖCMDA, F. 1, OP.20, D.1748, S. 1-4

³⁷ A.g.b, F. 1, OP.20, D.1748, S. 7-9

N.A.Mayev'den sonra, 1892-1899 yılları arasında "Türkistanskiye Vedomosti Gazetesi"nin redaktörlüğünü A.P.Romanoviç yaptı. Romanoviç'in ölümünden sonra, 29 Mayıs 1901 tarihine kadar görevi piyade subayı S.A.Gipper üstlenmişti. Dolayısıyla 1901'e kadar gazetenin redaktörlüğünü askeri yetkililer yürütmüştü. Ama, "Türkistanskiye Vedomosti Gazetesi"nin redaktörlüğü Kasım 1901'de öğretmen N.G.Malitskiy'in eline geçmiştir. Gazetenin kalitesini yükseltmek amacıyla Malitskiy, gazeteye V.V.Bartold ile L.S.Berg gibi ünlü oryantalistleri işe almıştır. N.A.Severstov, A.P.Fedhenko, I.V.Muşketov, V.F.Oşanin ve N.N.Pantusov gibi Rus bilim adamlarının Türkistan bölgesinin tarihi, coğrafyası, sosyal ve ekonomik hayatıyla ilgili makalelerini yayınlamıştı.

Gazete, başlangıçta 100 civarında abone sayısı ile çıkmaya başlamıştı. Fakat birkaç yıl içinde gazetenin tirajı 1000'e kadar yükseldi. 1892 yılında 250 adetle basılan "Türkistanskiye Vedomosti Gazetesi"nin sayısı daha sonra 225'e inmiştir. 1893 yılından itibaren Rusya'nın Harbiye Bakanlığı'nın desteğiyle haftada iki defa çıkarılmaya başlayan gazetenin tirajı 1050'e ulaştı. 1901 yılının sonbaharından itibaren ise gazete 2500 tirajla çıkmaya başlamıştır.³⁸ 1907-1909 yılları arasında Türkistan Genel Valisi'nin emirlerini yayınlayan ve resmi özellik taşıyan gazetede tiraj düşüklüğü nedeniyle, 1909'dan itibaren içeriğine önem verilmeye başlandı.³⁹

"Türkistanskiye Vedomosti Gazetesi" başlangıçta düzensiz yayınlanıyordu. Örneğin, gazetenin ilk çıkışında, sadece 17 sayısı yayınlanmış, 1871 yılında ise düzenli bir şekilde haftalık olarak yayını sürdürmüştü. "Türkistanskiye Vedopmosti Gazetesi" 1893 yılından itibaren haftada iki defa çıkan bir gazete olarak görünümündedir. Fakat 1903'ten itibaren ayda yalnız üç defa yayınlanır. Mart 1907'den sonra ayda dört kere yayınlanan "Türkistanskiye Vedomosti Gazetesi" Haziran 1907 yılından itibaren günlük gazete niteliğini almıştır. Gazetenin son sayısı 15 Aralık 1917

³⁸ ÖCMDA, F.İ-1, Op.17, D.109, S.1-2

³⁹ Z.L.AMİTİN-ŞARİPO, O.D.MOROZOV, Kırgız SSC İlimler Akademisi, Tarih Araştırma Enstitüsü Dergisi, Tukestanskiye Vedomosti kak İstoçnik po İstorii Kirgizii, No 1, 1955, S. 116.

tarihinde yayınlanmış ve gazetenin 47 senelik yayın hayatı sona erdiğinde 6406 sayısı çıkmıştır.⁴⁰

Böylece, Türkistan Genel Valiliği'nin resmi basın aracı olan "Türkistanskiye Vedomosti Gazetesi" iktidarın görüşünü savunmasına rağmen, Orta Asya halklarının milli kültürel gelişiminde önemli rol almıştır. Çünkü bu gazete Orta Asya halklarının kendi dillerinde yayınlayacakları basının oluşmasında önemli rol oynamıştır.

2.1.2. Kazak Dilinde Yayınlanan İlk Kazak Gazeteleri

2.1.2.1. "Türkistan Vilayedinin Gazetesi"

"Türkistan Vilayedinin Gazetesi" Türkistan Genel Valiliği'nin merkezi Taşkent şehrinde yayınlanmış olan "Türkistanskiye Vedomosti Gazetesi"nin yerel dilde yayınlanan ekidir. 1871 yılından itibaren küçük sayfa ebadıyla yayınlanan gazetenin iki sayısı Kazak dilinde, diğer iki sayısı ise, Özbek dilinde olmak üzere ayda dört defa çıkarılmıştır.

Bu gazetenin yayınlanması için başlangıçta Arap harf kalıbı ve yerel halkın arasından basın işlerinde uzman kişilere ihtiyaç duyulmuştu. Bu dönemde Taşkent şehrinde yalnızca bir Rus basım evi bulunuyordu ve orada mürettip olarak da Muhammed Şarip Karimov çalışıyordu.

Bölgenin Genel Vali'si tarafından Petersburg'dan istenilen Arap harf kalıpları ve Ş.Bekulov, A.Yavuşev, A.Bektemirov gibi mürettip memurlar çok kısa sürede bölgeye getirilmiştir. Bu kişilerin yardımıyla yerel halktan mürettip memurlarının yetiştirilmesine başlamıştır. Sonraları bu tek Rus basım evinin Müslüman bölümünün ilk mürettipleri olarak S.Hodjayeve, H.Hodjayeve ve

⁴⁰ T.E.ERNAZAROV, A.İ.AKBAROV, İstoriya Peçati Turkestana(1870-1925), Taşkent 1976, S. 14-17.

A.Hodjajev'lar çalışmışlardır. Bu seksiyonunun başkanlığını M.Ş.Karimov üstlenmişti.⁴¹

“Türkistan Vilayetinin Gazetesi”nin redaktörlüğünü Genel Vali'nin tercümanı olarak çalışan Şahmardan Mirasoğlu İbragimov üstlenmişti. Rusça ve birkaç doğu dilleri bilen Ş.M. İbragimov, Başkurt asıllı olmasına rağmen Kazak yanlısıydı. Ş.M.İbragimov gazetenin ortaya çıkışından itibaren iki sene redaktörlük hizmetinden sorumlu tutulmuştu. Buna rağmen tercümanlık görevine de devam etmiştir. 1872 yılında ise, gazetenin resmi redaktörü olarak atanmıştır. “Türkistan Vilayetinin Gazetesi” Rusça aslından tercüme eki olarak yayınlandığından, H.Janişev, Z.Şaykılibekov, J.Kazıbekov gazetenin resmi tercümanları, aynı anda da basın çalışanları olarak faaliyet göstermişlerdir.

Başlangıçta “Türkistansliye Vedomosti Gazetesi”nin elde ettiği gelir sayesinde çıkarılan ve gazetenin redaktörü tarafından yürütülen “Türkistan Vilayetinin Gazetesi”, 1883 yılından itibaren özgün bir gazete olarak tarih sahnesine çıkmıştır.

“Türkistan Vilayetinin Gazetesi” resmi ve resmi olmayan iki bölümden oluşuyordu. Resmi bölümde Çarlık Rusya hükümetinin emirleri, kanunları ve kararları yer almaktaydı. Resmi olmayan bölüm ise yerleşik hayat, tarımcılık, hayvancılık, iç ve dış siyaset, kültür, eğitim, ticaret, bilim, sanat ve kadın hakları konularına yer vermişti.

Rus Çarı'nın resmi kararı sonucu, vilayet valilerinin izni olmadan, Kazakların kışlık ve yazlıklara taşınamamasını getiren yasa büyük bir sorun yaratmıştır. Kazakistan'ın Rusya tarafından tamamen işgal edilmesi, Kazakların topraklarından ve mallarından ayrılmasına, dolayısıyla tarım ve yerleşik hayata dönmek zorunda kaldıklarına ilişkin makaleler 1865'li yıllarda gazetede yer almıştır.

⁴¹T.E.ERNAZAROV,A.İ.AKBAROV,İstoriya Peçati Turkestana(1870-1925),Taşkent 1976, S. 18- 19.

Gazete sayfalarında edebiyat, tarih, etnografya ve arkeoloji konuları da yayınlanmıştı.

“Türkistan Vilayetinin Gazetesi” okurlarına Ş.Valihanov, I.Altınсарin, A.Kunanbayev gibi Kazak bilim adamlarının ve yazarların eserleriyle tanışması olanağını vermişti. Bunların dışında Rus ve Avrupalı yazarların eserleri, batı sanatı ve kültürleriyle bilimsel ve gelişmeleri hakkında makaleleri tercüme edilerek verilmiştir. Örneğin, Rusların önde gelen yazarları A.S.Puşkin, M.U.Lermontov, N.V.Gogol, L.N.Tolstoy, I.A.Krilov’un eserleri gazetede yayınlanmıştır.⁴²

Gazete sayılarında tarım, astronomi, zooloji, veterinerlik gibi konularda öneri ağırlıklı bilimsel araştırma yazıları da basılmıştı. Örneğin, gazetenin 10 Aralık 1870 tarihindeki sayısında güneşin tutulması ve onun nedenleri hakkındaki makale yayınlanmıştı. Bu makalede Rusya ve Orta Asya’nın önemli ve büyük 25 şehrinde telgraf sisteminin yerleştirildiği ve bu hizmetin listesi verilmişti⁴³.

30 Ocak 1883 tarihinde “Türkistan Vilayetinin Gazetesi”nde sadece bir sene redaktörlük görevi yapan H.Janışev’in yerine, Rus asıllı ilim adamı N.P.Ostraumov gelmişti. Bu olaydan sonra gazete aynı anda iki dilde, yani Kazak ve Rus dillerinde yayınlanmaya başlamıştır.

Bu olay, Türkistan bölgesini yönetmek için Ruslaştırma politikasının ilk adımları olmuştur. Çünkü, gazetenin 1885-1887 yılları arasındaki sayılarında çeşitli bilimsel makaleler yayınlanmıştır. Hatta, 1889 yılından itibaren “Bilimin Yararları hakkında” başlıklı makaleler serisi gazetede yer almıştır.⁴⁴

“Türkistan Vilayetinin Gazetesi” yerel dilde yayınlanması, Rusya misyonerleri tarafından yerel halkı Ruslaştırma politikasını gerçekleştirmek için iyi bir araç olarak kullanılmasına olanak sağlamıştır. Özbek asıllı aydın

⁴²T.E.ERNAZAROV, A.İ.AKBAROV, İstoriya Peçati Turkestana(1870-1925), Taşkent 1976, S. 21

⁴³S.KOZIBAYEV, A.RAMAZANOVA, K.ALLABERGEN, Alem Baspasözi Tarihian, Almatı, 1998, S. 8

⁴⁴T.E.ERNAZAROV, A.İ.AKBAROV, İstoriya Peçati Turkestana(1870-1925), Taşkent 1976, S. 23

S.Azimbay yerel okullarda Rus dilinin okutulması ve Rusça eğitim verilmesi için girişimde bulunmuştur. 22 Mart 1871 tarihinde Türkistan Genel Valisi'ne yazdığı mektubunda Rus gramerini öğrenme ve onu yazıda kullanma, Rus harfleriyle, ama yerel dilde yazılan kitapları okuma, ana dili ve aynı anda Rus dilinde yayınlanan kitapları da okuyabilme açısından avantaj sağlayacağını belirtmiştir.⁴⁵ Söz konusu öneriden hemen sonra, 1872 yılında yerel halkın kullandığı Arapça alfabenin Rusya'da kullanılmakta olan Kiril alfabesiyle değiştirilmesi gündeme getirilmiştir. Rus dilinin, Rusya işgali altında olan halklar için önemi konusunda Sovyetler Birliği'nin kurucusu V.İ.Lenin bile şöyle der: "Şüphesiz, küçük ve gelişmemiş milletler için Rus dili bu milletlerin ilerlemeleri açısından büyük önem taşımıştır".⁴⁶

"Türkistan Vilayetinın Gazetesi" Kazakistan'da basının ortaya çıkması ve gelişmesinde, hatta Kazak halkının siyasi, ekonomik ve sosyal açıdan gelişmesinde de büyük rol almıştır. Söz konusu gazete daha sonra ortaya çıkan gazetelerin gelişim ve düzenlerine de etki etmiştir. Bu konuda, "Türkistanskiye Vedomosti Gazetesi"nin kurucularından ve Rus bilim adamı N.P.Ostraumov, 1.Petro'nun kurduğu "Vedomosti" gazetesi⁴⁷ Rus halkı için ne kadar önemli ise, "Türkistan Vilayetinın Gazetesi" de Kazaklar için o kadar önem taşıdığını vurgulamıştır.⁴⁸

Kazakistan'da yerel dildeki ilk gazete sayılan "Türkistan Vilayetinın Gazetesi"nin asıl amacının yerel halkı aydınlatmak yada istek ve sorunları doğrultusunda yaşam seviyesini yükseltilmesine aracı olmayacağı söylenmese de, bu gazetenin Kazakistan tarihi ve Kazakistan basın tarihine etkisi oldukça açıktır. Gazete, Kazak halkının Çarlık Rusya hükümetine bağlılığını kabul ettirme ve Rus dilini öğreterek Ruslaştırma politikasını

⁴⁵ T.E.ERNAZAROV, A.İ.AKBAROV, İstoriya Peçati Turkestana(1870-1925), Taşkent 1976, S. 23

⁴⁶ V.İ.LENİN, Polnoye Sobraniye soçineniya, cilt 19, S. 452

⁴⁷ 16 Aralık 1702 tarihinden itibaren Çar I.Petro tarafından çıkarılan "Vedomosti" gazetesi Rusya'da 1702 yılına kadar el yazıyla yayınlanmış "Vestoviye Pisma" ve "Vedomosti" gazetelerinin devamıdır. 1702-1727 yılları arasında yayınlanmış bu gazete Rusya'nın gelişmesi ve Ruslar için büyük önem taşımıştır. Bkz, S.KOZIBAYEV, A.RAMAZANOVA, K.ALLABERGEN, Alem Baspasözi Tarihinan, Almatı, 1998, S. 50-51

⁴⁸ T.E.ERNAZAROV, A.İ.AKBAROV, İstoriya Peçati Turkestana(1870-1925), Taşkent 1976, S. 24

yürütme aygıtı olsa bile, Kazak toplumunun millet olarak tanınması ve o dönemin gerçeklerinin ortaya çıkışına etki etmiştir.

2.1.2.2. “Dala Vilayetinin Gazetesi”

Orınbor Ve Batı Sibiry Genel Valilikleri 1881 yılında birleştirilerek, yerine Dala Genel Valiliği kurulur. 1882 yılında ise Dala Valiliği'nin sınırları içine Akmola, Semei ve Jetisu vilayetleri girer. Kazakistan'ın kuzeyinde yer alan Ombı şehri bu genel valiliğin merkezi olur.

1 Ocak 1888 tarihinde Ombı şehrinde, “Dala Vilayetinin Gazetesi” çıkarılmaya başlar. Gazete, yerel halka hükümetin yargılarını ve emirlerini iletme amacıyla çıkarılmıştır.⁴⁹

Haftada bir kez çıkarılan ve Kazakistan'ın tüm sınırını kapsayan “Dala Vilayetinin Gazetesi”nin ilk yılları Akmola vilayetinde çıkarılmakta olan “Vedomosti” gazetesinin eki olarak yayınlanır. 1894 yılından itibaren Akmola, Semei ve Jetisu vilayetlerinde yayınlanmakta olan merkezi “Vedomosti” gazetesinin eki olarak yayınlanmaya devam eder. Gazetenin Rusça tercüme eki “Kirgizskaya Stepnaya Gazeta” adıyla yayınlanmıştır.⁵⁰ 1900-1902 yılları arasında “Dala Vilayetinin Gazetesi” Akmola ve Semei vilayetinin “Vedomosti” gazetesine ek olarak yayınlanır. Çünkü, 1889 yılında Jetisu vilayeti Türkistan Genel Valiliğine geçer.⁵¹

Gazete, diğer gazeteler gibi resmi ve resmi olmayan bölümlerden oluşmuştur. Resmi bölümünde hükümetin yargı, karar ve kanunları yayınlanmıştır. Bunun dışında Rus Çarını öven makaleler de yer almıştır. Resmi olmayan bölüm ise zamanımızda bile ilgi çekmektedir. Çünkü,

⁴⁹ KCMDA,F.15,Op.1,D.1834, S.133

⁵⁰ H.BEKHOJİN, Kazak Baspasozi Tarihinin Oçerki, Almatı,1981, S. 29

⁵¹ M.KOZIBAYEV,N.BEKMAHANOV,Kazak SSR Tarihi,Almatı,1991, S. 3

hükümet tarafından denetimle çıkarılan gazetede yerel halkın toplumsal görüş ve fikirleri de yer almıştır. Bununla beraber gelişmiş Rusya'nın, Kazak halkının yaşam tarzına yenilik getirebilecek düşüncelerine, önerilerine ve yol gösterici yazılara gazetede yer verilmiştir.

"Dala Vilayetinin Gazetesi"nin Rusça bölümünün redaktörlük hizmetini çeşitli zamanlarda İ.Kozlov, K.Mihailov, G.Abaza gibi önde gelen Rus entelektüelleri yapmışlardır. Gazetenin Kazakça ekinin redaktörlüğünü ise, Dala Genel Valiliği Özel Kalem Müdürlüğü'nün baş tercümanları E.Ablayhanov ile D.Sultangazin üstlenmiştir. Gazetede şarkiyat, etnografya ve folklor alanlarının ünlü bilim adamları G.Potanın, N.Pantusov, N.Dobromislov, B.Obruçev'in makalelerini yayınlamıştır. Bunun dışında O.Aljanov, J.Appasov, Ş.Aymanov, M.J.Kopeev, D.İmankulov, A.Kılışbayev, K.Janatayev, A.Şonayev, B.Abdikov gibi Kazak aydınlarının bazıları gazetede çalışmış, hemen hemen hepsinin makaleleri gazete sayfalarında yayınlanmıştır. Tercüme bölümünde tercümanlık hizmetlerini R.Düysenbayev ile B.Çalimbekov yapmıştır.

1 Aralık 1888 tarihi ile 12 Nisan 1902 tarihleri arasında 14 sene çıkarılan "Dala Vilayeti Gazetesi"nin ortalama abone ve okur sayısı 1332'yi bulmuştur.

Gazetede Ş.Valihanov, A.Kunanbayev ve İ.Altınсарin gibi Kazak bilim adamları ile aynı görüşten olan M.Seralin, A.Kurmanbayev, K.Japanov gibi aydınlar⁵² göçebelik hayat tarzından yerleşik tarza ve tarıma geçmeyi önermişlerdir. Ayrıca, Rus dilini öğrenme ve Rusça eğitim görmeyi de önermişlerdir. Bu yazarlar bu şekilde Rusların ileri medeniyetine yaklaşmayı, kadın haklarını ele almayı ve sosyal sorunları ortadan kaldırmayı hedeflemişlerdir. Öte yandan Kazakistan'da geleneksel düşünceli, Rus karşıtı bilim ve din adamları vardı. Böylece, Kazak aydınları ikiye ayrılmışlardı. Bu konuda ünlü Kazak bilim adamı Ş.Valihanov ilerisini görerek şöyle demiştir: "

⁵² S.KOZIBAYEV, A.RAMAZANOVA, K.ALLABERGEN, Alem Baspasözi Tarihine, Almatı, 1998, S. 10-11

Bu dönemlerde Kazaklar arasında eski ve yeni görünmeyen, fakat büyük bir çatışma sürmektedir diyebiliriz".⁵³

Genel olarak baktığımız zaman, Kazak toplumunun içinde yanlış dini görüşlerden ortaya çıkan tutucu kesim ile Rus kültürünün etkisiyle meydana gelen ilerici kesim arasındaki çatışma XIX yüzyılın son çeyreği ile XX yüzyılın başlarında açıkça görünmeye başlar.⁵⁴ Bu görüşler çatışması "Dala Vilayetine Gazetesi" çalışanlarına da yansır.

Gazetede "Redaktörlüğe Mektup" adlı bölüm açılır. Oraya kimi yazarlar ünlü yazar ve şairlerin eserlerinin yayınlamasını, onları Kazak dilinde kitap olarak yayınlamayı önerir. Karşı taraf ise, doğal olarak aksini öne sürer.

Tartışma sonucunda ilerici kesim üstünlük sağlar. Dolayısıyla, gazete sayfalarında demokrat yazar ve gazetecilerin makaleleri ile A.Kunanbayev, İ.Altınşarin, Ş.Valihanov gibi Kazak realist yazarların eserleri yer almaya başlar.⁵⁵ Bunun dışında A.S.Puşkin, L.N.Tolstoy, V.G.Belinskiy, M.U.Lermontov, İ.A.Krılov gibi önde gelen Rus klasik edebiyatının eserleri Kazak diline tercüme edilerek yayınlanmıştır.

İlerici görüşlü aydınlar "Dala Vilayeti Gazetesi"nin halkı aydınlatma konusunda önemli rol oynayacağını öne sürmüşlerdir. Örneğin, gazetenin redaktörü D.Sultangazin'e göre gazete, Kazak halkının ihtiyaçları, tarım, hayvancılık ve kültürel konularda alış verişe aracılık edeceği vurgulanmıştır.⁵⁶

Tutucu kesimden halkı bilimsel ve dini açıdan, doğa bilimleri, tarih, etnografya v.b. konularda aydınlatmada gazete büyük öneme sahiptir. Örneğin, gazetenin 1 Eylül 1889 tarihinden itibaren tam bir yıl yayınlanan Türkoloji alanının Macar bilim adamı G.Vamberi'nin "Türk Halkları" adlı seri eseri Kazakça'ya tercüme edilerek verilmiştir.⁵⁷ Bu eserdeki Kazak halkının

⁵³ Ş.Ş.VALİHANOV, Sobranniye Soçineniye, cilt1, S. 389

⁵⁴ H.BEKHOJİN, Kazak Baspasozi Tarihinin Oçerki, Almatı,1981, S. 30

⁵⁵ H.BEKHOJİN, Kazak Baspasozi Tarihinin Oçerki, Almatı,1981, S. 30-31

⁵⁶ "Dala Vilayetine Gazetesi", No12, 1894.

⁵⁷ S.KOZIBAYEV, A.RAMAZANOVA, K.ALLABERGEN, Alem Baspasözi Tarihinan,

tarihi ve Kazak dili ile ilgili yazılar gazete mensupları tarafından büyük ilgi görerek okurlara iletilmesi istenmiştir. Bunun yayında gazetede Türk halklarının tarihi, dili, etnografyası, adet-gelenekleri, yönetim sistemleri, yerleşimleri hakkında bir çok arşiv eserler, kitaplar, yazılar verilmiştir.

Gazete Kazak halk eserlerini derleyerek yayınlamıştır. Bununla birlikte, Rus hikaye ve masalları tercüme edilerek verilmiştir. Böylece Rus yazını okurlar tanıyabilmiştir.

“Dala Vilayetinın Gazetesi”nin yarattığı en büyük etki basının Kazak dilinin gelişmesi üzerine olmuştur. Gazete Kazak dilini geliştirme ve ilerletme konusuna geniş yer vermiştir. Örneğin, 1888 yılındaki 42. sayısında B.Abdıkov’un mektubu yayınlamıştır. Bu mektupta Kazakistan’ın bütün şehirlerinde yayınlanan tüm kitapların Türk ve Nogay dillerinde karışık basıldığı, dolayısıyla Kazaklar tarafından pek anlaşılmadığı belirtilmiştir. Oysa, halka Kazak dilinde yayınlanan kitapların daha yayarlı olacağını vurgulayan yazarın bu konuda önerileri vardır.⁵⁸

D.Sultangazin ise, Ruslaşma ve Pantürkizm görüşlerine ters düşmesine rağmen, Kazak diline Rus ve Türk Dillerinden giren bazı sözcüklere karşılık vermemiştir. Hatta, böyle bazı kelimelerin dili daha canlı ve renkli yapacağını savundu. Ona göre, “Dil halk gibi büyüyen, yetişen ve değişebilen varlıktır”. Dilin gelişimini ekonomik gelişim ile özdeşleştiren D.Sultangazin, Kazak dilini Altınsarin’in⁵⁹ istediği gibi geliştirme önerisinde bulunmuştur. Bu konuda A.Kurmanbayev: “Altınsarin’in eserleri Kazak edebiyatının şiir yazma ve nazım hünerinde mükemmel örnek”⁶⁰ olacağını söylemiştir.

Almatı,1998, S. 13-14

⁵⁸ S.KOZIBAYEV, A.RAMAZANOVA, K.ALLABERGEN, Alem Baspasözi Tarihinan, Almatı,1998, S. 15

⁵⁹ İbray ALTINSARIN (1841-1889) feodalizm sistemde halk çıkarlarını savunmak için dilin önemli silah olabileceğini vurgulayan ve Kazak dili üzerine bir çok yenilikler getiren XIX yüzyılın önde gelen aydınlarından biridir. Bkz, M.İ.FETİSOV, Zarojdeniye Kazahskoy Publitsistiki, Almatı, 1961, S. 52-55.

⁶⁰ “Dala Vilayetinın Gazetesi”, No 27, 1894

2.1.2.3. "Torgay Gazetesi"

2 Ocak 1869 tarihinde Orınbor ve Sibiry Genel Valiliklerine bağlı toprakların sınırları tekrardan göz önünden geçirilerek Torgay vilayeti olarak belirlendi. Vilayete 4 kasaba, 28 köy dahil edilir.

1879 yılında vilayetin merkezi Orınbor şehrinde basın masası kurulur ve vilayetin resmi basın aygıtı yayınlanmaya başlar. 1895 yılından itibaren buna ek olarak "Turgayskaya Gazeta" adlı resmi olmayan bölümü 15 yıl boyunca yayınlanır. Gazeteye İ.Kraft ve A.Vasilyev redaktörlük yapmıştır.⁶¹

Gazetenin Kazakça eki "Torgay Gazetesi"nde, Ş.Valihanov, İ.Altınşarin gibi ünlü Kazak bilim adamlarının hayatı ve faaliyetleri hakkında makaleler verilmiştir.⁶²

"Torgay Gazetesi"nde Arap alfabesiyle ama Kazak dilinde çeşitli konulara yönelik makaleler basılmıştır. Gazetede hastalıklar, epidemi ve onları önleme ile tedavisi hakkında, toplumsal olayları eleştirme, halk edebiyatı konulu yazılar yayımlanmıştır.

1902-1906 yılları arasında A.Balgımbayev basın masasının başkanlığıyla aynı zamanda gazetenin redaktörlüğünü yapar.⁶³ A.Balgımbayev gazetenin idari faaliyetlerinin dışında, gazeteye makaleler de yazmıştır. Hatta, Kazakça bölümünde yayınlanan bazı önemli makaleleri Rus diline çevirerek basmıştır. Bilimsel makaleler, masallar ile hikayeler, efsaneler gibi halk edebiyatı nüshaları Rus diline tercüme edilerek gazete sayfalarında yer almıştır.

A.Balgımbayev'in gazetecilik yaşamı "Karabutakta Rus-Kazak Kız Lisesinin Açılışı" adlı ilk makalesinin "Torgay Gazetesi"nde yayınlanmasıyla

⁶¹ M.İ.FETİSOV, Zarojdeniye Kazaxskoy Publitsistiki, Almatı, 1961, S. 405.

⁶² S.KOZIBAYEV, A.RAMAZANOVA, K.ALLABERGEN, Alem Baspasözi Tarihine, Almatı, 1998, S. 15.

⁶³ Bkz. Kazak Sovyet Ansiklopedisi, cilt 2, S. 128.

başlar.⁶⁴ Gazetenin 1904 yılında yayınlanan 48.sayısında Kazakların göçebelik hayatının, gelenek göreneklerinin bazı dezavantajları hakkında eleştiriler yazılmıştır. “Torgay Gazetesi”nde A.Balgımbayev’in dışında Kazak aydınlarından J.Seydaliyev’in de bir çok makaleleri yayımlanmıştır.

“Torgay Gazetesi” Kazak dilinde, fakat Kiril alfabesinde makaleler yayınlayan ilk gazete olarak Kazak basın tarihinde yer alır. Gazete Rus ihtilali döneminde ilerici ağırlıklı sınıfta yayınlanır. Söz konusu dönemde gazete sayfalarında Kazakların hem Rus ve hem de Kazak feodalleri olmak üzere her iki taraftan da eziyet edildiği hakkında bir çok makale yayınlanır.

2.2. Birinci Rus İhtilali döneminde Kazak Basını

2.2.1. Kazakistan’a Marksist Edebiyatın Girişi

XIX yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren Kazak toprakları, Çarlık Rusya’sına muhalefet edenlerin siyasi sürgün bölgesine dönüştürülmüştür. M.İ.Muravyev-Apostol, S.M.Semenov gibi dekabristler,⁶⁵ T.G.Şevçenko, A.N.Pleşev, F.M.Dostoyevskiy gibi çeşitli siyasi görüşteki temsilciler XIX yüzyılda Kazakistan’ın Öskemen şehrine sürgün edilmiştir. ⁶⁶ Hatta, XIX yüzyılın 30, 40 ve 60’lı yılları isyanlarına katılan Polonyalılar bile Kazakistan’a sürgün edilmiştir. 1870’lerde ülkenin şehir ve köylerine Rus milliyetçileri gönderilir. 80’lerde ise, Kazakistan’a Marksist görüşlü aydınlar sürgün edilmeye başlar.

Kazak topraklarında Marksizm fikirleri XIX yüzyılın son döneminde yayılır. Bu fikri yaymaya başlayanlar siyasi sürgüne gönderilen Rus

⁶⁴ Torgay Gazetesi, No 45, 1895

⁶⁵ 14 Aralık 1825 tarihinde Rusya Çarına karşı yapılan ve Rus tarihinde “Dekabrskoye Vostaniye(Aralık İsyanı)” adıyla tanınan isyana iştirak eden her kimse. Bkz, “Slovar Russkogo Yazıka”, Moskova, “Russkiy Yazık”, 1986, cilt 1, S. 379.

⁶⁶ Politicheskaya Ssilka i Revolutsionnoye Dvijenije v Rossii, Novosibirsk,1988, S. 144.

devrimcileri olur. Örneğin, Rus çarı K.Marks'ın yakın arkadaşı G.Lopatin'i 1879 yılında Taşkent'e sürgüne gönderir.

1880 yılında genç doktor F.V.Poyarkov Verniy şehrine K.Marks'ın, G.Lopatin ve N.Dannelson tarafından Rus diline tercüme edilen "Kapital" eserinin birinci cildini getirir.⁶⁷

Devrimci Marksist fikirleri Kazak topraklarına getirenlerin arasında V.G.Haritonov ve V.I.Lenin'in Petersburg'ta kurduğu "İşçi Sınıfının Haklarını Koruma Birliği"nden E.A.Şegolova gibi temsilciler de yer alıyordu. Böylece, ülkeye sürgüne gelen aydınlar ve siyaset adamları ile birlikte birçok edebi kaynak ve siyasi fikirler gelmiştir. Örneğin, K.Marks, F.Engels ve V.I.Lenin gibi komünizmin öncülerinden eserleri; Plehanov'ın "Emeği Bağımsız Kılma Hareketinin" broşürleri Kazaklar arasında yayılmaya başladı.

Sürgün edilen sosyal demokratlar, ihtilal propagandası için bazı liberal-burjuva eğilimli basın yayın organlarını kullandılar. XIX yüzyılın sonlarında V.G.Haritonov, V.A.Vannovskiy, O.N.Figner gibi aydınlar, Omsk şehrinde yayınlanan "Stepnoy Kray" gazetesinde çalışmışlardır. Gazete Kazakistan'ın Akmola, Semey ve Jetisu vilayetlerine dağıtılıp, oralarda bir çok okura ulaşırdı. Gazete sayfalarında Kazak işçilerinin durumu, Oral şehrinde 1898 yılında gerçekleşen Zlatoust isyanı ve ona katılanların katliamı, K.Marks'ın hizmeti ve onun bilimsel konulardaki makaleleri ve haberler yayımlanmıştır.⁶⁸

Marksist akımın bireysel ve/veya bireyler arasında yayılımı, bu bireylerin birleşerek dernekler, klüpler ve örgütler kurmasına neden olur. Söz konusu örgütler devrimci Marksist görüşün bireyler arasında daha da geniş bir şekilde yayılmasına neden olmuştur. Sosyal demokrat örgüt üyeleri kendilerini K.Marks'ın "Kapital", F.Engels'in "Komünist Manifestosu", V.I.Lenin'in "Halk Dostluğu Hakkında", "Ne Yapmak Lazım?" ve "Rusya'da Kapitalizmin Gelişimi" gibi eserleriyle eğitmişlerdir.

⁶⁷ U İstočnikov Kommunističeskoi Partii Kazaxstana, cilt 1, Almatı, 1966, S. 39.

⁶⁸ H.BEKHOJİN, Kazak Baspasozi Tarihiniñ Oçerki, Almatı, 1981, S. 35.

2.2.2. Rus Gazetelerinin Kazakistan Konusu ve Lenin'in "İskra"

Gazetesi

Rus idaresi altında bulunan Kazakistan'la ilgili yazıların merkezi Rus gazetelerinde yayımlanması çok doğaldır. Hatta, Rus gazetesi "Ejemesyaçniye Soçineniya"⁶⁹ Kazakistan hakkında bir çok makale yayımlanmıştır. Örneğin, söz konusu gazetede P.I.Rıçkov'ın "*Orınbor vilayetinin topografyası veya tasvir*", "*Kazan ve Orınbor vilayetlerinde tarımcılık hakkında mektup*" ve bir çok Kazak-Rus ilişkilerini konu alan bilimsel araştırma makaleleri basılmıştır. 1772 yılında "Kaptan Nikolay Rıçkov'ın 1771 yılında Kazak-Kaysak bozkırları seferinin günlük notları" adlı kitabı yayınlanır.

Bunun gibi "Orenburgskiy Listok", "Literaturnaya Gazeta", "Sovremennik" vb. Rus gazeteleri Kazakistan'ı konu almıştır.⁷⁰

Birinci Rus İhtilali döneminde, yani 1905 yılında Cenevre şehrinde yayımlanan "Vpered", "Proletariy" ve Petersburg'ta yayınlanan Bolşevik "Novaya Jizn" gazeteleri bütün zorluklara rağmen Kazakistan işçilerine ulaşabildi. Hatta, "Novaya Jizn" gazetesinin Kazakistan'ın Oral şehrinde özel muhabiri görev yapmıştır.

"Novaya Jizn" gazetesi, ülkenin merkezden uzak bölgelerine kadar dağıtılıp, yerel işçilerin hayatı ve faaliyetleri konularında yazılara yer vermiştir. Örneğin, gazetenin 2 Aralık 1905 tarihinde çıkan sayısında, Oral vilayetinde yaşamakta olan Kazaklara yapılan haksızlıkları konu alan haberlerde onların evlerinden ve kışlarından zorla çıkartıldığı yazılmıştır.⁷¹

Bunun gibi gazetelerin dışında bildiriler de dağıtılıyordu. Kazakistan'ın Kostanay, Oral, Perov, Kazalı, Verniy ve Semey gibi şehirlerinde devrimci

⁶⁹ "Ejemesyaçniye Soçineniya" gazetesi 1755-1764 yılları arasında Rusya'nın Petersburg şehrinde yayımlanmıştır. Gazetenin redaktörlüğünü G.F.Miller isimli Alman asıllı Rus aydını yapmıştır.

⁷⁰ M.İ.FETİSOV, Zarojdeniye Kazaxskoi Publitsistiki, Almatı, 1961, S. 358-365.

⁷¹ Novaya Jizn Gazetesi, No 27, 1905

içerikte yazılan bildiriler dağıtılmıştır. Bu bildirilerin işçilerin ayaklanmalarına önemli etkisi olmuştur.

Lenin'in "İskra" gazetesi de Kazakistan'ı konu almıştır. Bu yönüyle Kazakistan'da devrimci hareketin oluşmasında önemli etkisi olmuştur. İskracıların manipülasyonu ile 1 Mayıs 1901 tarihinde Kazakistan'ın Oral şehrindeki yerel basım evinde grev düzenlenir. Söz konusu olay Kazakistan'da yapılan ilk siyasi ayaklanma olmuştur.

"İskra" gazetesi, Çarlık Rusya döneminde sömürülmekte ve ezilmekte olan uluslar tarafından hoşgörüle karşılandı. "İskra'da V.I.Lenin'in ve onun gibi diğer devrimcilerin yazıları yayımlandı. Gazete, ülkedeki sömürgeci çarlık politikasını eleştirmekle birlikte, işçileri proleter enternasyonalizm ruhuyla yetiştirdi. Örneğin, gazetenin 15 Mayıs 1902 tarihli sayısının "İşçi hareketleri haberleri" bölümünde yayımlanan bir yazı, Orınbor ile Taşkent arasındaki demir yolu inşaatında meydana gelen bir olay konu alır. Yönetimin aç gözlülüğü ve işçilerin dayanılmaz çalışma koşulları nedeniyle ayaklanma olayının meydana geldiği yazılır. Bu haber, Kazakistan'da işçi grevleri konusunda Bolşevik basınında yayımlanan ilk haber özelliğini taşır.

"İskra" gazetesi, devrimci sosyal-demokrat fikirleri yayma, devrimci örgütler kurma ve onları birleştirmeyi amaçlar. Hatta, Proleter İşçi Partisini kurmayı hedefler ve söz konusu hedeflerine belli bir derecede ulaşmıştır. Örneğin, "İskra" gazetesince RSDRP'nin 2.Kurultayının düzenlemesi, Bolşevik Partisinin kurulmasında etkili olmuştur.⁷²

Lenin'in "İskra" gazetesi, Kazakistan'da yerel sosyal-demokrat toplulukları ve örgütlerinin faaliyetleri için oldukça değerli bir kaynak sağlıyordu. Nitekim devrimci Marksist örgütler, Kazakistan'ın Oral, Petropavl, Atbasar, Verniy, Semey ve Orınbor şehirlerinde ortaya çıkmaya başlamıştır.⁷³

⁷² H.BEKHOJİN, Kazak Baspasozı Tarihini Oçerki, Almatı, 1981, S. 37.

⁷³ S.B.BEYSEN BAYEV, Voprosı İstorii Kompartii Kazahstana, Almatı, 1963, S. 110.

2.2.3. Rus Dilinde Yayınlanan Devrimci Kazak Basını

2.2.3.1. “Stepnaya Jizn” Gazetesi

3 haziran 1907 tarihinde Kazakistan'ın Petropavl şehrinde Bolşevik ağırlıklı “Stepnaya Jizn” gazetesi çıkmaya başlar. Gazetenin redaktörlüğünü V.V.Kuybişev yapar. “Stepnaya Jizn”in ikinci sayısında Rus çarının sürgün politikasını eleştiren yazı yayımlanır. Bir sonraki sayısında ise, 2. Cumhuriyet Meclisindeki Sosyal-Demokrat Partinin bazı üyelerinin göz altına alınmasına karşı tepki gösteren makale yayımlar. Bu sayıda RSDRP'nin 5. Londra konusunda hakkında bir yazı da yer alır. Yazıda işçi toplantısı hakkında Bolşeviklerin karar metniyle birlikte, Merkezi Komite oylamasının sonucu verilir.⁷⁴

Gazete, bu yazı yayımlandığı gün kapatılır. Gazetenin yayın kurulunun bazı üyeleri ve bazı gazeteciler göz altına alınır.

“Stepnaya Jizn”in yaşam süreci kısa olsa bile, çarlık sistemine karşı eleştirici makaleleri cesurca yayımlayabilen gazete olarak tanınır. Gazete Rus dilinde yayınlanmasına rağmen, Kazak basın tarihinde önemli bir yeri vardır.

2.2.3.2. “Trudovaya Jizn” Dergisi

Rusça yayınlanan ve Kazakistan Sendikasının yayın organı olan “Trudovaya Jizn” dergisi, haftalık bir dergi olarak devrimci çizgide çıkmaktaydı. İlk sayısı 25 Mart 1907 tarihinde Semey şehrinde çıktı. Dergi, işçi halkın yaşam durumunu ve haklarını korumayı amaçlamıştır.

Dergide devrimci sosyal-demokrat işçi grubunu etkilemek isteyen reformcu görüşlerin aleyhine yazılan makaleler yer almıştır.

⁷⁴ H.BEKHOJİN, Kazak Baspasozi Tarihinin Oçerki, Almatı,1981, S. 42.

“Trudovaya Jizn” dergisi sıkı yönetim döneminde yayınlandığı için ancak dört sayısı çıkabilmiştir. Derginin yaşamı sadece bir ay sürmüştür.

Yayımlanan bazı makaleler “Trudovaya Jizn”in amacına ters düşmekle birlikte söz konusu dergi hayat gerçeklerini açıkça yansıtmıştır.

2.2.3. Kazak Dilinde Yayınlanan Devrimci Kazak Basını

2.2.3.1. “Kazak” Gazetesi

“Kazak” gazetesi 2 Şubat 1907 tarihinden itibaren Orınbor vilayetinin Troitsk şehrinde yayınlanmaya başlar. H.Sosnovskiy adında Yahudi asıllı bir Rus aydını gazetenin redaktörlük görevini üstlenir. Kostanay şehrinden gelen Kazak aydını E.Imanbayev ise gazetenin basım işlerini gerçekleştirir. Gazete, Rus ve Arap harfleriyle olmak üzere Kazak dilinde çıkarılır.

“Kazak” gazetesi hakkında “Novaya Kirgizskaya Gazeta” gazetesinde “I ” adında bir yazar yorum yaparak bir makale yazar. Söz konusu yazıda yazar gazeteyi eleştirerek :“Gazete çıkış amacını açık belirtmekten kaçınmaktadır. Fakat gazete sayfalarında yer alan yazıların içeriğinden gazetenin devrimci eğilimde olduğunu söyleyebiliriz” diye yazar.⁷⁵

Fakat, “Kazak” gazetesi Çarlık Hükümetinin yerel halkın isyanlarını durdurmak için yapay olarak manifesto yayınladığı dönemde ortaya çıkar. Hükümet, bölgede yaşamakta olan uluslar arasındaki dostluk ilişkilerin bozulmasına ve onlar arasında çatışmalar meydana gelmesine etki olur. Devrimcilerin tarafını tutan işçiler göz altına alınır. İktidar Yahudileri toplu halde öldürmeye başlar.Bu gelişmeler sonucu “Kazak” gazetesi devrimci çizgide çıkar. Gazete, çarlık sistemini yıkmayı, burjuva sisteminden

⁷⁵S.KOZIBAYEV, A.RAMAZANOVA, K.ALLABERGEN, Alem Baspasözi Tarihinan, Almatı,1998, S. 17-18.

demokratik sisteme geçmeyi ve bağımsızlık yolunda propaganda yapmayı amaçlar.

Çarlık yönetimine karşı olduğu gerekçesiyle “Kazak” gazetesi ilk sayısından hemen sonra hükümet tarafından kapatılır.

2.2.3.2. “Serke” Gazetesi

“Serke ” gazetesi, 1907 yılında Rusya’nın Petersburg şehrinde yayınlanmakta olan “Ufat” gazetesinin Kazak okurları için yayımlanan eki olarak çıkar. 1906 yılının son aylarında “Ufat” gazetesi, Kazak okurları için Kazak dilinde yeni bir gazetenin çıkarılması konusunda bir kararın alındığı haberini verir. 28 Mart 1907 yılında “Serke” gazetesinin ilk sayısı basılır. Bu sayı, “Ufat” gazetesinin 67.sayısına ek olarak çıkar. Gazetenin başkanlığını Ş.Kosşugulov, redaktörlüğünü ise H.lbragimov üstlenir.

Serke, 1905-1907 yıllarında Rusya’da ortaya çıkan devrim sürecinin bir sonucudur. Gazete çarlık yönetimine karşı olmasına rağmen, resmi gazete olarak yayınlanır. Çünkü gazeteye, Rus Çarı tarafından basım izni verilmiştir.

“Serke” gazetesinin iki haftada bir yayınlanacağına dair karar Rus Çarı tarafından onaylanır. Fakat, ancak iki sayısı yayınlanabilir. Yine Çarın kararı ile gazetenin yayım faaliyetine son verilir.

Gazetenin yayın hayatına girişi hakkında, Kazakistan Milli Bilim Akademisinin Merkezi Kütüphanesinde Ş.Kosşugulov’a ait bir kayıt bulunmaktadır. Bu kayda göre gazetenin 3 veya 4 sayısının yayınlandığı söylenebilir.

Kazak aydını M.Seralin, 1911 yılında "Ayqap" dergisinde "Serke" gazetesinin tarihçesi hakkında bir makale yayımlamıştır. Burada: "1907 yılında 2. Devlet Meclisi üyesi Ş.Kosşugulov'ın girişimiyle, Petersburg'ta "Serke" adlı bir dergi çıkarılmaya başlamıştı; çok sürmeden , hükümet tarafından kapatıldı " ifadesi yer alır.⁷⁶

2.2.3.3. "Dala" Gazetesi

"Dala " gazetesi hakkında elimizde yalnız S.Ramiyev'in not defterinde düşürülen birkaç notun dışında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Bu notlarda, gazetenin 1907-1911 yılları arasında S.Ramiyev ve onun ortakları tarafından yayınlandığı belirtilir.⁷⁷

2.2.3.4. "Oral" Bolşevik Gazetesi

"Oral" gazetesi, 4 Ocak 1907 tarihinden itibaren Orınbor şehrinde yayınlanır. Bolşevik çizgide olan bu gazetenin redaktörlüğünü H.Yamışev yapar. Aynı dönemde Cenevre'de yayınlanmakta olan "Proletary" gazetesi, "Oral" gazetesi "Milliyetçiliğin ne olduğunu tanımayan tam sosyal-demokrat gazetesi" diyerek betimler.⁷⁸

"Oral" gazetesi, ülkenin uzak bölgelerindeki işçileri siyaset açısından eğitmekte büyük rol oynar. Gazete, Idil, Ural ve Orta Asya halklarının kolayca

⁷⁶ "Ayqap" Dergisi, No 1, 1911.

⁷⁷ S.KOZIBAYEV, A.RAMAZANOVA, K.ALLABERGEN, Alem Baspasözi Tarihine, Almatı, 1998, S. 19-20.

⁷⁸ H.BEKHOJIN, Kazak Baspasozı Tarihine Oçerki, Almatı, 1981, S. 40.

anlayabildiği Tatar dilinde yayınlanır. Gazetenin Astrahan, Verniy, Petropavl, Kazan, Temir, Oral, Perovsk ile Kostanay ve diğer şehirlerden okurları vardır.

Gazete proleterleri birleştirmeyi, onları siyasi açıdan aydınlatmayı ve şehir ile köylerdeki bütün fakirleri birleştirmeyi amaçlar. Ayrıca, 2.Devlet Meclisinin oylamasına tesir etmek isteyen ve liberal-burjuva ile Kadet Partisini⁷⁹ birleştirmek isteyen grupları eleştirir. Bunun dışında gazete, İslam Dininin bazı taraflarını yanlış bularak, tepki gösterir. Milliyetçilik ve burjuvaya karşı olan “Oral” gazetesinin topluma siyasi alandaki etkileri büyük önem taşır. Gazete, Kazak, Tatar ve diğer ulus işçilerinin Rus işçileri ile birleşerek ayaklanmasını sağlar.

Burjuvacı milliyetçilerin organı olan “Uakit” gibi gerici bir basının Müslümanlığı sosyalizmle özdeşleştirmek ve eşitlik sağlama hareketlerine karşı “Oral” gazetesi tepki göstererek Müslümanlığın da kendi içinde farklı mezheplere ayrıldığını ve en önemlisi İslam’ın Marksizm’le hiçbir bağı olmadığını, hatta ona karşı olduğunu savunur.

“Oral” gazetesi bölgedeki sosyal-demokrat örgütlerle grupları, Kazak işçileri ile yoksulların, Rus işçileriyle birleşerek çarlık sistemine karşı ayaklanmasını öneren Kazak basının önemli gazetelerindendi. Çünkü “Oral” gazetesi, Kazak dilinde yayınlanan ilk Bolşevik gazetesi olarak bilinir.

⁷⁹ Kadet Partisi, 1917 yılında devrimcilere karşı hareket eden, liberal-monarşi burjuvasının başta gelen ve 1905 yılı kurulan meşrutiyetçi-demokrat partisi. Bkz, “Slovar Russkogo Yazık”, Moskova, “Russkiy Yazık”, 1986, cilt 2, S.12.

2.3. İhtilal Dönemi ve I. Dünya Savaşı Döneminde Kazak Basını

Birinci Rus ihtilali döneminde devrimcilerin yenilgiye uğramasından sonra işçi hareketleri bastırılır. Çar hükümeti ihtilale katılanları yalnız göz altına almakla yetinmeyip, onlara idam cezası verir. Haziran 1907'de Akmola, Semey, Türkistan, Kazalı, Petropavl vilayetlerinde devrimci sosyal-demokrat grupların üyeleri tutuklanır. Kazakların ise seçim hakları kaldırılır.

Bu siyasi gelişmeler işçi sınıfının durumunu etkiler. İhtilal döneminde kültürel, sosyal ve ekonomik alanlarda elde edilen başarıların devamı durur. İş yerlerinde 8 saatlik çalışma süreleri, 16 saatlik vardiyalı çalışma sürelerine dönüştürülmesine rağmen, maaşlar çok düşük miktarlarda ödenir. Bu sömürüye dayanamayan işçiler ayaklanmaya başlar. İşçiler çalışma saatlerinin azaltılması ve maaşlarına zam yapılması için çeşitli grevler düzenlemeye başlarlar. Örneğin, Karagandı kömür madenlerinde çalışan yaklaşık 400 işçinin katıldığı ayaklanma hükümet kuvvetleri tarafından güçlükle bastırılmıştır.⁸⁰

İhtilal döneminde Çar yönetimi yeni bir tarım politikası gütmeye başlar. Bununla birlikte göç politikasını da gerçekleştirir. 1908-1913 yılları arasında 400 binden fazla Rus asıllı göçmen Akmola, Torgay, Oral ve Semey vilayetlerine yerleştirilir. Bu politika Rus Çarı için büyük bir önem taşıyordu. Çünkü, güçlü özel sektör bölgedeki ayaklanmaları kendi çıkarları için bastırabilir, diğer taraftan hükümet böyle bir göç politikası sayesinde, Rusya'da ortaya çıkabilecek olası ihtilali önleyebilirdi. Bununla birlikte Çar, Kazakları Ruslaştırma siyasetini daha da hızlandırmayı düşünüyordu.

Fakat Kazakistan'a göç eden Rus köylüleri için Rus hükümeti tarafından herhangi bir yardım yapılmamıştır. Hatta, onları hayvanları taşımak için ayrılan tren vagonlarıyla yolcu etmiştir. Kazakistan'a ulaştıktan sonra da kalacak yer, yiyecek yemek, kışın ise giyecek kalın giysi sıkıntısı çeken göçmenler hükümete bazı sert taleplerde bulundular. Bu durum Kazak

⁸⁰ M.KOZIBAYEV, N.BEKMAHANOVA, Kazak SSR Tarihi, Almatı, 1991, S. 31.

topraklarında ayaklanmalar ile grevlerin daha da geniş çapta gerçekleşmesine neden oldu.

Tarım politikası, bölgedeki sınıflar arası çelişkilerin daha da artmasına neden olmuştur. Hükümet tarafından uygulanan cezalar yoksul Kazaklar için pek geçerli değildi. Nitekim Mayıs 1907'de Verniy şehrinde yaklaşık 200 Kazak köylüsü Göçmenleri Yerleştirme Bürosunu basmıştır. Bu olay köylülerin söz konusu kurumda çalışan bürokratları işlerinden atmalarıyla sonuçlanır.⁸¹ Bunun gibi köylülerin ayaklanmaları Semey, Akmola, Torgay ve diğer vilayetlerde de meydana gelmiştir.

Çar hükümeti Rusya'da olduğu gibi Kazak topraklarında da köylüleri birleştirerek küçük çiftlikler kurmak ve bu çiftliklerde Çarlık hükümete bağlı çiftlik başkanlığı sistemini kurmak istemiştir. Fakat Kazakistan'a yerleşen göçmenlerin büyük çoğunluğu fakir sınıftan olduğundan söz konusu sistemin kurulması bir hayli zor olacağı için sonuçsuz kalmıştır. Ama, 1906-1912 yılları arasında Kazakistan'ın kuzey vilayetlerine yerleştirilen 438 bin göçmenin ancak 29 bini küçük çiftçilik kurarak ayrılır. Rus Çarının bu tarım politikası Rus ve Ukraynalılarda olduğu gibi Kazak, Uygur ve Dungan çiftçileri için de uygun değildi.

Nisan 1912'de Lena madenlerinde ortaya çıkan ayaklanma devrimci hareketlerin gelişmesinde önemli rol oynar. Ayaklanma Kazak işçileri tarafından gerçekleştirilir. Hükümetin askeri kuvvetleri ayaklanmayı bastırmaya çalışır. Ayaklanmaya katılan bir çok işçi tutuklanıp, sürgüne gönderilir. "Lena" olayını destekleyerek bütün Kazak topraklarındaki işçiler ayaklanmaya başlar. Bazı bölgelerde ayaklanmadan zarar gören ailelere halk arasında yardım parası toplanır.

RSDRP Merkez Komitesinin yayın organları olan "Sosyal-demokrat", "Zvezda", "Pravda" gazeteleri Kazak ve Rus köylü ve işçilerinin zor yaşamı, çektikleri zorlukları ve onlara yapılmakta olan haksızlıklar hakkında haber ve

⁸¹ M.KOZIBAYEV, N.BEKMAHANOVA, Kazak SSR Tarihi, Almatı, 1991, S. 32.

röportajlar yayımlamıştır. Benzeri konularda Kazak demokrat basınının “Kazakistan” gazetesi ile “Ayqap” dergisinde de bir çok yazı yazılmıştır.

2.3.1. Demokrat Kazak Basını

1911-1914 yılları arasında Rus ihtilalinin yeniden gelişme dönemi başlar. Fakat, söz konusu dönemde Kazak topraklarında Kazak Bolşevik basını yeterince oluşmamıştı. Çünkü, ihtilal sürecinde gazete sayısının düşmesi ve devrimci parti örgütlerinin sayısının düşmesi ve de hatta onların kendi aralarındaki ilişki kopukluluğu gibi olumsuz nedenler, Kazak Bolşevik Basınının gelişmesi için sağlam zemin oluşturamamıştır.

I. Dünya Savaşı ve Rus ihtilalinin gelişmesi dönemindeki Kazak basın tarihine göz gezdirirsek, Kazakistan'da özellikle Bolşevik eğilimli yerel gazete ve dergilerin olmaması ilgi çekicidir. Buna rağmen, söz konusu dönemde Bolşevikler propaganda ve faaliyetlerini yürütmek için yerel gazete ve dergilerden yararlanmıştır. Ancak belirtmek gerekir ki; bölgedeki devrimci hava özgür ve demokrat Kazak basınının ortaya çıkmasını etkilemiştir.

2.3.1.1. “Kazakistan” Gazetesi

1910 yılında Bolşevik eğilimli parti ve çeşitli dernek üyeleri, halktan para toplayarak, Orda şehrinde aynı görüş sahibi Rus asıllı A.N.Şelkova'nın basım evinin kurulmasına yardımcı olurlar. 1911 yılının Mart ayında ise sözü edilen Rus basım evinde “Kazakistan” gazetesinin ilk sayısı yayınlanır.

“Kazakistan” gazetesini ondan önce yayınlanan (“Türkistan Vilayetinin Gazetesi” ve “Dala Vilayetinin Gazetesi”) gazetelerden ayıran özelliği, Çarlık

hükümetine bağlı olmaksızın, özgür olması ve demokratik nitelik taşımasıydı. Gazetenin kurucuları komünist partisi üyeleri olan, B.Karatayev, S.Mendeşev gibi sosyalist sistemin önderleri ve Kazak aydınları idi.

Önceleri toplumcu, demokratik ve bilimsel çizgide olan "Kazakistan" gazetesi, Oral şehrine taşındıktan sonra içeriği devrimci bir çizgiye dönüşmüştür.⁸² Gazete kurucuları M.Tuhvatullin, G.Tokay, M.G.Musin kısa süre sonra A.N.Şelkova'nın basım evini bir süreliğine kiralar. Maddi sorunlar yaşayan gazete yönetimi yaklaşık dört ay boyunca basım evinde paralı müşterilerin özel siparişlerini yerine getirmek üzere çalışır.

Gazetenin ismi "Kazakistan" konmuştu. Çünkü gazete çalışanları Kazak topraklarını birleştirip demokratik bir Kazak Cumhuriyetinin kurulmasını arzu ediyorlardı.

Gazetede ülkenin toplumsal, ekonomik ve kültürel sorunları ele alınmıştır. Göçebe halkın yerleşik yaşam tarzına geçmesi, bilimsel yaşama ve Rus kültürüne daha da yakınlaşmasını sağlamıştır. Bu konuda bir çok yazılar gazete sayfalarında yer alır. Örneğin, B.Karatayev'in "*Vatandaşlara*" başlıklı makalesinde göçebe yaşam devrinin artık çok geride kaldığını, hatta bu tür yaşam tarzının toplumun bilimsel ve kültürel açılardan gerilemesine neden olduğunu yazarak, göçebe yaşam ile feodal yaşam tarzının kültürel ve bilimsel gelişmeyi olumsuz yönde etkilediğini belirtir.⁸³

Gazete sayfalarında kooperatifleşme, tarım teknolojileri konuları ve zooloji ile veterinerlik alanlarındaki gelişmeler hakkında yazılar yayımlanır. Bunların dışında kolektifleşme ile ihtisaslaşma ve çocuklara okullarda eğitim verme konularına da değinilmiştir.⁸⁴

⁸² Gazetenin kurucuları ilk iki sayısı yayımlandıktan sonra gazetenin basın yayın merkezini Oral şehrine taşırlar. Buna Rusya Çarı tarafından sansür uygulanmamasına rağmen, gazete sayfalarına yayımlanan yazıları denetleme ve yazarlarını göz altına almaları neden olmuştur. Bkz, S.KOZIBAYEV, A.RAMAZANOVA ve K.ALLABERGEN, *Alem Baspasözü Tarihine*, Almatı,1998, S. 22-23.

⁸³ "Kazakistan", No:11,1911.

⁸⁴ "Kazakistan", No:4,1912.

“Kırgızlar nasıl bir yaşam sürdürmekte?”* başlıklı bir yazıda şunlar söylenmektedir: “Bizler, tüm vilayetlerin ve Ordu’nun Kırgızları (Kazakları) yıl geçtikçe fakirleştığımızdan dolayı, kendi güç-kuvvetimizle yaşam sürdüren proleterlerin safını doldurmaya başladık... Elimizde kalan ancak bir tane yaşam aracı vardır ve ondan asla ayrılmamalıyız. Bu, bizim öz emeğimizdir ve onu bilinçli kullanabilirsek geçen seneden daha büyük hasat alacağımız kesindir. Bunun için bol verimli üretim tarzına geçmemiz lazımdır”⁸⁵

“Kazakistan” gazetesinin yayını 1913 yılında durdurulur. Gazeteye E.Buyrin editörlük yapmıştır. Gazetenin son sayısında yayımlanan “ Hürmet Sahipleri Okurlarımızın Dikkatine” isimli yazıda, gazetenin maddi sorunlardan dolayı kapandığı ima edilmektedir. Bununla birlikte, Çarlık yönetimin devrimci demokrat basını kendisine tehlikeli bulduğundan dolayı kapattığı da öne bilinmektedir.⁸⁶

Sadece 18 sayısı yayınlanan “Kazakistan” gazetesinin bazı sayıları Rus, bazı sayıları ise Tatar dillerinde yayınlanmıştır. “Kazakistan” gazetesi devrimci demokratik geleneği tam anlamı ile taşıyamamasına rağmen, ülkedeki devrimci gelişmeler sonucu demokrat görüşlü bir gazete olarak kalmıştır.

2.3.1.2. “Ayqap” Dergisi

“Ayqap” dergisinin ilk sayısı 1911 yılında Troysk şehrinde yayınlanır. Derginin kurucusu, demokrat sair ve yazar M.Seralin dergiyi yayınlamak için halktan borç para toplar. Ama, çok geçmeden ekonomik açıdan dergi, kendini döndürmeye başlar. Buna rağmen, maddi sorunlar yaşayan derginin ilk

* Kazakistan tarihinde Kazaklar, 1925 yılında Kazakistan Otonom Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti kurulana kadar Kırgız olarak tanınmıştır.

⁸⁵ “Kazakistan”, 15 Kasım, 1911.

yıllarında bazen ayda bir sayı, bazen de küçük sayfalarla yayına devam eder. Maddi konuda yardım eden şahıslar ve sponsorlar çoğalınca, 1912 yılından itibaren “Ayqap” dergisi, ayda iki kere ve 12 ile 24 sayfa olarak yayınlanır.⁸⁷

Kazakistan’da 1911-1915 seneleri arasında yayın hayatını sürdüren “Ayqap” dergisinin ortaya çıkışı ülke çapında önemli bir olay olarak nitelendirildi. Kazak topraklarında neşredilen ilk dergi olan “Ayqap’ın” redaktörü M.Seralin I.Rus İhtilali döneminde, Kazak köylerinde devrimci propagandayı yürüten ünlü bir Kazak aydınıydı. Söz konusu dönemde yazdığı makalelerinde Çarlık Hükümetini, feodal beyleri ve burjuvayı eleştirmiştir. Onların içinde bulundukları acımasız sistemi kınamış, yerel halkın çektiği eziyetleri dile getirmiştir.

“Ayqap” dergisi yayıncılığını Kazak milletinin toplumsal düşüncesi ve edebiyatı ile Ş.Valihanov, I.Altınsari ve A.Kunanbayev gibi ünlü Kazak aydınlarının geleneksel değerleri üzerine geliştirmiştir.

Derginin yayınlandığı dönemde ülkede bir ihtilal havası yaşamasına, darbeler ve ayaklanmaların meydana gelmesine rağmen, bu konulara hiç değinilmemiştir. Fakat, derginin sayfalarında Çar yönetiminin, burjuva ve feodal yapısının yanlışlıklarına ilişkin eleştirilere oldukça sık rastlanıyordu. Dergide çalışanlar, her bir yazının konusu, içeriği, kapsamı ve önemine büyük titizlik göstermiştir.

Dergide yayımlanan M.Seralin’in “*Kazak halkının ihtiyacı*” başlıklı yazısında, toprak sorununu çözmeye, yerleşik yaşam tarzına geçmeye ve tarımsal faaliyetlere toplumun ihtiyacı olduğunu vurgular.⁸⁸

Bu yazılar dışında, Çarlık Hükümetinin yönetsel ve işgal politikalarını eleştiren makaleler de yer almıştır. Örneğin, 1867-1868 yıllarındaki Kararları çarlık hükümetin asilzade, kaymakam ve beylerden oluşan, ancak üst düzey

⁸⁶ S.KOZIBAYEV, A.RAMAZANOVA ve K.ALLABERGEN, Alem Baspasözöl Tarihınan, Almatı, 1998, S. 23.

⁸⁷ A.g.e, S. 25.

⁸⁸ “Ayqap” No 2, 1911.

idarecilerin oluşturduğu bir komisyon üyeleri ile danışarak çıkardığı belirtilir.⁸⁹ Dergi söz konusu kararların üst düzey yöneticilerinin lehine, yerel halkın da aleyhine kararlar olduğunu belirterek, açıkça eleştirir.⁹⁰ Bu konuda akademisyenler de boş durmamışlardır; yalnız genç Kazak bilim adamı Ş.Valihanov, Dala Genel Valisine mektup göndererek, ülkede seçilen halk hakemlerinin yanlış hareket ettiklerini ifade etmiştir.⁹¹

Kazak topraklarını yerel halkın elinden zorla alınmasını ve köylüleri toplu halde yerleştirme politikasını korkusuzca eleştiren M.Seralin, yazılarında toprak ve tarım sorunlarının adil bir şekilde çözülmesi gerektiğinin altını çizer. Toprağın asilzade ve zenginlerin elinde olmaması gerektiğini, verimli toprakların ilk önce Kazak ve Rus asıllı fakir köylülere verilmesi fikrini savunur. M.Seralin, Kazak işçileri ile köylülerinin en azından kişi başına düşen değerleri kullanabilmelerini, kolektifleşmelerini ve tarımsal yaşam biçimine geçmelerini önerir.

Burjuva milliyetçiler, kendi sınıf çıkarlarını sağlayıp, demokratlara karşılık verebilmek için kendi basın organlarını kurmaya başlarlar. Demokrat eğilimdeki “Ayqap” dergisine muhalif ve milliyetçi eğilimdeki “Kazak” gazetesi, 1913 yılının şubatından itibaren Orınbor şehrinde yayınlanmaya başlar.⁹²

“Ayqap” dergisinin çalışanları bazen “Kazak” gazetesi ile polemige girerek, burjuva milliyetçilerini eleştirmiştir. Bunlara rağmen, dergi çalışanları burjuva milliyetçiler hakkında kimi zamanlar olumlu yazılar da yayımlar; hatta bazen dergi sayfalarında onların yazılarına da yer verir. Böyle bir durumun ortaya çıkmasının nedeni, derginin redaktörü M.Seralin’in henüz burjuva milliyetçiliğin etkisinden kurtulamamasından kaynaklanmıştır. Fakat, sonraları

⁸⁹ 11 Haziran 1867 tarihinde “Jetisu ve Sırderya vilayetlerini yönetme hakkındaki geçici karar”, 21 Ekim 1868 tarihinde ise “Orınbor ve Batı Sibiry Genel Valiliklerinin kırsal bölgelerini yönetme hakkındaki geçici kararı” onaylandı. Bu kararlara göre, topraklar Rusya Çarının asilzade, kaymakam ve beylere “hediye” ettiği topraklar onların şahsi malı olur, bunun dışındaki bütün topraklar devletin malı olarak sayılır.

⁹⁰ “Ayqap” No 31, 1912.

⁹¹ S.KOZIBAYEV, A.RAMAZANOVA ve K.ALLBERGEN, Alem Baspasözül Tarihınan, Almatı, 1998, S. 27-28.

⁹² H.BEKHOJİN, Kazak Baspasözi Tarihinin Oçerki, Almatı, 1981, S. 49.

devrimci görüşten etkilenen M.Seralin, burjuva milliyetçi görüşe karşı çıkmaya başlar.

1911-1914 yılları arasında A.Galimov , 1913-1914 yılları arasında ise S.Toraygırov “Ayqap” dergisinde idari görevler üstlenir. J.Seydalin, S.Köpeev, S.Seyfullin, B.Maylin, S.Dönentayev, B.Karatayev, M.Joldıbayev, B.Bekjanov, N.Aytmuhanbetov ve E.Hasabolatov gibi önde gelen Kazak aydınları dergide yazar, muhabir ve tercümanlık görevlerini yapmışlardır.

“Ayqap” dergisi, Kazak basınında mizanpajın gelişmesine büyük katkıda bulunmuştur. Derginin ilk sayfasında ülkenin iç siyasetinden resmi haberler, ikinci ve üçüncü sayfalarında ise “Açık mektup” adlı bölümüyle okurların dilek, istek ve eleştiri yazıları yayımlanmıştır. Dört, beş ve altıncı sayfalarda tarım, seçimler ve zirve-toplantıları hakkındaki aktüel konular içeren makaleler basılmıştır. Yazarların köşe yazıları derginin ara sayfalarında verilip, son sayfalarda ise dış haberler, tebrikler ve başsağlığı mesajları, duyuru ve kitap eleştirileri yayımlanmıştır.

Derginin “Ölen-jır” adlı nazım ve şiir bölümü, “Feleton”, “Oçerk” adlı köşe yazıları bölümü, “Aşık hat”, “Habarşılarımızdan” ve “Baskarmadan jauap” adlı fikir, görüş alış-verişi, eleştiri gibi bölümlerinin sistemli bir şekilde yayınlanması ve söz konusu bölümlerdeki yazıların niteliğine önem verilmesi, “Ayqap”ın hem nitelik, hem mizanpaj, hem de düzenlilik açısından önemli bir basın organı haline getirmiştir.

“Ayqap” dergisinin nitelikli bir başarıyı elde etmesiyle, derginin her bir yeni sayısını okurları merakla beklemiştir. Dergiye, Kazakistan'ın bütün vilayetlerinden ve Astrahan valiliği bölgesine giren Bökey ile Kafkasların Mangıstau, Atırau ve Oral vilayetlerinden muntazam şekilde mektuplar ile yazılar geliyordu. Çoğunlukla, Aktöbe, Kostanay, Kızıljär, Torgay, Kökşetau,

Karkaralı, Semey, Ayagöz, Kapal, Şiyeli, Kızılordu, Jambıl, Şımkent ve Zaysan'dan gelen makaleler sürekli yayımlanıyordu.⁹³

Dergi sayfalarında nadir olsa da, "Odan-budan", "Uakigalar" adlı bölümde iki üç satırlık not şeklindeki haberler ve "Musılmandar tüsinuge tiyisti" bölümünde dini konulu yazılar yayınlanmıştır. Sonradan bu tür yazılar, "Habarlarımızdan" ve "Habarlar" adlı bölümlerle değiştirilerek, derginin son sayılarına kadar yayınlanmıştır.

I. Dünya ve emperyalizm savaşı yıllarında özel girişimle yayınlanmakta olan "Ayqap" dergisi, 1915 yılında hükümet tarafından uygulanan katı bir sansür ve denetim sonucu kapatılır.

2.3.2. Milliyetçi Kazak Basını

2.3.2.1. "Kazak" Gazetesi

2 Şubat 1913 tarihinden itibaren Orınbor şehrinde yayınlanmakta olan "Kazak" gazetesi haftalık olarak yayınlanmaktayken, 1915 yılından itibaren haftada iki kere çıkarılır. Gazetenin baskı adedi 3 000 ile 8 000 arasındadır. Hüsayinov-Karimov basım evinde basılan gazete "Azamat" ortaklık şirketine bağlı olarak yayınlanır. Ünlü aydın-yazar A.Baytursınov gazetenin genel redaktörlüğünü üstlenirken, yazar M.Dulatov redaktör yardımcısı görevini yapmıştır. 1918 yılında J.Janibekov tarafından yönetilen siyasi-toplumsal ve edebi ağırlıklı "Kazak" gazetesinin, toplam 265 sayısı yayınlanmıştır.

Gazetede XX yüzyılın ilk çeyreğindeki Kazak halkının siyasal ve sosyal yaşamındaki önemli sorunlar, sanayi, tarım, komşu cumhuriyetlerle diplomatik ilişkiler, bilim, eğitim, kültür-sanat ve edebiyat konuları, gelenek-

⁹³S.KOZIBAYEV, A.RAMAZANOVA ve K.ALLBERGEN, Alem Baspasözöl Tarihıman, Almatı, 1998, S. 26.

görenek ve tarih hakkında bir çok yazı yayımlanmıştır. Bu konularda A.Bökeyhanov, Ş.Kudayberdiyev, M.Jumabayev, S.Dönentayev, B.Maylin ve S.Toraygırov gibi önde gelen Kazak aydın ve edebiyatçıların bilimsel araştırmaları, edebi eserleri ve makaleleri yer almıştır. Bunların dışında gazete sayfalarında L.Tolstoy, A.Çehov, M.Lermontov ve M.Krlov gibi ünlü Rus yazar ve şairlerinin eserleri, Kazak diline tercüme edilerek yayımlanmıştır.⁹⁴

Gazete, Kazak toplumunun aydınlatılmasına ve eğitilmesine yönelik yazılar yayınlanarak Kazak basının gelişimine, hatta Kazakistan'ın toplumsal gelişmesine büyük bir katkı sağlamıştır. Bilim, eğitim ve sanat üzerine bir çok makaleler yayımlanmıştır. Bir toplumun gelişmesi ve modernleşmesinde bilim ve eğitimin rolünün önemli olduğu belirtilerek, Kazak toplumunun gelişmemesinde bilimsel eksikliğin neden olduğu gazete sayfalarında vurgulanarak yazılmıştır. Gazete çalışanlarının 1913 yılında yayımladığı bu tür yazılarda yazarlar genel olarak eğitim ve onun toplumsal önemi hakkında yazmışlarsa da, takip eden dönemlerde söz konusu sorunların üzerinde daha ayrıntılı bir şekilde durmuşlardır. Gazetede 1914 yılında yayınlanan "*Bastauış mektep*" isimli makalede, ilkokullar ele alınarak, ilkokulların bir çok sorunları dile getirilmiştir.⁹⁵ "*Mektep kerekteri*" ve "*Oku mezgili*" adlı makalelerde ise okulların araç-gereç sorunları ve eğitim programları ele alınmıştır.⁹⁶

"Kazak" gazetesi çalışanları okul öğrencilerinin Kazak dilinde eğitim aldıktan sonra Rus dili ve edebiyatını da öğrenmeleri, böylece Rus kültürünü de öğrenmeleri gerektiğini savunurlar. Gazete siyasi-toplumsal konuları ele alarak yazılar yayınlamıştır. 1913-1915 yılları arasında yayımlanan "*Duma**",

⁹⁴ S.KOZIBAYEV, A.RAMAZANOVA ve K.ALLBERGEN, Alem Baspasözü Tarihınan, Almatı, 1998, S. 30.

⁹⁵ "Kazak", No 61, 1914.

⁹⁶ "Kazak", No 62, 1914.

*Duma, Rusya'nın merkezi ve yerel düzeydeki yasama organlarının adı. Günümüzde Rusya Federasyonu iki kanatlı Parlamentosunun alt kanadıdır. Tarihte; Boyar Duması(Moskova boyarlar meclisi(ihtiyarlar heyeti), Şehir Duması- çarlık Rusya'sında yasama fonksiyonunu elinde bulunduran ve seçimle iş başına gelen temsilciler meclisi. Benzeri yönetim sistemi Çarlık Rusya döneminde Kazakistan'da da uygulanmıştır. Bkz, "Slovar Russkogo Yazıka", Moskova, 1987,c.1, S.452.

"*Duma ve hükümet*" ve "*Parlamento açıldı*" isimli makalelerde devlet parlamentosu ve meclislerden haberler yayınlamıştır. Böylece, parlamento ve meclisin fonksiyonu hakkında tanıtım amaçlı bilgiler de verilmiştir. Bunun dışında Duma hakkında eleştirel yazılar da verilmiştir. Örneğin, 6 Ağustos 1913 tarihinde yayımlanan "*Duma taraluga tiyis pe, jok pa?*" adlı makalede meclis hakkındaki eleştiriler yazılıp, yönetime muhalif parti üyelerinin düşüncelerine yer verilmiştir. Bununla birlikte gelire göre vergi alınma, merkez bankasının yetkilerini arttırma, mülteci göçmenlere yardım, ülkedeki savaşa zorunlu asker gönderme gibi meclis kararları da yayınlanmıştır.

1914 yılından itibaren "Kazak" gazetesine, Bölge Askeri Kuvvetler Komutanlığı tarafından sansür uygulanmaya başlar. Gazetenin her bir sayısında duyuru halinde "Gazete askeri sansüre açıktır" mesajı sürekli verilir. Örneğin, 3 Ağustos 1914 tarihli gazetenin ilk sayfasına konmak üzere hazırlanan baş makale, sansür gerekçesiyle yayımdan kaldırılır.⁹⁷ Böylece gazete sayfalarında yayımlanan her bir yazı, haber ve röportaj sürekli kontrol edilmiş, sansüre uğrayan makalelerin yanında redaktöre ceza uygulanmış ve bazılarına dava açılmıştır. Örneğin, "*Alaşqa*" ve "*Rusya'daki örgütlenme*" adlı makaleleri için gazete redaktörü A.Baytursinov'a, iki yıl hapis cezası verilmiştir.⁹⁸

Bu sansüre ve zorluklara rağmen "Kazak" gazetesi 1918 yılının Eylül ayına kadar yayınlanır. Kazak milli basınının gelişimi sürecinde bu kadar uzun yayınlanan başka bir gazete olmamıştır. 265 sayısı yayınlanan gazetenin her bir sayısı Kazak basını ve tarihi için büyük bir önem taşımıştır.

4 Mart 1918 tarihinde "Ombı Uygulama Komitesi" tarafından, "Orınbor Genel Heyetine" gönderilen "...gazetenin acil kapatılmasını rica ediyoruz" yazısı üzerine "Kazak" gazetesinin yayınına son verilmiştir. Böylece Çarlık

⁹⁷ S.KOZIBAYEV, A.RAMAZANOVA ve K.ALLBERGEN, Alem Baspasözü Tarihınan, Almatı, 1998, S. 32.

⁹⁸ Gazetenin redaktörü A.Baytursinov'ın "*Alaşqa*" yazısı 1914 yılında 78.sayısında, "*Rusya'daki örgütlenme*" yazısı ise 79.sayıda yayımlanmıştır. Her iki yazıda Rusya Çarı tarafından uygulanmakta olan siyasi işlere karşı kendi görüşünü yazdığı için mahkemelik ceza uygulanır.

döneminde yayınlanmakta olan “Kazak” gazetesi, Sovyet hükümetinin ilk yılında kapatılır.

2.3.2.2. “Sadak” Dergisi

1905-1907 yılları arasında Rusya’da meydana gelen I.Rus ihtilali doğu toplumlarının da harekete geçmesine, milli bağımsızlık ve kültürel aydınlanma isteklerine etkili olmuştur. Rusya ve uluslarla kültürel, bilimsel ve siyasi olarak eskiden iç içe ilişkileri olan Tatar halkının, Kazaklara tarihi kültürel ve dil açısından yakın olması, Kazakistan’da da kültürel ve bilimsel aydınlanma süreci üzerinde de etkili olmuştur. Örneğin, Tatarların yoğun olarak yaşadığı Kazan, Ufa ve Troysk şehirlerindeki basım evlerinde bir çok Kazak kitapları yayınlanır.⁹⁹

Diğer yandan bir çok Kazak genci, Ufa’da “Ğaliya”, Troysk’de “Rasülya” ve Orınbor’da “Hüsayinya” öğretmen meslek okullarında ve Başkurt-Tatar medreselerinde eğitim almıştır. Örneğin, Başkurtların Ufa şehrinde 1906 yılında kurulan “Ğaliya” medresesi 1916 yılına kadar 930 mezun çıkarmışsa, bunun 154’ü Kazak öğrencileriydi. Bu mezunlar Kazakistan’ın Almatı, Kapal, Kızıljär, Semey, Öskemen, Zaysan ve diğer şehirlerinde okullar kurarak, eğitim vermişlerdir.

“Ğaliya” medresesinde eğitim almakta olan Başkurt öğrenciler “Parlak”, Tatar öğrenciler “An”, Çerkezler “Lagua” dergilerini yayınlamıştır. Kazak öğrenciler ise “Sadak” el yazısı dergisini* yayınlamışlardır. 9 Kasım 1915 tarihinden itibaren yayınlanmaya başlayan “Sadak” el yazısı dergisinin kurucularından B.Maylin ve J.Tilepbergenov redaktörlüğü üstlenirler. Fakat, derginin ancak ilk iki sayısını yayınlayabilen B.Maylin’in hastalanarak,

⁹⁹ U.SUBHANBERDİNA, D.S.SYFYLLİNA, Kazak Kitabının Şejiresi, Almatı, 1996, S.46-233.

*“Sadak” dergisi matbaa basımsız, tamamen el yazısıyla yayınlandığı için, Kazak basın tarihinde Sadak dergisi “Sadak el yazısı dergi” olarak tanınır.

Kazakistan'a dönmesiyle derginin redaktörlük görevini J.Tilepbergenov üzerine alır. "Sadak" el yazısı dergisi "Kazak derneği" tarafından çıkarılır.¹⁰⁰

Dergi Kazakistan'dan eğitim almaya gelen gençlere basında haber, röportaj, makale gibi yazılar yazmayı, toplum sorunlarını okurlarına iletmek üzere kağıda aktarabilmeyi öğretmek amacıyla kurulur.

1915 yılından itibaren iki yıl boyunca 15 sayısı yayınlayan bu derginin sayfalarında, hikayeler, eleştiri yazıları, genç sairlerin şiirleri ve yazarların makaleleri, Kazak halk edebiyatından destanlar yayımlanmıştır.

"Sadak" dergisi Kazak basın tarihinde milliyetçi bir dergi olarak tanınır. Bu görüşte olmalarını belki de, dergide çalışanlarının yurt dışında eğitim almaları, memleket özlemi ve Rus hükümetinin Kazak toplumuna uygulamakta olduğu sömürgecilik siyaseti ve diğer haksızlıkları dışarıdan objektif bir şekilde görebilmeleri sağlamıştır. Örneğin, derginin 18 Kasım 1917 tarihli sayısında yayımlanan son sayfa haberi, Ombı şehrinde eğitim görmekte olan Kazak gençleri tarafından kurulan "Birlik" adlı dernekle ilgiliydi. Tüzüğü Rusça yazılan ve asıl amaçlarını bir mektupla "Sadak" dergisine bildirilen derneğin kuruluşunu, "Sadak" el yazısı dergisi ilk önce tebrik etmesine rağmen derneği de eleştirmiştir. "Birlik" derneği, toplumu bilimsel ve kültürel açıdan aydınlatmakla birlikte, Kazak halk edebiyatı ve Kazak diline önem verilmemesi ve Rusçu görüşün Kazak toplumunu olumsuz etkileyeceğine ilişkin iddialarını dergiye yöneltmiştir.

¹⁰⁰ S.KOZIBAYEV,A.RAMAZANOVA ve K.ALLBERGEN,Alem Baspasözü Tarihinan, Almatı,1998, S. 33.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SOVYETLER BİRLİĞİ DÖNEMİNDE KAZAK BASINI (1917-1990)

3.1. Geçici Hükümet Döneminde Kazak Basını

1917 yılı Kasım devrimiyle, Çarlık rejimin yıkılması sonuçta Rusya'da siyasi güç dengelerini değiştirmiştir. Devrimi gerçekleştirenlerin büyük çoğunluğunu oluşturan işçi, asker ve çiftçiler kendilerini temsil edecek bir hükümet ve yönetim sistemini kurmayı düşünür. Çarlık sistemin ortadan kaldırılması ve yerine yeni bir düzenin henüz kurulamayışından yaralanan bazı siyasi güçler yönetime geçer.

Burjuva ve burjuvalaşmış pomeşçikler¹⁰¹ yönetimi ele geçirerek bir Geçici Hükümet* oluşturur. Söz konusu "geçici hükümet" zamanla uzak bölgelerde kendi birimlerini açar.

Kazakistan'da Geçici Hükümet ağırlığını sağlamak ve devlet yönetimine "demokratik şekil" vermek amacıyla bölge ve vilayetlerin idaresine asker ve bürokratların yanı sıra, Kazak aydınlarını da getirirler.¹⁰² Kazakistan'daki bu yönetim ülkenin sosyal-ekonomik ve siyasal yönünü pek değiştirmeden, yönetimdeki bazı şahıs ve isimleri değiştirmekle yetinmiştir.

¹⁰¹ Pomeşçik- Çarlık Rusya'da toprak sahibi olan ve yönetimde belli bir hakları ve etkisi olan asilzade. Bkz, "Slovar Russkogo Yazıkı", Moskova, 1987,c.3, S.282.

*Geçici Hükümet, Rusya'da 1917 Şubat devrimi sonucunda meydana gelmiştir. Askerler, işçiler ve çiftçilerin ayaklanmasıyla gerçekleşen devrimi kendi lehine kullanmak isteyen burjuva ve asilzadeler hükümet kurarlar. Bu hükümet halkın tarafından kurulmuş görülmesine rağmen, burjuva ve asilzadelerin haklarını savunmuştur. Ama bu hükümetin yaşamı fazla sürmemiş ve Sovyetler tarihinde "Geçici Hükümet" olarak adlandırılmıştır. Geçici Hükümet, ülkede ve Sovyetlere dahil bütün bölgelerde yönetim birimleri ve komiteler kurmuştur. Örneğin, Geçici hükümet Kazakistan'da A.Bökeyhanov, M.Tınışbayev, A.Birimjanov gibi milliyetçi liberal Kazak aydınlarından halk komiserlerini atamışlardır. Bkz, Kazakistan Tarihi Oçerkteri, Almatı, 1994, S. 299.

¹⁰² Kazakistan Tarihi, Almatı, 1994, S.299.

Yönetimde A.Bökeyhanov, M.Tınışbayev, A.Birimjanov gibi milliyetçi liberal Kazak aydınlarının görev almalarına rağmen, yönetimdeki ağırlık, Rus burjuvası ve burjuvalaşmış asilzadelerin ellerine verilmiştir.

3.1.1. Geçici Hükümet Döneminde Genel Kazak Basını

3.1.1.1. “Jas Azamat” Gazetesi

1918 yılının Nisan ayında Kazakistan gençlerinin derneği olan “Jas Azamat” kurulur. Derneğin başkanlığını Mirzaoğlu üstlenir. S.Saduakasoğlu, M.Seyitoğlu, T.Dosimbekkızı ve A.Bayildaoğlu gibi aydın Kazak gençleri, yönetim kurulu üyeliğini yaparlar. Dernek, “Jas Azamat” gazetesini yayınlamaya başlar. Söz konusu gazetenin kurucusu olan K.Kemengeroğlu, gazetenin editörlük görevini üstlenir.

Milliyetçi görüşteki bu gazete, 30 Haziran 1918 tarihinde, Kazakistan'ın Kızıljär şehrinde yayın hayatına başlar. Gazetenin ilk sayısında “Jas Tilek” başlıklı bir makale yayımlanarak, söz konusu yazıda gazetenin amacı belirtilir. Aynı yazıda gazetenin ulusal özgürlük, eşitlik için mücadele etmeyi ve insan haklarının savunmayı hedeflediği belirtilir.

Gazete sayfalarında tanınmış Kazak aydınlarının yazıları yanında, Bolşevikleri ve onların öngördüğü sistemi eleştiren yazılar da yayınlanmıştır. Örneğin, M.Jumabayev'in “*Men Jastarga Senemin*” başlıklı şiiri, M.Dulatov'ın “*Alaş Kurbanı*”, B.Maylin'in “*Bir Kerekti Narse*” ve S.Bayekebayoğlu'nun “*Jazuşılar*” başlıklı makaleleri yayımlanmıştır.¹⁰³

“Jas Azamat” gazetesi için, Kazak aydını S.Seyfullin'in: “uzun veya kısa yaşayacağına bakmaksızın Alaşçı gençler... Kazakistan'ın milliyetçi

¹⁰³ S.KOZIBAYEV, A.RAMAZANOVA, K.ALLABERGEN, Alem Baspasözi Tarihınan, Almatı, 1998, S. 44.

gençlerine yol göstererek, Kızıljär'da "Jas Azamat" gazetesini yayınlamaktalar" diye yazar. J.Aymautov ise, "Gazet, Jurnal Okuşılargı" başlıklı makalesinde, gazetenin maddi sorunlar yaşadığını, ama Kazakistan'ın dört bir yanından yardım gelmekte olduğunu belirterek, şöyle yazar: "Ombı şehrinde yaşayan gençler 1000 ruble, Semey şehrinin gençleri ise 5000 ruble göndermekte. Bunun gibi bir gazetenin yayınına katkıda bulunmak isteyen gönüllüler vardır"¹⁰⁴

"Jas Azamat" gazetesinin sayısı ve yayın hayatının süresine dair hiçbir kaynak bulunmamaktadır. Söz konusu gazetenin çalışanları gazetenin yayın hayatı süresince, Bolşevikler tarafından yaratılan bazı sorunlar yaşar. Zaten maddi sorunlar yaşamakta olan gazeteye, hükümet tarafından uygulanan denetleme ve sansür sonucu, gazete yayınına son verilir.

3.1.1.2. "Tırşılık " Gazetesi

Şubat 1917 devrimi sonrası Kazakistan'daki geçici hükümet, il ve ilçelerde yönetim komiteleri kurmaya başlar. Akmola şehrinde "Kazak Komitesi" kurulur. Komite, eski valileri görevden alarak, yerel halka iş imkanı tanır ve Kazak kadınlarının haklarını savunmalarına yönelik faaliyet gösterir.

"Kazak Komitesinin" üyesi olan ünlü Kazak aydını S.Seyfullin, 1917 yılının nisanında söz konusu komitenin bir şubesi olarak "Jas Kazak" derneğini kurar. Dernek, halkın hukuk bilgisini arttırmak ve siyasi faaliyetlere katılmasını hedefler. "Jas Kazak" Derneğinin Tüzüğünde şunlar yazar: "Derneğimiz Rusya'nın önde gelen ihtilalci partisiyle işbirliği yapacak ve Rusya'nın Federatif Cumhuriyet olmasını destekleyecektir". Derneğin başkanlık görevini S.Seyfullin'in üstlenir. B.Serikbayev, A.Asılbekov, J.Nurkin

¹⁰⁴S.KOZIBAYEV, A.RAMAZANOVA, K.ALLABERGEN, Alem Baspasözi Tarihınan, Almatı, 1998, S. 43.

gibi genç aydınlar, derneğin yönetim kurulu üyeleri olarak seçilir. “Jas Kazak” derneğinin çalışanları, üyelerden ve halktan topladığı parayla basım evi açarak; 1917 ile 1918 yılları arasında “Ayna” dergisinin yalnız bir sayısını, “Tirşilik” gazetesinin ise birkaç sayısını yayınlar.

“Tirşilik” gazetesi 1917 yılının Temmuz ayından itibaren yayınlanmaya başlar. Gazete, Alaşçılar ile milliyetçilere karşı yayımlar yapar. Kazak işçilerine Sovyet sistemini benimsetmeyi amaçlar ve onları Sovyet Hükümetini desteklemeye çağırır.

Gazetenin resmi editörlük görevini devrimci Bolşevik, R.Düysenbayev üstlenir. “Tirşilik” gazetesinin ideolojik yöneticisi ve genel müdürü olarak S.Seyfullin seçilir. Bu gazete sayfalarında S.Seyfullin’in makalelerinin yanı sıra, A.Asılbekov ile B.Serikbayev gibi Bolşeviklerin de yazıları yayımlanmıştır.¹⁰⁵

27 Aralık 1917 tarihinde Akmola’da düzenlenen Kazak işçileri toplantısında, Kazakistan Askeri Devrim Komitesi (Revkom) kurulur ve S.Seyfullin söz konusu komitenin üyesi olarak seçilir. 1918 yılının Şubatında düzenlenen milletvekilleri toplantısında ise Akmola ilinin Sovyetler Departmanı (Sovdep) müdürlüğü kurulup, S.Seyfullin orada başkanlık heyetinde faaliyet gösterir. Bu sıralarda “Tirşilik” gazetesi de önce Askeri Devrim Komitesinin, sonra ise Sovdep’in basın organı olarak, devrimci-demokrat çizgisinde yayını sürdürmüştür.

Yaklaşık olarak bir yıla yakın bir zaman zarfında yayınlanan “Tirşilik” gazetesi, 1918 yılının haziranında geçici hükümetin devrilmesinden sonra faaliyetini durdurmuştur.

¹⁰⁵ H.BEKHOJİN, Kazak Baspasözi Tarihının Očerki, Almatı, 1981, S. 56-57.

3.1.2. Geçici Hükümet Döneminde Alaşçı* Kazak Basını

Geçici Hükümet döneminde yönetim burjuvaların haklarını savunan Kadet Partisi'ni¹⁰⁶ siyasi sahneden uzaklaştırıp, iktidarı destekleme sırasını Eserler Partisi'nin¹⁰⁷ eline verir. Eserler Partisi, ülkenin bir çok yerinde parti şubeleri açmış ve ülke siyasetinde belli bir hak ve yetki kazanmıştır. Fakat Eserler Partisinin iktidarın iç ve dış siyasetini desteklemesi sonucu, bir çok işçi ve çiftçinin partiden ayrılmasına sebep oldu.

Nisan 1917'de Taşkent'te düzenlenen İslamcı toplulukların yaptığı kongre sonucu, "Şura İslami(İslam Heyeti)" Partisi kurulur. Parti Kazak ve Tatarların azınlıkta kaldığı, fakat büyük çoğunluğunu Özbeklerin oluşturduğu dini burjuva temsilcilerinden oluşur. Şura İslami Partisinin, Kazakistan'ın Çernyayev, Auliyeata, Perovsk, Kazalı gibi bazı bölgelerinde dernekleri açılır. Bunun dışında söz konusu dini topluluklar tarafından Geçici Hükümeti destekleyen "Şura-i-ulema" adıyla dini bir dernek kurulur.

1917 yılının Mayıs'ında milliyetçi demokrat Kazak aydınlarının bölge çapındaki kurultayları düzenlenir, Haziran ayında Kazakistan'ın Orınbor şehrinde düzenlenen Kazakların 1. Kongresinde Alaş Partisi kurulur. Aynı kongrede, merkezi Semey şehrinde olan Alaş Hükümetinin kurulması fikri benimsenmiştir.¹⁰⁸

Kongre ayrıca, Akmola, Semey, Torgay, Oral vilayetlerinde ve diğer uzak bölgelerde yaşayan Kazak Müslümanları yönetmek amacıyla Orınborda Müftülük kurmayı gündeme alır.

* Alaş, 21-26 Haziran 1917 tarihinde Orınbor şehrinde düzenlenen 1. Kazak Kurultay'ında kurulan Kazakların milliyetçi demokrat partisi. Güntümüzde "Alaş" sözü, "Kazak" sözüyle eş anlam taşımaktadır. Örneğin, "Türk oğlu" ile "Anadolu çocuğu" gibi kullanılmaktadır.

¹⁰⁶ Kadet Partisi, 1905 yılında kurulan ve 1917 Rus devrimine karşı gizli faaliyetler düzenleyen liberal-monarşi yönlü Rus burjuva partisi. Bkz, "Slovar Russkogo Yazıka", Moskova, 1986, c.2, S.12

¹⁰⁷ Eserler Partisi ise, Rusya'nın şehir ve kasabalardaki küçük burjuvaların haklarını savunan demokratik burjuva partisi. Bkz, "Slovar Russkogo Yazıka", Moskova, 1988, c. 4, S.766.

¹⁰⁸ M.KOSIBAYEV,N.BKMAHANOVA,"Kazakistan SSR Tarihi",Almatı,1991, S.55.

Bu Kongre, aslında “Alaş” Milliyetçi Kazak partisinin kongresi olarak belirtilir. Kongre sonucu : ” Kazak partisinin kurulmasına ihtiyaç duyularak, Kongre bütün Rusya Müslümanları heyetindeki Kazak üyelerine partinin programını hazırlamayı önerir ve bu siyasi stratejik programa dayanarak demokratik-federatif parlamenter bir Cumhuriyet kurulması “ isteğinde bulunulur.¹⁰⁹

A.Bökeyhanov, A.baytursinov ve burjuva-demokrat yönlü Kazak aydınları Alaş Partisinin yönetim kurulunda görevlendirilir. Bunlarla birlikte parti üyeleri arasında, M.Tınışbayev, M.Jumabayev, Ş.Kudayberdiyev, G.Karaşev, S.Toraygırov, H.Gabbasov, A.Ermekov, J.Dosmuhamedov ve H.Dosmuhamedov gibi önde gelen Kazak aydınları yer alıyordu.¹¹⁰

3.1.2.1. Sariarka Gazetesi.

Alaş Partisinin önde gelen üyelerinden H.Gabbasov, 1917-1918 yılları arasında, Semey şehrinde, Sariarka gazetesini yayınlar. Gazete, yazılarında Alaşorda Hükümeti ve Kazakistan Cumhuriyetini kurma sorunlarını ele alır. Bununla birlikte Alaş Partisinin, Semey şehrindeki şubesinin programı Sariarka’da yayımlanmıştır.¹¹¹

Sariarka gazetesinde Kazak aydınları ile siyasetçilerinin eserleri ve çabaları konusunda yazıların yayınlanması gazete için çok büyük bir önem taşımıştır. A.Bökeyhanov, H.Gabbasov, J.Aymautov, T.Kunanbayev, M.Turganbayev gibi Kazak aydınlarının eserleri gazete sayfalarında yer almıştır. Bunlardan J.Aymautov’ın eserleri ile yazılarının gazetede yayınlandığı belirtilmektedir. Yazarın “*Sariarka’nın Selami*”, “*Tur, Buhara*,

¹⁰⁹ Kazakistan Tarihi, Almatı, 1994, S.306.

¹¹⁰ Kazakistan Tarihi, Almatı, 1994, S.306

¹¹¹ S.KOZIBAYEV, A.RAMAZANOVA, K.ALLABERGEN, Alem Baspasözi Tarihınan, Almatı, 1998, S.36.

Jiyıl Kedey, Umtıl Jastar, “*Gaşıktık*”, “*Jındı*”, “*Ayna*” isimli eserlerinin hepsi Sariarka Gazetesinde yayımlanmıştır.

3.1.2.2. Alaş Gazetesi

“Alaş” Gazetesi haftalık bir gazete olarak, 26 Kasım 1916 tarihinden, 1917 yılının ortalarına kadar, Taşkent’te yayınlanmıştır. M.Togısova’nın kurduğu, editörlüğünü K.Togısov’un yaptığı gazete, “Turkestanskiy Kuryer” basım evinde basılmıştır.

Gazetenin ilk sayısında asıl amacının, halkın eğitim-öğretimini sağlamak, ülkenin ekonomik, sosyal ve siyasal durumunu düzeltmede rol almak olduğu bir yazıda belirtilmiştir.

“Alaş” Gazetesinin Kazakistan basın tarihinde kadın haklarını ele alan gazetelerden biri olarak tanınması, ona ayrı bir yer ve önem kazandırmaktadır. Gazete sayfalarında kadın hakları konusunda bir çok makale, yazı ve şiirler yayınlanmıştır. Örneğin, A.Barjaksin “*Candı Masele*” adlı yazısında kadınların çektikleri zorlukları ve haksızlıkları kaleme alır. Ayrıca Adem Ata ile Havva Anadan örnekler vererek, kadınların eş olmalarının dışında birer arkadaş olduklarını da vurgular. Bunun gibi B.Maylin’in “*Ne Kımbat?*” adlı şiirinde kadın hakları konusu ele alınmıştır. S.Abdihalıkkızı’nın “*Kız Balanın Zarı*” adlı şiirinde, çocuğuna eğitim verebilmesi için kadınların da aydın ve eğitilmiş olmaları gerektiğini belirtir. Bunların dışında B.Maylin, J.Aymautov ve M.Auezov gibi tanınmış Kazak aydınlarının öğrencilik dönemlerindeki yazıları Alaş gazetesinde yayımlanmıştır.

“Alaş” Gazetesinin kadın hakları konusuna yoğun bir ilgi göstermesi, gazetenin bir Kazak kadını olan Maryam Togisova tarafından çıkarılması ile bağlanabilir.¹¹²

3.1.2.3. “Abay” Dergisi

Adını ünlü Kazak yazarı, filozof ve şair Abay Kunanbayev’in isminden alan “Abay” dergisini yayınlama fikri, 1914 yılında Semey şehrinde düzenlenen A.Kunanbayev ölümünün 10. Yıldönümüyle ilgili Aydınlar toplantısında önerilir.

Fakat Abay dergisi, ancak 4 Şubat 1918’de çıkarılabilir. Dergi Semey şehrinde, edebi toplumsal bir yayın olarak yayın hayatına başlar. Derginin editörü tanınmış Kazak aydını J.Aymautov’dur.

Dergide Ş.Kudayberdiyev, S.Toraygırov, S.Dönentayev, H.Dosmuhamedov, G.Karaşev, S.Saduakasov gibi ünlü Kazak aydınlarının yazıları yayımlanmıştır. Bunların dışında, o sıralar Semey Öğretmen Okulunda eğitim görmekte olan M.Auezov’ın kültür, bilim, eğitim ve öğretim konularında kaleme aldığı bir çok yazısıyla ünlü Rus yazarı L.Tolstoy’ın “Budda” adlı eserinin tercümesi yayımlanmıştır.

“Abay” Dergisinin Kasım 1918’de yayınlanan son 11. Sayısında reklama da yer verilmiştir. Dergi 1918 yılının sonunda tamamen kapatılır. Bu kapatılmada “Alaşordu” Hükümetinin düşüşü de etkili olmuştur.

¹¹²S.KOZIBAYEV, A.RAMAZANOVA, K.ALLABERGEN, Alem Baspasözi Tarihınan, Almatı, 1998, S.45.

3.2. Kazakistan'da Sovyet Yönetiminin Kurulması ve İlk Kazak Sovyet Basını

Kazakistan işçileri, Kasım Devrimini ve Rusya'da Sovyet Hükümetinin kuruluşunu sevinçle karşılamıştır. Kazakistan'da da ortaya çıkan devrimci ve toplumsal ayaklanmalar ülkede devrimin gerçekleşmesini sağlamıştır.

Kazakistan'daki Sovyet Hükümeti, ülkenin çeşitli bölgelerinde farklı zamanlarda kurulmuştur. Bunun nedenleri: Kazakistan'da bazı bölgelerin demir yollarından uzak olması, bazı bölgelerde güçlü bir burjuva sınıfının bulunması, bazı bölgelerde ise, halkla proleter topluluklarının arasında iletişimin pek iyi sağlanamamasıdır. Örneğin, ülkenin güneyi ile kuzeyinde Sovyet Yönetimi olaysız ve sakin bir şekilde nüfuzunu kurmuştur. Taşkent, Ombı, Çelyabinsk ve Barnaul şehirlerinin demir yoluna yakın olması ve bu şehirlerdeki işçi gruplarının çokluğu Sovyetlere önemli soru yaratmamıştır. Ülkenin diğer bölgelerinde, Sovyet Yönetimi belli bir mücadele vermek zorunda kalmıştır.¹¹³

Kazakistan'da Sovyetler Yönetiminin kurulmasının ardından Kazak basını da önemli değişimler geçirerek, Kazak Sovyet basını oluşmaya başlamıştır.

Kazakistan'da 1918 yılının ortalarında, Rus, Kazak, Tatar ve Uygur dillerinde 12 gazete yayınlanmıştır. Aktöbe bölgesinde "Aktyubinskiy Vestnik", Orınbor'da "Kazak Mungı", Kostanay'da "Vol'noye Slovo", Verniy'da "Muhbir", Öskemen'de "Golos Altaya" bunlardan en önemli gazetelerdir.¹¹⁴

Komünist Partisi Merkez Komitesi, söz konusu gazetelere Sovyet ve sosyalist siyasasını anlatacak, ayrıca yayın konusunda uzmanlaşmış şahısları editörlük görevlerine getirir. Örneğin, Kostanay'da yayınlanan "Vol'noye Slovo" gazetesinin editörlük görevini Sovyetler Departmanının üyesi N.İ.Romanov üstlenir. Öskemen'de yayınlanan "Golos Altaya"

¹¹³ Kazak SSR Tarihi, Almatı, 1991, S.57-58.

¹¹⁴ H.BEKHOJİN, "Kazak Baspasözünün Tarihini Oçerki", Almatı, 1981, S.61.

gazetesine ise, bir Bolşevik olan ve Sovyetler departmanında üye olan V.A.Kuratov editörlük yapar.

3.2.1. “Golos Altaya” Gazetesi

“Golos Altaya” Gazetesi, Sovyetler Birliği kurulduktan bir ay sonra 10 Nisan 1918 tarihinde, Doğu Kazakistan bölgesinin Öskemen şehrinde yayınlanmaya başlamıştır. Gazetenin editörlüğünü B.A.Kuratov yapmıştır. Golos Altaya’nın 10 Nisan 1918’den 6 Kasım 1918 tarihlerine kadar 43 sayısı yayınlanmıştır.¹¹⁵

Gazetede, Komünist Partisinin Öskemen Bölge Komitesinin özel duyurusu yayımlanır. Bu duyuruda halk hainlerinin işçiler ile çiftçiler arasında gerginlik yaratma istekleri eleştirilerek, Bölge Parti Komitesini işçiler ile çiftçiler arasındaki birliği daha da sağlamlaştırmaya davet eder. Yazıda, Sovyetlerin arasına hainlerin giremeyeceği belirtilerek; “Hükümet yönetiminde işçilerin yer almasının şart” olduğu bildirilir.¹¹⁶

Gazete, sanayi ve tarımda kolektif çalışmayı geliştirmeyi önerir. Bölgede iki yüzden fazla Rus ve Kazak işçisine ait altın madeni kurulur. Golos Altaya gazetesi sayfalarında, işçiler ile çiftçilere siyasi eğitim vermeyi ve Rus Kazak dostluğunu kuvvetlendirmeyi bir çok yazı yayımlanır.

10-11 Haziran 1918 tarihinde, Sovyet Hükümetine karşı olan askerler bölgede bir devrim gerçekleştirir. Bu olayın ardından gazete geçici olarak yayınını durdurur.¹¹⁷ Fakat çok geçmeden yönetimi ele geçiren Sovyet Yönetimi gazetenin adını “Izvestiya Ust-Kamenegorskogo Uyezdnogo Revolyutsionnogo Komiteta” olarak, 1920 yılının Ağustos ayından itibaren de, “Sovetskaya Vlast” olarak değiştirerek yayınlamaya devam eder. Editörlük görevini ünlü Sovyet yazarı P.P.Bajov üstlenir.

¹¹⁵ K.C. M.D.A., F. 1416, D.5, S.2.

¹¹⁶ “Golos Altaya”, 14 Nisan 1918

¹¹⁷ H.BEKHOJİN, “Kazak Baspasözünün Tarihinin Oçerki”, Almatı, 1981, S.60.

Sovyet Birliğinin dağılıma kadar “Rudniy Altay” adıyla yayınlanan “Golos Altaya” gazetesi, bölgede Rus ve Kazak işçilerini Sovyetler bayrağı altında birleşmesi açısından; Komünist Partisinin Sovyet sistemini kurmak için verdiği siyasi mücadele açısından büyük önem taşımıştır.

3.2.2. “Kazak Muni” Gazetesi

21 Mart - 3 Nisan 1918 tarihleri arasında Orınbor Bolşevikleri tarafından Torgay kenti Sovyetler Departmanı Kongresi düzenlenir. Dala bölgesi Askeri Komiseri Jangeldin, kongrede oturum başkanlığı yapar. Söz konusu kongre sonucunda Torgay kenti Bolşeviklerinin gazetesi “Kazak Muni”nin yayınlaması kararı alınır.

Torgay kentindeki Sovyet departmanının yayın organı olan “Kazak Muni” gazetesi, 3 Nisan 1918 tarihinden itibaren Orınbor şehrinde yayınlanmaya başlar. Editörlük görevini ünlü Kazak aydını, diplomat N.Törekulov yapar. Gazete, Kazak işçilerine Sovyet Hükümetinin özellikleri ile üstünlüklerini ve faaliyetlerini iletmeyi amaçlar. Hükümet karşıtı askeri gruplar ve Kazak Milliyetçi Partisi olan “Alaş”ı eleştirme ve kötülemek de diğer hedefleri arasındadır.

“Kazak Muni” Gazetesi bölge parti komitesinin kararları, faaliyetleri ve komünist rejiminin propagandasında önemli görevler yapmıştır. Kazak dilinde yayınlanan gazetenin, Sovyet Hükümetinin amacını, Kazak dilinde anlatması onun yerel halka karşı siyasi misyonunu gerçekleştirmesine neden olmuştur. Fakat, aynı dönemde ülke çapında meydana gelen iç savaş nedeniyle ve bölgenin Dutov askeri güçlerince ele geçirmesiyle, “Kazak Muni” gazetesi 3 Temmuz 1918 tarihinde kapatılır.

3.2.3. “Zarya Svobodiy” Gazetesi

Verniy şehrinde Sovyet rejimi 3 Mart 1918 tarihinde gelir ve çok geçmeden rejimin etkisi bütün Jetisu Genel Valiliğine dağılır.¹¹⁸ Verniy Bolşevikleri, komünist rejimi halka yaymak için bir basın organına ihtiyaç duyar. Bölge Bolşeviklerinin ilk toplantısında Sovyet ideolojisini ve Komünist Partinin misyonunu halka iletmek için gazete çıkarma gerekliliği gündeme getirilir. 6-7 Mart 1928 tarihlerinde Çarlık döneminde bölgede yayınlanan, ama sonradan kapatılan “Semireçinskiye Vedomosti” gazetesini tekrar yayınlamayı düşünürler. Fakat Parti, gazetenin editörlük heyetini kurduktan sonra, 8 Mart 1918 tarihinde “Zarya Svobodiy” adıyla ilk sayısı çıkarılır. Editörlük görevini komünist R.P.Marelay üstlenir. Gazete editör R.P.Marelay tarafından ve onun imzasıyla yayınlanır. Fakat 55. Sayısından sonra editörlük bir kurula verilir.

Zarya Svobodiy gazetesinde Kazak dilinde yazılar çıktığı bir bölüm de vardır. Önemli makaleler ve yerel halka ilgili yazılar hem Kazakça, hem de Rusça yayımlanmıştır. Gazete sayfalarında, Jetisu’da Sovyet Yönetimini kurmak için büyük çaba sarf eden T.Bokin, S.Gabbasov gibi Kazak Bolşeviklerinin de yazıları yer almıştır. Gazetenin 16 Mayıs 1918 tarihindeki sayısında, T.Bokin’in “Kazak Joldastarga” adlı makalesinde Sovyetler Hükümeti ve Komünist Partisinin faaliyetleri ve özellikleri ele alınıp, hükümet karşıtı güçler ile “Alaş” Partisi eleştirilir.¹¹⁹

“Zarya Svobodiy” gazetesi, okurlarına komünist eğilimli bir siyasi bilinç verdi. K.Marx’ın doğumunun 100. yıl dönümüyle ilgili bir çok makale gazetede yayımlanmıştır. Ayrıca Sovyet şairlerinin, özellikle D.Bedniy’in eserleri de yayınlanmıştır.

Zarya Svobodiy sayfalarında zaman zaman Menşevik görüşlü yazılar ve bilimsel sosyalizmin, Hristiyan dininin saçmalığını olduğunu ifade eden

¹¹⁸ Söz konusu dönemde Jetisu Genel valiliğine günümüzün Almatı iliyle Semey ilinin bazı bölgeleri ve Kırgızistan Cumhuriyeti dahildi.

¹¹⁹ “Zarya Svobodiy”, 16 Mayıs 1918.

makaleler de basılmıştır. Basın araştırmacıları, bunların gazete çalışanlarının komünizmin temelleri ve gazetecilik alanlarında henüz bilgili olmadıklarına bağlamaktadır.¹²⁰

Gazete, 18 Haziran 1918 tarihinde yayınlanan 80. Sayısından sonra yayınını durdurmuştur.

3.3. İç Savaş Döneminde Kazak Basını

Kazakistan'da savaşının başlama tarihi 1917 yılının Kasımında, Torgay vilayetinin merkezi Orınbor'da meydana gelir. Orınborda kurulan Hükümet karşıtı Dutov'un askeri güçleri bölgedeki Sovyet Yönetimini devirip idareyi ele geçirir. 13 Kasım 1917 tarihinde ise, Jetisu'da bu Sovyet karşıtı güçler tarafından Askeri bir Hükümet kurulur.

1917 yılının Kasımında, Hükümet karşıtı eylemler Oral kentinde ortaya çıkar. Bu şehirde Sovyet karşıtlarınca kurulan Askeri Hükümet Sovyet yönetimini ellerine geçirir. Söz konusu Askeri Hükümet Sovyetlere karşı eylemlerin stratejik ve ana güçleri olmuştur. Bu güçler burjuvalar ile zenginler tarafından desteklenmiştir. Hatta onlara bölgede henüz faaliyetini sürdürmekte olan Alaş, Şura-i-İslam gibi partiler de destek vermişlerdir.¹²¹

Antanta emperyalist devletleri 1918 yılının Mayısında Çekoslovakya cephesin kurarlar. Sovyetler Hükümetini devirmek için Rusya'daki hükümet karşıtı gruplarla birleşen emperyalistler, 1918 yılının yaz mevsiminde ülke çapında iç savaşın meydana gelmesine neden olur. Hükümet karşıtı gruplar Sibirya, Oral, Orta Povoljye ve kuzey doğu Kazakistan'ın bazı bölge ve şehirlerini ele geçirirler. Ayrıca 27 Mayıs 1918 tarihinde Çelyabinski'yi; 31

¹²⁰ H.BEKHOJİN, "Kazak Baspasözünün Tarihinin Oçerki", Almatı, 1981, S.63.

¹²¹ Kazakistan Tarihi, Almatı, 1994, S. 311.

Mayısta Petropavl ve Kokşetau'ı; 3 Haziranda Akmola'yı; 7 Haziranda ise, Ombı, Pavlodar, Semey ve Kostanay'ı ele geçirmiştir.¹²²

3.3.1. “Jetisu İşçi Halk Muhbiri” Gazetesi

“Jetisu İşçi Halk Muhbiri” Gazetesi 21 Haziran 1918 tarihinden itibaren Almatı şehrinde Jetisu Bölge Sovyet Komitesinin yayın organı olarak yayınlanmaya başlamıştır. Gazete, bölgedeki ilk Kazak gazetesi olarak tanınmaktadır. Editörlük heyeti altı kişiden kurulan gazetenin editörü S.Şakirjanov'dur. Eski “Ayqap” dergisinde muhabir olarak çalışan S.Şakirjanov, gazetenin yayınında ve gelişmesinde büyük bir önem taşımıştır.

7 Haziran 1918 tarihinde Jetisu bölgesinde savaş hali ilan edilir. Çünkü hükümet karşıtı askeri güçler, Semey yönünden gelen saldırı düzenlemeleriyle Jetisu bölgesine girmeyi başardılar. Böylece kuzey Jetisu cephesi kurulur. Bu savaşta Sovyetler Hükümeti tarafından bu savaşa gönderilen komutan S.Şakirjanov, hükümet karşıtı askerler tarafından öldürülmüştür.

Gazete okurlarına yalnız Jetisu cephesi hakkında değil, bütün ülke çapında meydana gelen iç savaş hakkında bilgi vermiştir. Gazete sayfalarında hükümet karşıtı askeri grupların emperyalist devletlerden destek alarak Sovyet Hükümetini devirip, yerine kapitalist sistemi getirmeyi amaçladıklarını ve bu savaşı kazanmak için bütün halkın birleşmesi gerektiğine dair yazılar yayımlanmıştır.

¹²² M.KOZIBAYEV, N.BEKMAHANOV, “Kazak SSR Tarihi”, Almatı, 1991, S.70-71.

Gazete, “Alaş” partisinin kurmak istediği Alaşordu Ulusal Otonom devleti fikirlerini eleştirerek, Sovyet otonom yönetiminin yararları ve üstünlüklerini halka anlatmada büyük bir rol oynamıştır.

Jetisu İşçi Halk Muhbiri gazetesinin Kazak muhabirleri olmaması nedeniyle ilk sayıları Tatar dilinde yayınlanmış, ama çok geçmeden Kazakların gazetede işe alınmasıyla, Kazak dilinde yayınlanmaya başlamıştır.

Jetisu bölgesinde yayınlanan “Jetisu İşçi Halk Muhbiri” Gazetesi 41. Sayısından sonra yayınıni durdurmuştur.

3.3.2. “Kömek” Gazetesi

Jetisu Bölge Halk İşleri Bölümünün, 3 Aralık 1918 tarihinde düzenlediği bir toplantıda “Jetisu İşçi Halk Muhbiri” gazetesinin yerine, “Kömek” bağımsız Kazak gazetesinin çıkarılması gündeme geldi. Aynı toplantıda bu gazetenin ilk sayısının 1500 adet basılarak okurlara bedelsiz dağıtılması da görüşülmüştür.

“Kömek” gazetesi, 1 Ocak 1919 tarihinde “Muhbir” gazetesinin devamı olarak yayınlanmaya başlar. Gazetenin yerini aldığı gazeteden farkı, ideolojik içeriği ve yazılarının kalitesidir. Kömek gazetesi yerel parti örgütü ve organların kararları ve duyurularını aynen yayınlamak yerine, seçerek yayımlamıştır. Gazetede bölgenin siyasi ve ekonomik durumu, ülkedeki Sovyet yönetimi, iç savaş ve yerel parti ile Sovyet Hükümet organlarının faaliyetleri hakkında bir çok makale yayımlamıştır.

Tüm Kazakistan'daki yerel basın, Bölge İcra Komitesi Halk İşleri Bölümü tarafından yönetilmiştir. Söz konusu bölümün koordinatörü olarak, 1918-1919 yıllarında Bolşevik O.Jandosov görevlendirilmiştir. “Kömek”

gazetesi aynı bölümün yayın organı olarak 1919'un ortalarına kadar yayınını sürdürmüştür.

3.3.3. “Golos Semireçya” Gazetesi

Jetisu bölgesi Parti Komitesinin kararıyla, 1 Temmuz 1919 tarihinde eski “Habarşı” gazetesinin yerine “Golos Semireçya” gazetesi çıkarılmaya başlamıştır. Bu gazete Jetisu'daki ilk bölgesel gazete olarak tanınmaktadır.

Gazete sayfalarında, “Sovyet Hükümetinin Kararları ve Duyuruları”, “Sovyet Rusuya’sı”, “Yurt Dışında”, “Yerel Hayat”, “Parti Hayatı”, “Tiyatro ve Müzik” ve benzeri başlıklar altında makaleler yayımlanmıştır. Böylece Golos Semireçya, Habarşı gazetesinden farklılaşmış ve söz konusu başlıklar altında verilen yazılarla halka parti ve hükümetin faaliyetleri anlatılmış, komünist rejimin misyonu yapılmış, propaganda edilmiştir.

14 Aralık 1919 tarihinde “Golos Semireçya” gazetesinin yayına son verilmiştir.

3.3.4. “Pravda” ve “Uşkın” Gazeteleri

“Golos Semireçya” gazetesi 14 Aralık 1919 tarihinden itibaren “Pravda” gazetesi olarak yayınlanmaya başlar. “Kömek” gazetesi ise, 4 Ocak 1919 tarihinden itibaren “Uşkın” gazetesi olarak çıkarılır. Bu gazeteler iki ayrı ve bağımsız gazeteler olmalarına rağmen, ikisinde de aynı makaleler yayımlanmıştır.

Nisan 1920’de Rusya’dan Jetisu bölgesinin merkezi Verniy şehrine ünlü yazar, Bolşevik D.Furmanov gelir. Kendisi Türkistan Bölgesi Komünist Parti Komitesinin vekili, aynı zamanda da Verniy’daki 3. Tümen Askeri

Heyetinin başkanıdır.¹²³ D.Furmanov gelince bölgenin toplumsal-siyasi faaliyetlerinin yönetimini eline alır. Doğal olarak bölgedeki basın yayın işleri de Furmanov'a bağlanır.¹²⁴

Görevine başladıktan sonra, yerel basının durumunu yakından tanıyan D.Furmanov, 17 Nisan 1920 tarihinde Bölge Komitesini toplar. Toplantıda, "Pravda" ve "Uşkın" gazetelerinin 3. Tümenin siyasi işler bölümüne bağlı olarak yayınlanması görüşülür. Böylece her iki gazete de D.Furmanov'ın yönetimi altında yayınlanmaya başlamıştır. Gazetelerin kadrosuna kendisiyle birlikte gelen gazetecilerle, yerel gazetecilerden seçilmiş olanları alır.

"Uşkın" gazetesinin 1919 yılında toplam olarak 37 sayısı yayınlanmıştır. Gazetnin son sayısı 27 Ekim 1920 tarihinde yayınlanır ve gazete kapatılır. "Pravda" gazetesi, sonraları "Kazahstanskaya Pravda" olarak yayınlanmıştır.

3.3.5. "Durıstık Jolı" Gazetesi

"Durıstık Jolı" Gazetesi, 20 Şubat 1920 tarihinden itibaren Batı Kazakistan Bölge Komitesinin Halk İşleri Bölümünün yayın organı olarak, Bökey vilayetinin merkezi Orda şehrinde yayınlanmıştır. Gazete sadece Batı Kazakistan bölgesinde değil, Jetisu ve Semey vilayetlerinden de okur aboneler bulmuştur. "Durıstık Jolı" gazetesi "Yazarlar Birliği" adı altında bir editörlük kadrosu tarafından çıkarılmıştır.

"Durıstık Jolı" gazetesinin amacı, gazetenin ilk sayısında yayımlanan "Baspasöz" başlıklı makalede açıkça belirtilmiştir. Makalede ilk olarak basının önemine değinilir ve basının siyasi açıdan önemi kaleme alınmıştır. Bilim

¹²³ M.KOZIBAYEV,N.BEKMAHANOVA,"Kazak SSR Tarihi", Almatı, 1991,S. 80-81

¹²⁴ H.BEKHOJİN,"Kazak Baspasözi Tarihinin Oçerki",Almatı,1981, S.70.

hayatını ve sosyal hayatın gelişmesini etkileyen basın hakkında çıkan yazılar, okurlarını edebi dilin geliştirmesine davet eder.¹²⁵

Duristik Jolı gazetesinde Sovyet Hükümetinin karar ve duyuruları ile parti faaliyetlerinden bahseden yazılar yayımlanmıştır.

Gazetenin bir de “Yurt Dışı Haberleri” başlıklı özel bir bölümü vardır. Söz konusu bölümde, yurt dışı haberlerin yanı sıra, uluslararası olaylar hakkında devamlı yazılar yayımlanmıştır. Gazete sayfalarında “Türkiye’deki Değişim”, “Almanya’daki Olay”, “Amerika ve Rusya Meselesi ” ve benzeri konularda makaleler yer almıştır.¹²⁶ Bunların dışında, Rusya’da yayınlanmakta olan “Pravda”, “Izvestya” ve “Jizn’ Natsyonalnostey” gazetelerinden bazı yazılar tercüme edilerek yayımlanmıştır.

Bökey vilayeti, 1919 yılının ortalarına kadar doğrudan doğruya Rusya Federasyonuna bağlanmıştır. Ancak 1919 yılının Temmuzunda Kazakistan’da KirRevKom yönetim biriminin kurulmasıyla Bökey vilayeti Bökey Genel valiliği olarak yeniden yapılır. Buna paralel olarak, 10 Temmuz 1919 tarihinde sadece 11 sayısını yayınlayabilen “Duristik Jolı” gazetesi kapatılmıştır.

3.3.6. “Muğalim” Dergisi

1919 yılında, Bökey vilayetinde “Duristik Jolı” gazetesiyle birlikte Kazak ve Rus dillerinde yayınlanan, Kazak Askeri Komitesi Askeri İşler Bölümünün organı “Habarları” gazetesi ve “Muğalim” dergisi yayınlanmıştır.

“Muğalim” dergisi, Bökey vilayeti Halk Komiserliğinin, Halk İşleri Bölümü tarafından toplumsal-siyasi, pedagojik ve edebi içerikte bir yayın olacağı iddiasıyla basılmıştır. Editörlük görevini G.Musin üstlenmiştir.

¹²⁵ Duristik Jolı, 20 Şubat 1920, No.1.

¹²⁶ H.BEKHOJİN, “Kazak Baspasözi Tarihinin Oçerki”, Almatı, 1981, S.77.

Derginin siyaset, pedagoji, bilim ve edebiyatla ilgili yazıların ve yerel haberlerin yayımlandığı çeşitli başlıklı bölümleri vardır. Derginin 2. Sayısında, K.Marx ve F.Engels'in biyografisi yazılmıştır. "Muğalim" dergisinin son 7. Sayısında ise Kazak şair ve yazarı, Abay'ın şiirleri ve evlilik konusunda Z.Zulhayırov'ın "Kudalık " adlı yazısı yer almıştır.¹²⁷ Bu makalede kadınlara yapılmakta olan haksızlık, başlık parası için evlendirilmekte olan kızların durumu ve bu eski geleneksel alışkanlıkların, Sovyet Hükümeti kurulduktan sonra ortadan kaldırıldığı anlatılmıştır.

"Muğalim" dergisinin ancak 7 sayısı yayınlanmış ve 15 Haziran 1919'da kapatılmıştır.

3.3.7. "Kazak Tili" Gazetesi

Semey vilayeti Sovyet güçleri tarafından, hükümet karşıtı askeri gruplar ve Alaşorducular elinden geri alındıktan sonra, 4 Aralık 1919'da Semey şehrinde "Kazak Tili" gazetesi yayın hayatına başlar. Gazete Semey Genel Valiliği Komitesi ve İcra Komitesinin organı olarak, Semey, Pavlodar, Öskemen, Zaysan ve Karkaralı şehirlerinde dağıtımı yapılır. Kazak Tili gazetesi, haftada üç kez ve dört sayfa olarak yayınlanmıştır.

Gazetenin 14. Sayısında yayımlanan "*Kazak Jumışşılarna*" başlıklı makalede Çarlık dönemindeki Kazak işçileri ile fakirlerinin zor hayatı ele alınarak eleştirilmiştir ve bu insanların durumunun Sovyetler döneminde iyileştiği yazılmıştır.¹²⁸

Kazak Tili gazetesi, halklar dostluğu ve enternasyonalizmi överek, eski sistemi eleştirmiştir. Ayrıca komünizmin "herkesin eşitliği" ilkesini anlatan yazılar yayınlamıştır.

¹²⁷ Muğalim, 15 Haziran 1919, No:7.

¹²⁸ Kazak Tili, 3 Şubat, 1920, No:14.

Gazetenin 1920 yılında yayınlanan sayılarında, kadın hakları konusunda “*Ayel Tendiği Turalı*”; bilim konusunda “*Barlık Küş Okuda*”; tarım hakkında “*Jerden İzde*” gibi kapsamlı yazılar verilmiştir. 1922-1923 yılları arasında ise, gazetede Kazak şairi ve gazeteci S.Dönentayev çalışmıştır. S.Dönentayev yeni rejimi öven şiirlerle, gençlerin hayatı ve kadın hakları konusunda bir çok makale yayımlamıştır.

“Kazak Tili” gazetesi daha sonraki yıllarda “Jana Auıl”, “Sosyalistik Şıgıs”, “Ekpindi”, “Semey Pravdası” gibi değişik adlarla yayınlanmıştır.

3.4. Yeni Ekonomik Politika Döneminde Kazak Basını

Çarlık Rusya dönemindeki emperyalizm ve iç savaşlar Kazakistan ekonomisini zayıflatır. Kazakistan’da bulunan 307 fabrikanın 250’si kapatılır. Ülkede petrol üretimi 1913 yılına göre dört kat, kömür üretimi beş kat azalmış, bakır üretimi ise, tamamen durmuştur. Ridder maden ocağı, Ekibastuz kömür ocağı ve Spask maden ocağının faaliyetlerine son verilir. Ülkede tarım alanında düşüşler yaşanmıştır, Oral Genel valiliğindeki ekim alanları iki kat azalmıştı. Hayvancılık alanında, 29,9 milyon baştan 16,3 milyon başa düşen hayvan sayısı ekonominin çöküşünü daha da hızlandırır.¹²⁹

Bu durum karşısında alınan yeni ekonomi politikası önlemlerinin gerçekleşmesi için Komünist Partisinin ideolojik destek olarak basına ihtiyacı vardı. Böylece parti, öncelikle ülkedeki yerel basının yeniden örgütlenmesini gündeme getirir. Sosyalizmin kurulduğu yıllarda basının rolü, halkı kolektifleştirmek ve böylece basının yardımıyla halkı yönetme ve yönlendirme kolaylığını sağlamaktır.

¹²⁹ M.KOZIBAYEV,N.BEKMAHANOVA,Kazak SSR Tarihi, Almatı,1991, S.104-105.

Haziran 1921'de düzenlenen ülkenin 1. Bölgesel Kongresinde basın, özellikle de Kazakça yayınlanmakta olan basının, kendi görevini gerçekleştiremediği açıklanır. Kongrede, Kazak basınının kalitesini yükseltilmesi gündeme getirilir. Bu kongre sonucu, Kazakistan Komünist Partisi Bölge Komitesi, 1921 Mayıs'ında kapatılan "Enbek Tuı" gazetesinin yeniden ve Kazakça yayınlanması kararı almıştır.

3.4.1. "Enbekşi Kazak" Gazetesi

"Enbekşi Kazak" gazetesi, "Uşkın" ve "Enbek Tuı" gazetelerinin devamı olarak 7 Kasım 1921'den itibaren, Orınbor şehrinde yayınlanmaya başlamıştır. Enbekşi Kazak gazetesi, Kazakistan Ülke Partisi Komitesinin yayın organı olarak çıkarılmıştır. "Enbekşi Kazak" gazetesinin editörlüğünü S.Seyfullin üstlenmiş; S.Mukanov, A.Segizbayev gibi Kazak aydınları da gazete kadrolarında yer almıştır.

Gazete, Kazak edebiyatı ve Kazak dilinin gelişmesine katkıda bulunan, S.Seyfullin, S.Mukanov, B.Maylin, İ.Jansugirov ve A.Tokmaganbetov gibi şair ve yazarların eserlerini halka tanıtmada büyük önem taşımıştır. 1923-1924 yıllarında Parti direktifiyle, ideolojik ve edebiyat alanında yaşanan eleştirel ifadelerle karşı faaliyet göstermiştir. Örneğin, S.Seyfullin'in "*Kızıl Sunkarlar*" adlı eseri "Şolpan" dergisinde eleştirilirken "Enbekşi Kazak" gazetesi, yazarı desteklemiş ve bu eserin Kazak edebiyatı için önemli bir kazanım olduğunu belirtmiştir.¹³⁰

"Enbekşi Kazak" gazetesi, Bolşevik basının en önemlilerinden biri olarak, ülkenin Milli ekonomisini geliştirme ve yeni ekonomik politikanın uygulanmasında önemli katkı sağlamıştır. Yine de gazete, görevlerini parti çıkarları doğrultusunda ifa etmiştir.

¹³⁰ Enbekşi Kazak, No 64, 2 Şubat 1923.

3.4.2. “Bostandık Tui” Gazetesi

“Bostandık Tui” gazetesi eski “Kedey Sözü” gazetesinin devam olarak 19 Mart 1921 tarihinden itibaren yayınlanmıştır. Gazete önce Ombı şehrinde Sibirya Komitesine ait Kazak OSSC vekilliği adına, sonra da Akmola Genel Valiliği Komitesinin yayın organı olarak çıkarılmıştır.¹³¹

Akmola Genel Valiliğinin Kazakistan’a dahil olmasıyla “Bostandık Tui” gazetesinin editörlük ofisi, 1921 yılının yazında Ombı şehrinde Kızılgar’a taşınmıştır. Gazetenin 28 Ağustos 1921 tarihli sayısı, 3000 adet basılmıştır.¹³²

1921-1922 yıllarda gazetenin editörü S.Aythojin’dir. 1922 yılında geçici editör görevini üstlenen J.Janibekov döneminde, ünlü Kazak aydını, yazar S.Muhanov “Bostandık Tui” gazetesine, Genel Valilik tarafından genel sekreter olarak atanmıştır. 1924-1925 yıllarında editörlük görevi yapan S.Muhanov, bu dönemde gazete kadrosuna J.Sızdıkov, S.Omarov, J.Sayın, A.Tokmaganbetov, Ş.Husayinov, G.Maldıbayev gibi genç şairleri ve yazarları almıştır.

Genel valilikçe, Uyezd, Bolıs gibi idari birimleri adları değiştirilince, “Bostandık Tui” gazetesi 1928 yılının son baharından, 1932 yılının baharına kadar Petropavl Bölge Komitesi ve Bölge İcra Komitesinin yayın organı olarak çıkarılmıştır. Editörlük görevini A.Tokmaganbetov üstlenmişti. Ülkede “vilayet idari sistemi” uygulanmasıyla gazete “Lenin Tui” adıyla yayınlanmıştır.

“Bostandık Tui” gazetesi, ülkenin kuzey bölgelerinde Sovyet Hükümetinin kabulü ve gelişmesinde büyük rol oynamıştır. Sovyet köylerinin gelişiminde yoğun çaba harcayan gazete, halka Marxist-Leninist ideolojiyi anlatmada ve sosyalist kültürün yayılmasında etkili olmuştur.

¹³¹ 1920 yılının sonunda ülkedeki vilayetler Genel Valilik olarak değiştirilmiştir. Böyle bir yönetim sisteminin yerleşim adlarının değiştirilmesi sırasında basın Komünist Partisinin Genel Valilik Komiteleri ve Sovyetler Birliğinin İcra Komitesinin organı olarak çıkarılmıştır.

¹³² H.BEKHOJİN, “Kazak Baspasözi Tarihinin Oçerki”, Almatı, 1981, S.99.

3.4.3. “Kızıl Kazakistan” Dergisi

“Kızıl Kazakistan” dergisi, 15 Eylül 1921’de Kazakistan Bölge Komitesinin yayın organı olarak, ayda iki kere çıkmıştır. KirRev Komitesinin kurduğu “Kızıl Kazakistan” dergisinin, editörlüğünü bir kadro yapmıştır. Dergide, Komünist Partisinin toplantı sonuçları ve faaliyetleriyle, Kazakistan Komünist Partisinin kararları propaganda mahiyetinde verilmiştir. Dergi sayfalarında “Sovyet Sotı”, “Kenes mektepteri Turalı”, “Oktyabr Tönkerisi ham Kazak Ayeli”, “Kazakistan Şarua Kasibi”, “Oktyabr ham Jastar”, “Halk ham Edebiyat” gibi önemli makaleler yayımlanmıştır. Bunların dışında, K.Marx ve F.Engels’in biyografisi ile Komünist Partisi marşının Kazakça tercümesi de yayımlanmıştır.

Dergi edebiyat konularına büyük önem vermiştir. Kızıl Kazakistan dergisinde S.Seyfullin’in “Tar Jol Taygak Keşu” isimli eseriyle, S.Muhanov’ın “Singa Sın” adlı makalesi ve diğer ünlü Kazak yazarlarının eserleri yer almıştır. Bunlarla birlikte, dergi sayfalarında kalitesiz ve içeriksiz yazılar da göze çarpmaktadır.

Zaman zaman maddi sıkıntıya düşen “Kızıl Kazakistan” dergisi, 3-4 sayısını bir arada yayınlayarak sorunu aşmaya çalışmıştır. 1921-1925 yılları arasında derginin ancak, 48 sayısı yayınlanabilmiştir. Dergide parti faaliyetleriyle, ülkenin siyasi, ekonomik ve kültürel durumunu ele alan yazılar, yazı konularına göre bir çok bölümden oluşmuştur.

3.4.4. “Auıl” Gazetesi

Kostanay Genel Valiliği Komünist Partisi Komitesi ve Genel Valilik İcra Komitesi organı olan “Auıl” gazetesi 1 Eylül 1923 tarihinden itibaren yayınlanmaya başlamıştır. Önceleri gazetenin basım malzemelerinin olmaması nedeniyle, Çelyabi şehrinde basılmıştır. Gazetenin editörlük görevini yapan gazeteci M.Seralin, Kazan’dan matbaa ve baskı

malzemelerini getirdikten sonra "Auıl" gazetesi, Kostanay'da yayınlanmaya başlamıştır.¹³³

Gazetede edebi muhabir olarak görev yapan ünlü Kazak aydını B.Maylin, 1924 yılında geçici editörlük görevini üstlenmiştir. Gazete sayfalarında eleştirel yazıları ile şiirleri yayımlanan B.Maylin "Auıl" gazetesinin kalitesinin yükselmesine katkıda bulunmuştur. Onun "Güldense Auıl, Güldenermiz Barımız " adlı eseri gazetenin ilk sayısına verilmiştir.¹³⁴

"Auıl" gazetesi iç savaşlar sırasında zayıflayan ekonomiyi düzeltme, yeni ekonomik politikanın uygulamaya koyulduğu köyleri Sovyetleştirme döneminde yayınlanmıştır. Gazete sayfalarında tarım, bilim, kooperatifçilik, burjuvalara karşı savaş, seçim sorunları, okullardaki yeni düzenlemeler gibi konularda bir çok yazı yer almıştır. Gazetenin 1925 yılındaki sayılarında ise, köyleri Sovyetleştirme, çiftçi birliklerini oluşturma, ekim ve hayvancılık gibi konular ağırlık kazanmıştır.

1925 yılında gazete editörü B.Maylin'in Kızılorda şehrine taşınması nedeniyle yerine M.Jaksılıkov görevi devralmıştır. 8 Eylül 1928 tarihinde "Auıl" gazetesinin bölge gazetesi olması nedeniyle ünlü Kazak aydını, gazeteci-tercüman H.Özdébayev gazetenin genel sekreterliğini üstlenmiştir.

3.4.5. "Kedey" ve "Kedey Tili" Gazeteleri

Aktöbe Genel Valiliği Komitesi ve Genel Valilik İcra Komitesinin organı olan "Kedey" gazetesi, 7 Haziran 1924 tarihinde çıkarılmıştır.¹³⁵ Gazete önce haftada iki sayfa olarak çıkarılmış, 5. sayısından sonra dört sayfa olarak 600 adet yayınlanmıştır.

¹³³ H.BEKHOJİN,"Kazak Baspasözi Tarihinin Oçerki", Almatı, 1981,S.101.

¹³⁴ Auıl, 1 Eylül 1923, No 1.

¹³⁵ "Kedey" gazetesi 1930 yılında "Alga", 1932 yılının Mart ayında "Sosyalistik Yol", 1962 yılında "Batis Kazakistan", 1965 yılının Şubatında ise "Komünizm Joli" olarak adını değiştirerek yayını sürdürmüştür.

Gazetenin “Kazakistan’da”, “Elden”, “Jastar Turmısı”, “Telgraflar” başlıklı bölümleri vardır. Bunların dışında “İç ve Dış haberler” bölümünde haberler yayımlanmıştır. Gazete sayfalarında köy sorunları, evlilik, başlık parası, çok kadınla evlenme, kadın hakları, kooperatifleşme ve zenginler gibi konularda çeşitli makaleler yer almıştır.

“Kedey Tili” gazetesi, 20 Nisan 1922 tarihinde, Astrahan şehrinde yayınlanmıştır. Astrahan şehri Genel Valiliği İcra Komitesi ile Tatar-Kırgız Bürosunun ve Tamak, Ken İşçileri Birliğinin ortak yayın organı olarak çıkarılan “Kedey Tili” gazetesi, ayda üç kere yayınlanmıştır. 1924-1929 yıllarında gazetenin editörlük görevini komünist filolog N.Sabitov üstlenmiştir.

Gazete Hazar Denizinin kıyılarında yaşayan Kazak halkına Komünist ideolojisini anlatmada, Leninist düşüncesiyle, Sovyet hükümetinin faaliyetlerini tanıtmada büyük önem taşımıştır.

3.4.6. “Erik” Gazetesi

“Erik” gazetesi, 1 Nisan 1923 tarihinde Guryev şehrinde yayınlanmaya başlamıştır. Guryev Bölge Parti Komitesi ve İcra Komitesinin organı olan “Erik” gazetesi, 500 adet yayınlanmıştır.¹³⁶

Gazete sayfalarında petrol, balıkçılık, tarım ve hayvancılık konuları olmak üzere makaleler yayınlanmıştır. Bölgede ekonomiyi yükseltme ve ekonomiyi sosyalist yönde geliştirme, bunun için de göçebelik yaşam tarzından yerleşik yaşama geçilmesi hakkında yazılar yayınlamıştır. Bu konularda “*Kazirgi Tıgız Jumıs Egindi Kop Salu*”, “*Enbek Etsen Emersin*”,

¹³⁶ “Erik” gazetesi 28 Ağustos 1924 tarihinden itibaren “Jumısşı Tili”, 1932 yılının Eylülünde “Sosyalistik Kutılıs”, 1 Mayıs 1963 tarihinden itibaren “Komünistik Enbek” olarak Kazakistan Komünist Partisi Guryev Vilayeti Komitesi ve İşçiler Vekilleri Vilayet Heyetinin organı olarak yayını sürdürmüştür.

"Jarlının Buringı Otken Kuni", "Kokkaska Şegirtke- Şaruanın Duşpanı", "Munay Jumışşılarının 7. Konferansı" başlıklı makaleler dikkat çekicidir.¹³⁷

Gazetede yerel şair ve yazarların eserleri de yayımlanmıştır. Erik gazetesinde E kim Devrimi, Lenin ve Rus halkı hakkında övgü dolu bir çok yazı yayınlanmıştır. Komünist halk şairi D.Tilegenov'un, *"Azamattar", "Jastarga", "Aşılğan Bastan Tumandı", "Dossor Beynetkorlarına"* adlı şiirleri de yayımlanmıştır.¹³⁸

3.5. Kazakistan'da Sosyalist Endüstrileştirme Sürecinde Kazak Basını

Komünist Partisinin 1925 yılının Aralık ayında düzenlediği 15. Toplantısında, ülkede sosyalist endüstrileştirme politikasını uygulama kararı Kazakistan'da bir çok sorunlara yol açmıştır. Bunlardan ilki, ülkenin sosyo-ekonomik durumunun zayıf olması karşısında Kazak Komünist Partisi ve Sovyet Hükümetinin istekleri üzerine gelişmenin kapitalist aşamasını atlayarak, feodal toplumsal yapıdan sosyalizme birden geçilmesi öngörülmüştür. Ulusal ekonomiyi, özellikle sanayiye yeniden oluşturmak uzun sürmüştür. 1926 yılının başında sanayi, 1913 yılındaki rakamların % 61'ine, tarım ise % 82,9'una ulaşabilmiştir.¹³⁹

Geçiş sürecinde bütün zorlukların üstesinden gelinerek, işçilerin ve teknik mühendislerin çabalarıyla, ülkenin bütün bölgelerine büyük yatırımlar yapılmıştır. 1926-1940 yılları arasında Kazakistan, endüstriyel gelişiminin sonucu sosyal-ekonomik durumuyla, demografik gelişmesiyle, doğal zenginlikleriyle ve benzeri özellikleriyle dünyaya tanınmaya başlanmıştır.

¹³⁷ H.BEKHOJİN, "Kazak Baspasözi Tarihinin Oçerki", Almatı, 1981, S.104-105.

¹³⁸ H.BEKHOJİN, "Kazak Baspasözi Tarihinin Oçerki", Almatı, 1981, S.105.

¹³⁹ Kazakistan Tarihi Oçerkteri, Almatı, 1994, S.330.

Kazakistan'ın 1926-1940 yılları arasındaki endüstriyel gelişimi peşinden bir çok başarıları getirmiştir. Tarımsal ağırlıklı ülkenin endüstriyel-tarımsal bir ülkeye dönüşmesi, şehirlerin çoğalması ve nüfusun büyük kısmının kentleşmesi, uzman kadroların çoğalması ve emeğin kalitesinin yükselmesi, halkın sosyo-demografik durumunun düzelmesi, ülkenin endüstrileşme döneminde elde edilen başarılarıdır.

3.5.1. "Jumışşı" Gazetesi

"Jumışşı" gazetesi, 1 Mayıs 1928 tarihinde, Kızılorda Bölge Parti Komitesi ve Sendika kurulu tarafından çıkarılmıştır. Gazete "Enbekşi Kazak" gazetesiyle birlikte dört sayfalık olarak yayınlanmıştır.

Gazete işçi sınıfına yönelik yayınıyla, onlara yol göstermeyi ve danışmanlık yapmayı amaçlamıştır. Halkın kolektif şekilde hareket etmesini ve partiye üye olmalarını teşvik etmiştir. Yerel yönetimlerdeki sendika faaliyetlerini kontrol ederek, hükümet işlerine yardımcı olmuştur.

"Jumışşı" Gazetesi, Kazak işçilerinin bilgisini arttırmak amacıyla sayfalarında "Soru Cevap" bölümünü oluşturarak bu bölümde halkın sorularını uzmanlar tarafından cevaplanmasını sağlamıştır. Gazetenin birinci sayfasında yurt dışındaki işçilerin çabaları ve eylemlerinden, ikinci sayfasında ülke ve yerel işçilerin durumu ve faaliyetlerinden bahsedilmiştir. Üçüncü sayfasında ise, "Habar-oşar" başlığı altında tüm Sovyetler Birliğindeki gelişmeler hakkında haberler verilmiştir. "Densaulık" bölümünde ise, çeşitli hastalıklar hakkında bilgiler verilerek, onlardan korunma yolları anlatılmıştır. Bunların dışında "Jastar Turmısınan" başlıklı bölümde yoğun faaliyette bulunmuştur. Bu bölümde gençlerin sorunları, onların faaliyetleri, istekleri ve yazıları basılmıştır. Aynı bölümde genç işçiler boş zamanlarını

değerlendirmek açısından, gazete, dergi ve çeşitli kitaplar okumalarını, böylece bilgilerini geliştirmeleri öneriliyordu.¹⁴⁰

“Jumışşı” gazetesi 1930 yılına kadar yayınıni sürdürmüştür. Sanayi işyerleri olmayan Kazakistan'da bir çok sanayi birimlerinin açılmasını, bu sanayi kollarında Kazak işçilerinin sayısının artmasını, onların bilgilerinin genişletilmesini ve bilimsel-kültürel açıdan eğitilmelerini sağlayan gazete, iki yıllık yayın süresinde önemli faaliyetlerde bulunmuştur.

3.5.2. “Auıl Tili” Gazetesi

“Auıl Tili” gazetesi 27 Temmuz 1926 tarihinde Kazakistan Parti Komitesi, Merkezi İcra Komitesi, Sendika Heyeti ve Sırderya Genel Valiliği ile İcra Komitesi tarafından çıkarılmıştır. Köy yaşamına ve tarıma yönelik yayın yapan gazete dört sayfa olarak çıkmış ve her sayısı 6800 adet yayınlanarak, Kazakistan'ın bütün köyllerine dağıtılmıştır.

Gazete Kazak köyllülerinin kendi aralarındaki işbirliğini sağlayarak, tarımı geliştirmeyi, partinin köy örgütlerini düzenleyerek, böylece ülkenin tarım sektöründeki yolsuzlukları ortadan kaldırmayı ve köyllüleri bilgilendirmeyi amaçlamıştır. Köy halkına, komünist eğitim vermeye, ülkede ve yurt dışında cereyan eden olaylardan haberdar etmeye çalışmıştır. Gazete sayfalarında hükümet tarafından zenginlerin mallarına el koyma ve haciz işlemlerinin, işçi sınıfının çıkarlarına yönelik yapılan bir uygulama olduğunu, bu yolla eski patriarkal-feodal ilişkiler ile aşırı milliyetçilik görüşlerin ortadan kaldırılabilceği anlatılmıştır.

Gazetede S.Seyfullin, İ.Jansugirov, S.Muhanov, B.Maylin, J.Sızdıkov, K.Abdukadırov, A.Segizbayev gibi tanınmış Kazak aydınları, yazar, şair ve

¹⁴⁰ H.BEKHOJİN, “Kazak Baspasözü Tarihinin Oçerki”, Almatı, 1981, S.123.

gazetecilerin makaleleri yayımlanmıştır. Gazete yazarları, eserleri, şiirleri ve eleştirel yazılarıyla halkın eski geleneksel yaşam tarzını eleştirerek, parti ve hükümetin bu konudaki faaliyetlerini övgü dolu makaleleriyle anlatmaya çalışmışlardır.

“Auıl Tili” gazetesi ülkedeki köylerin Sovyetleştirilmesi sürecinde kendisine verilen görevi fazlasıyla yerine getirerek, 12 şubat 1929 tarihinde yayınına son verilmiştir.¹⁴¹

3.5.3. “Jana Adebıyet” Dergisi

“Jana Adebıyet” dergisi 1 Ocak 1928 tarihinde Kazakistan Parti Örgütü ve Yazarlar Birliği Derneği tarafından çıkarılmıştır.¹⁴² Dergi, eski edebi eserleri toplamak, onları tıpkı basım olarak okurlarına iletmeyi amaçladı.

Kazakistan Komünist Partisi Komitesinin, Aralık 1929’da düzenlediği 5. Toplantısında Kazak edebiyatının sosyalizme uyumunda doğru yönde olduğu vurgulanmış; toplantı sonucunda, Kazak proletaryasına ait bir edebiyatın oluşturmaya ve geliştirmesine karar verilmiştir.

Dergi sayfalarında gelenekçi yazarlarıyla, yenilikçi sosyalist yazarlar arasındaki polemik tartışmaları yayımlanmıştır. 1932 yılında Kazakistan yazarlarının 1. Toplantısında ele alınan, Kazak Sovyet edebiyatının gelişmesi konusundaki bu tartışma sonuçları dergide yayınlandı. Ancak Sovyet yazarlarının tartışmadaki üstünlüğü dergideki yazıda özellikle vurgulanmıştır.¹⁴³

¹⁴¹ Ülkede köyleri daha da Sovyetleştirme sürecinde ölkelik “Enbekşi Kazak” gazetesi ile “Kızıl Kazakistan” dergisi ve diğer yerel gazetelerin de faaliyet göstermesine rağmen, ancak “Auıl Tili” gazetesinin faaliyetleri belirtilmektedir. Bkz. H.BEKHOJİN, “Kazak Baspasözü Tarihinin Oçerki”, Almatı, 1981, S.128.

¹⁴² “Jana Adebıyet” dergisi Kazakistan Komünist Partisi Örgütünün yardımıyla Kazakistan Yazarlar Birliği Derneği tarafından eskiden ayda bir kere yayınlanmakta olan “Jıl Kustarı” adlı derleme dergisi yerine bağımsız dergi olarak yayınlanmıştır. “Jana Adebıyet” günümüzde yayınlanmakta olan “Jıldız” dergisinin başlangıcıdır.

¹⁴³ H.BEKHOJİN, “Kazak Baspasözü Tarihinin Oçerki”, Almatı, 1981, S.139.

3.5.4. “Jana Mektep” Dergisi

“Jana Mektep” dergisi 1925 yılının Ağustosundan itibaren Kazakistan Halk Eğitimi Komiserliğinin bir organı olarak yayınlanmaya başlamıştır. ¹⁴⁴ Dergi bilimsel-pedagojik içerikte ve ayda bir kez yayınlanmıştır. Derginin bilimsel-pedagoji, coğrafya, edebiyat ve haberler gibi bölümleri vardır.

“Jana Mektep” dergisi okul, bilim ve eğitim konularında bilim-eğitim kurumları çalışanlarının ve öğretmenlerin makalelerini, yazılarını ve mektuplarını yayımlamıştır. Dergi ayrıca, köy öğretmenlerinin siyasi-ideolojik bilgisini genişletmeye, eğitimlik niteliğinin yükseltilmesine yardımcı olmuştur. Dergi sayfalarında, Marksizm-Leninizm’in temelleri, yöntem sorunları ve eğitim-öğretim faaliyetleri hakkında danışmanlık niteliğinde makaleler yayımlanmıştır.

Derginin edebiyat sayfasında S.Seyfullin, B.Maylin, İ.Jansugirov ve diğer ünlü Kazak aydınları, şair ve yazarlarının eserleri ile makaleleri yayımlanmıştır. Bunların dışında basılan yeni edebi ve okul kitaplarının eleştirel bibliyografisi, okullarda okutulan derslerin terminolojik sözlükleri sunulmuştur. ¹⁴⁵

Derginin editörlük görevini M.Joldabayev yapmıştır. 1929 yılında derginin yayınına son vermesinden az önce, derginin editörlüğünü İ.Kabilov yapmıştır.

¹⁴⁴ “Jana Mektep” dergisi, “Halk Muğalimi” adıyla yayınlanmış, günümüzde “Kazakistan Mektebi” olarak çıkarılmaktadır.

¹⁴⁵ H.BEKHOJİN, “Kazak Baspasözü Tarihinin Oçerki”, Almatı, 1981, S.139.

3.6. Ulusal Ekonominin Sosyalist Yönde Yapılandırması Sürecinde Kazak Basını

Komünist Partisi, 1933 yılında Sovyetler Birliğinin ulusal ekonomisini sosyalist yönde yeniden yapılandırma sürecini başlatmıştır. 1930'lu yılların başında, Komünist Partisi, Kazakistan'da sanayiye geliştirme politikasını uygulamaya koymasıyla, Balkaş, Karagandı, Embi petrol rafinerisi kurulmuştur. Köy ve kasabalarda binlerce kolhozlar ile sovhozlar kurulmuştur.¹⁴⁶ Fakat bu işletme çiftlikleri, doğal olarak ilk zamanlar bazı zorluklarla karşılaşmıştı.

Komünist Partisi ve Sovyet Hükümetinin tarım ve ziraatı sosyalist yönde yeniden yapılandırma politikasını gerçekleştirmek üzere basına da bir görev yüklemiştir. Söz konusu görevi yerine getirmek üzere basının yeniden yapılandırılmasına ihtiyaç duyulmuştur. Kazakistan Komünist Partisi Ülke Komitesinin 4 Mayıs 1933 tarihinde düzenlediği toplantıda, basının yeniden yapılandırılması sorunu gündeme getirilmiştir. Komite tarafından "Sosyalist Kazakistan" ve "Kazakstanskaya Pravda" gazetelerinin yeniden faaliyete geçirilmesine karar verilmiştir.

Yeniden yapılandırma için, Kazakistan Komünist Partisi Ülke Komitesi, Rus dilinde yayınlanmakta olan "Kazakstanskaya Pravda " gazetesinin 50 bin, Kazak dilinde yayınlanmakta olan "Sosyalist Kazakistan" gazetesinin ise 30 bin adetle yayınlanmasını öngörülmüştür. Komite, "Sosyalist Kazakistan" ve "Kazakstanskaya Pravda " gazetelerinin, ülkenin bütün vilayetleri ve büyük yerleşim yerlerindeki muhabirlerin sayısını arttırılmasına, 100 kişiye kadar ulaştırmasına karar vermiştir.

Moskova'da 1935 yılının Ocak-Şubat aylarında düzenlenen Sovyetler Birliği 7. Kongresinde SSCB Anayasasında değişiklik yapmak ve yeni

¹⁴⁶ Kolhoz (kolektif çiftlik), toplumsal işletme ve kolektif emek esasında sosyalist zirai işletme kurmak amacıyla çiftçi ve köylülerin birleşmiş büyük çaplı çiftliği. Bkz. Slovar Russkogo Yazıka, Moskova, 1986, c. 2. S.78.

Sovhoz(Sovyetler çiftliği) ise, Sovyetler Birliğinin büyük tarımsal ve zirai devlet müessesesi. Bkz. Slovar Russkogo Yazıka, Moskova, 1988, c. 3, S. 177.

Anayasa taslağının hazırlanması kararı verilmiştir. Ülkedeki bütün basın organları, söz konusu kongre ve kararları hakkında yazılar yayınlanmıştır. 8 Şubat 1935 tarihinde ise, ülkedeki bütün gazeteler, SSCB Merkezi İcra Komitesinin bir Anayasa komisyonu kurduğu hakkında haber yayınlamıştır.¹⁴⁷

Ocak 1936'da yeni Anayasa taslağı tamamlanmıştır. Taslak, Komünist Partisi Merkezi Komitesinin Genel Toplantısında ve SSCB Merkezi İcra Komitesinin toplantısında onaylandıktan sonra, proje bütün halkın görüşüne sunulmuştur. Bu konuda basının anayasayı halka tanıtmak ve inceliklerini anlatmak gibi önemli bir görevi vardı. Basın, anayasayı halka tanıtmak ve anlatmakla birlikte, halkın görüşlerini, fikirleri ve uyarılarını da yayın yoluyla hükümete iletmek görevini üstlenmiştir.

Bu kongre sonucunda Kazakistan, Kazak Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti olarak tanınır. "Sosyalist Kazakistan" Gazetesi, bu olay hakkında övgü dolu yazı yayınlamıştır. Bu yazıda, Kazak Sovyet Sosyalist Cumhuriyetinin kurulmasını Komünist Partinin ve halkın başarısı olarak nitelendirmiştir. 26 Mart 1937 tarihinde ise, Kazakistan Komünist Partisinin 10. Kongresi düzenlenir. Bu kongre sonucu, Kazak Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Anayasası kabul edilir. Kazak Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti olarak yapılandıktan sonra, Merkezi Komünist Partisinin Kazakistan Birimi, 1937'nin Nisanında Kazakistan Komünist Partisi olarak yeniden kurulmuştur.

Kazakistan'da 5-12 Haziran 1937 tarihinde düzenlenen, Kazakistan Komünist Partisi 1. Kongresinde, ulusal Komünist Partisi Merkez Komitesi kurulmuştur. Komite başkanlığına L.İ. Mirzoyan, başkan yardımcılığına S. Nurpeisov seçilmiştir. Komünist Partisi ve Sovyetler Hükümetinin bu süreçteki işleri gerçekleştirmek ve de başarıyla gerçekleştirmesinde basın büyük önem taşımıştır. Bu konuda basın görevini oldukça mükemmel bir şekilde yerine getirmiş diyebiliriz.

¹⁴⁷ H. BEKHOJİN, "Kazak Baspasözü Tarihinin Oçerki", Almatı, 1981, S. 171.

3.7. Kazakistan'da Sosyalizmin Yaygınlaşması ve Basın

Komünist Partisi, sosyalist toplum yapısını genişletip, geliştirerek, sosyalizmin materyal-teknik altyapısını oluşturma işine önem vermeye başlamıştır. Halkın, Sovyet vatanseverliği açısından, sosyalist bakış ruhuyla yetiştirilmesi politikasını uygulamak üzere yine basın görevlendirilmiştir.

1937 yılında Kazakistan'da, 137'si Kazak dilinde olmak üzere toplam 267 gazete yayınlanıyordu. Yönetim bir kitle iletişim aracı olan radyo yayınına da önem vermeye başlamıştır. Ülkede 1927 yılının baharında, 57 bin radyo alıcısı ile 307 radyo vericisi faaliyette bulunuyordu.¹⁴⁸

5-12 Haziran 1937 tarihinde düzenlenen Kazakistan Komünist Partisinin 1. Kongresinde bir Merkez Komite kurularak, "Sosyalist Kazakistan" ve "Kazakstanskaya Pravda" gazetelerinin bu komitenin organı olarak yayınlanması kararı alınmıştır. Kongre kararında, basını sosyalistleştirmek, toplumu komünist dünya görüşüyle yetiştirmek, Komünist partisinin tarihini ve teorilerini öğretmek, böylece halkı siyasi-ideolojik açıdan bilgilendirmek işlerine önem verilmesi vardı. Bu amaçla "Aul Komünisti", "Bolşevik Kazakistana" dergileri ve "Sosyalist Kazakistan " ile "Kazakstanskaya Pravda " gazetelerinde bir çok makale yayınlayarak parti istekleri yerine getirilmiştir.

Ülke ekonomisinde büyümeyi sağlamak, sanayiye geliştirmek, tarım sektörünü yaygınlaştırmak ve yukarıda söz edilen Komünist Partisi ile Sovyetler Hükümetinin isteklerini gerçekleştirmek üzere, merkezi gazetelerle birlikte bölge, il ve yerel basın da bu hedeflere büyük katkıda bulunmuştur. Aktöbe ilinin "Sosyalist Jolı", Taraz ilinin "Komünist", Kızılorda ilinin "Bolşevik" gazeteleri bu amaç için öncülük etmişlerdir.¹⁴⁹

Kazakistan basını 1937-1938 dönemi Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği Yüksek Kurulunun seçimlerini düzenlemede, seçim ve adaylarla ilgili

¹⁴⁸ H.BEKHOJİN, "Kazak Baspasözü Tarihinin Oçerki", Almatı, 1981, S. 177.

¹⁴⁹ A.g.e, S. 182-183.

olarak halkı bilgilendirmede önemli görev yapmıştır. Ülkenin merkezi gazeteleri olan “Sosyalist Kazakistan” ve “Kazakstanskaya Pravda” gazeteleri, adayların biyografileri ile vaatleri gibi konularda bir çok yazı yayımlamıştır. Ayrıca, bölge gazeteleri olan “Ontustik Kazakistan”, “Priirtışskaya Pravda”, “Aktyubinskaya Pravda ” ve diğer bölge, kent ve yerel gazeteler de bu konuda yoğun faaliyet göstermişlerdir.

Ülkede 1930-1940 yılları arasında uygulanan “sosyalist toplumu yapısallaştırma sürecinde”, Kazak aydınlarının, şair ve yazarların bu konuda gösterdikleri çabalar önemli katkı sağlamıştır. Farklı gazetelerde yayınlanmasına karşın, S.Muhanov’ın “*Altın Dala*”, S.Begalin’in “*Bereznyak Deputat*”, T.Sagınbayev’in “*Maktan*”, A.Abişev’in “*Tusip Kuzenbayev*” başlıklı yazıları Sovyet halkının sosyalizm açısından yetiştirmesinde ve sosyalist toplumun yapısallaştırmasında önemli etkisi olmuştur.

3.8. II. Dünya Savaşı Döneminde Kazak Basını

22 Haziran 1941 tarihinde Almanya, Sovyetler Birliğine karşı savaşı başlatmıştır. Komünist Partisi, Sovyetler Birliğine dahil bütün cumhuriyetlerdeki parti bürolarına faaliyetlerini savaşa göre yürütmelerini duyurmuştur. Kazakistan Komünist Partisi Merkezi Komitesinin, 25-26 Haziran 1941 tarihinde düzenlediği 5. Toplantısında, düşmanı yenmenin birinci görevleri olduğu belirtilmiştir.¹⁵⁰

Savaşın başlamasıyla ülkede basın organizasyonunda önemli değişiklikler yapma zorunluluğu duyulmuştur. Parti, emek ve ekonomiden tasarruf etmek için, askeri gazetelerin fonksiyonlarını genişletmiş, bazı gazete ve dergileri de kapatmak zorunda kalmıştır. 1941 yılının Temmuzundan itibaren ülkede yayınlanmakta olan merkezi “Leninşil Jas”, “Leninskaya Smena”, “Pioner Kazakstana”, “Oktyabr Balaları” gazeteleriyle, ülkenin beş ilinde çıkarılan “Komünist”, “Jas Bolşevik”, “Pioner”, “Literatura i

İskustvo Kazakstana", "Halk Muğalimi", "Adebiyet jane İskustvo" dergilerinin yayınını durdurmuştur. Savaş sürecince bu gazete ve dergilerin görevini, merkezi "Sosyalist Kazakistan" ve "Kazaksanskaya Pravda" gazeteleri üstlenmiştir. Bütün bunlara ek olarak kağıt ve diğer masraflardan tasarruf sağlamak üzere gazetelerin yayın tirajı, çalışanların sayısı ve sayfa sayıları kısıtlandı.

1941-1945 yılları arasında gerçekleşen savaşın Sovyetlerin zaferiyle sona ermesinde, Sovyet basınının etkisi büyük olmuştur. Savaş döneminde ülkedeki bütün basın organları, çaba ve faaliyetlerini savaşla birlikte değiştirip, vatandaşların her açıdan yönetime yardımcı olmalarını, birlik ve beraberliği sağlayarak savaşa yönelmelerini sağlamıştır. Ülkede yayınlanan bütün gazetelerin sayfalarında, askerler ile halka moral veren yazılar, haberler ve makaleler yayımlanmıştır.

3.9. Sosyo-Ekonomik Gelişme Döneminde Kazak Basını

II. Dünya Savaşı Sovyetler Birliğinin zaferiyle bittikten sonra, ülkede sosyal-ekonomik gelişmeyi sağlamak için ulusal ekonomiyi yeniden canlandırma ve geliştirme konusu gündeme gelmiştir. Bu dönemde Komünist Partisi ülkedeki basın yayın faaliyetinin niteliğini yükseltmeyi öngörmüştür.

Komünist Partisi Merkez Komitesi, 29 Haziran 1945 tarihinde, ülke, bölge ve il bazında basınının kalitesini yükseltme ve hacmini genişletme hakkında bir karar alır. 15 Temmuz 1945 tarihinden itibaren de ülke ve il gazeteleri dört sayfalık olarak çıkarılmaya başlanmıştır. Bunun yanında gazetelerde çalışan sayısı ve yazı ücretleri de artmıştır.

¹⁵⁰ Sovyettik Karagandı, 27 Haziran 1941.

Savaş sonrası dönemde ülkede, beş yıllık kalkınma planları yapılarak, uygulamaların bu stratejik planlara göre yapılmasına başlamıştır. Ülke ve il gazetelerin içeriği değiştirilip, yerel haberler, ekonomi ve kültür sorunları ele alınmıştır. Gazete sayfalarında eleştirel ve inceleme yazıları yazılmaya başlamıştır. Ülkede Kazak Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Bilimsel Akademisi kurulup, bilim ve eğitime, kültürel ve sosyal gelişmeye önem verilmiştir.

Merkezi gazetelerde, Kazakistan'da yayınlanmakta olan dergi ve gazetelerdeki yazılar ve bazı yazarların eserleri eleştirilmiştir. Bu eleştiriler Marksizm-Leninizm ve sosyalizm açısından değerlendirilerek yapılmaktadır. Örneğin, "Kazak Sovyet Sosyalist Cumhuriyetinin Tarihi" kitabının birinci baskısında bazı yanlışlıkların ve Kazak milliyetçiliğini öne çıkardığı için bu kitap eleştirilmiştir.¹⁵¹

Sovyetler Birliğinin son dönemlerinde ise, Sovyet bilim adamları tarafından Kazakistan'ın geçmiş dönemleri hakkında yorumlar yapılmıştır. Sovyetler Birliğinin gelişimi, Komünist Partisinin başarıları, Kazakistan'daki sosyalist gelişme ve sosyo-ekonomik gelişmeler, eleştirel ve yorumlayıcı yazılara konu olmuştur. Kazak yazar M.Argınbayev', "Pravda" gazetesinde yayınlanan yazıları derleyerek, 1972 yılında "Pravda ve Savaş Sonrası Kazakistan" kitabını yazar. Bu kitapta komünist Kazak basını Kazakistan Komünist Partisi tarihinin bir parçası olduğu vurgulanır.

Sovyetler Birliği döneminde Kazak basını, Komünist Partisinin istekleri ve doğrultusunda gelişmiştir. Kazak basını, Sosyalist propagandası yapmakla, ülkedeki Komünist Partisi ve Sovyetler Hükümetini övmekle, halka ancak başarı ve faaliyetlerini iletmekle görevlendirilmiştir.

Sovyet Hükümetinin basım evleri, basının matbaa aletler ve makineleri, kağıt fabrikaları halkın mülkü olarak devlet tarafından kullanıyordu. Sovyetler Birliği döneminde gazete, dergi ve kitapların hem sayısı, hem baskı adedi artırılmıştı. Sovyetler Birliğin döneminde, 15 bin

¹⁵¹ H.BEKHOJİN, "Kazak Baspasözülü Tarihinin Oçerki", Almatı, 1981, S. 224.

basın yayın birimi kuruldu. Bunların 22'si yabancı dilde yayınlanmıştır. Sovyetler Birliğin son beş yılında(1985-1990), 400'den fazla yeni gazete ve 113 yeni dergi yayın hayatındaydı. Sovyet Basın-Yayın Kurumu tarafından yapılan istatistiklere göre, Sovyetler birliği döneminde aile başına farklı 4-5 basın aracı düşüyordu.¹⁵²

Aynı yıllar için, Kazakistan'a ait verilere göre, ülkede 16 merkezi, 279 il gazeteleri ve 24 dergi çıkarılmıştır. Bu dönemde, ülkede yayınlanmakta olan gazetelerin toplam tirajı 1 milyon 929 bin iken, dergilerin tirajı ise 2 milyon 400 bine ulaşmıştır.

¹⁵² T.S.AMANDOSOV, "Sovyet Jurnalistikasının Teorisi men Praktikasi", Almatı, 1978, S. 7.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BAĞIMSIZLIK SONRASI KAZAK BASINI

4.1. Kazakistan'ın Bağımsızlığını Alışı

1990'larda Sovyetler Birliği dağılmaya başlar. Yıllarca egemenliğini sürdüren "merkezle" birliktelik kopunca, özgürlüğüne kavuşan eski Sovyet cumhuriyetleri artık birer bağımsız ülke olarak dünyada tanınmaya başlarlar.

1 Aralık 1991 tarihinde yapılan seçimle N.A.Nazarbayev Kazakistan Cumhuriyetinin Cumhurbaşkanı olarak seçilir. 10 Aralık 1991 tarihinde Kazakistan parlamentosu kararıyla, "Kazakistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti" adı kaldırarak, devletin adı Kazakistan Cumhuriyeti olarak değiştirilir. Nihayet, 16 Aralık 1991 tarihinde Kazakistan Cumhuriyeti tam bağımsızlığını ilan ederek, bağımsız Kazakistan Cumhuriyeti olarak dünya sahnesinde yerini alır. 21 Aralık 1991 tarihinde Kazakistan'ın Almatı şehrinde toplanan eski Sovyetler Birliği'ne dahil devletlerin başkanları, Bağımsız Devletler Topluluğu'nun kurulması için bir protokol hazırlarlar.¹⁵³

3 Mart 1992 tarihinde Birleşmiş Milletler Teşkilatına üye olan Kazakistan, daha sonra Uluslararası Para Fonu, Dünya Kalkınma Bankası, Dünya Bankası, Uluslararası Kalkınma Örgütü, Dünya Sağlık Örgütü, Dünya İslam Konferansı gibi uluslararası örgütlere üye olmuştur.

Kazakistan Cumhurbaşkanı Yardımcısı İ.N.Tasmaganbetov'un hazırladığı "Toplumdaki sosyal ve siyasi yaşamın yenilenmesi; devlet yapısının sağlam temelidir" başlıklı raporunda : "İstiklalimizi sağlamlaştırma yolundaki ilk dört yıl toplumumuzdaki bazı değerlerimizi belirlememize imkan

¹⁵³ Kazakistan Tarihi Oçerkteri, Almatı, 1994, S. 430.

tanımıştır. Bunlar ifade özgürlüğü, namus özgürlüğü, inanç özgürlüğü, Kazakistan halkının manevi birliği, kişi özgürlüğü, siyasi ve etnik sorunları demokratik açıdan çözüm. Ülke halkına gerçekçi, derin araştırılmış ve analiz edilen enformasyon lazım. Yabancı basının kopyası değil, öz bakışımızı temsil edecek basına ihtiyacımız vardır” diyerek, Kazak kitle iletişim araçlarının önündeki önemli görevleri belirlemiştir.¹⁵⁴

Yukarıda belirtilen “yabancı basın” deyiimiyle, yabancı magazin basını kastedilmiştir. Çünkü, cumhuriyetin ilk yıllarında magazin basını tarzına geçen Rus Dilli Kazak basını, kendi sayfalarında “eski” makalelerin yayınlanmasını eleştirmeye başlar. Örneğin, S.Kuttıkadam: “Kazakça yayınlanmakta olan basın çok ağır gelişmektedir. 18. yüzyıla girmiş ve bu çağdan çıkacağı yoktur. Kazakça yayım yapan muhabirler geçmiş özmekte, onu övmekte ve günümüze eski bakışla bakmaktadır. Bence bu davranış, Kazak basınıni geri götürür” demiştir.¹⁵⁵ Mareşal Gofre, “Dün ve bugünümüz arasında bir savaş açarsak yarınımızı kaybederiz” der. Kazak basını, özellikle Kazak dilinde yayınlanmakta olan gazeteler, gerçekten, çoğu zaman tarihi yazılar yayınlamıştır. Ama, herhangi bir halkın kendi geçmişini bilmeden geleceğe yönelik plan yapması mümkün değildir.

28 Haziran 1991 tarihinde Kazakistan Cumhuriyeti Parlamentosu “Basın ve Kitle İletişim Araçları hakkında” kanunu onaylar ve basın özgürlüğünü ilan eder. Kanun, ifade özgürlüğü ve kitle iletişim araçları üzerinde sansürün kaldırılmasını sağlar. Ülkede özgür basının* ortaya çıkmasına neden olur. Bu konuda Kazakistan Cumhurbaşkanı N.A.Nazarbayev, özgür basın olmadan demokrasinin mümkün olmayacağını vurgulamıştır.¹⁵⁶ Bağımsızlık sonrası özgür kitle iletişim araçları, devlet tarafından maddi yardım almadan yayınlarını sürdürmeye başlar. Fakat ülkedeki ekonomik, sosyal ve siyasi

¹⁵⁴ İ.N.TASMAGANBETOV, “Toplumdaki sosyal ve siyasi yaşamın yenilenmesi-devlet yapısının sağlam temeli”, “Sayasat”, Almatı, No:3,1995, S. 13-18.

¹⁵⁵ Panorama, 29 Temmuz 1994, S.11.

*Özgür basın, devlet tarafından maddi destek almadan, belli bir şahıs veya kurum tarafından finansman edilerek yayınlanan basındır.

¹⁵⁶ N.A.NAZARBAYEV, “Kazakistan Bağımsız Memleket Olarak Sağlanması ve Gelişmesinin Stratejileri”, Almatı, 1992, S.12

durum, bazı gazetelerin yayınlarına son vermesine, bazı gazetelerin ise amaçlarını değiştirerek magazine kayarak ayakta durmalarına neden olur. Ama adı özgür basın olmasına karşın, bir kısım gazeteler hükümet tarafından maddi destek almaya devam eder. Merkezi “Egemen Kazakistan” gazetesinde yayımlanan yazısında A.Sarsenbayev, demokratik gelişmiş ülkelerde devlet tarafından finanse edilen gazetelerin olmaması gerektiğini söyleyerek, ülkedeki durumun bundan çok farklı olduğunu belirtir.¹⁵⁷ A.Sarsenbayev’a göre, esasen devlet desteğine ihtiyaç duyan Kazakça yayınlanmakta olan basındır, çünkü Kazakların büyük çoğunluğu, büyük şehirlerden uzak yerleşim yerlerinde otururlar. Şehirlerde oturan Kazaklar ise, çoğunlukla Rus dilini tercih etmektedirler. Kazak dilinde yayınlanan gazete ve dergilerin çoğunlukla şehir dışı yerleşim yerlerinde tüketildiğini belirtir. Fakat, köylerde gelirlerin düşük olması, gazete tüketiminin düşmesine neden olmaktadır. Dolayısıyla ülkedeki birçok gazete maddi desteğin devlet tarafından sağlanması gerektiğini savunan A.Sarsenbayev, Kazak basınının henüz tam anlamıyla kendi ayakları üzerinde duramadığını belirtir. Kazak şairi F.Ongarsınova, “Örken” gazetesindeki bir yazısında hükümet destekli gazeteleri eleştirir: “Bize hükümet maddi destek vermektedir. Dolayısıyla bu hükümet gazetesidir” gibi yanlış düşünceler var. Hükümet değil, para vermekte olan halk değil mi? Hükümet ancak halkın parasını paylaştırmaktadır”¹⁵⁸ demektedir.

4.2. Bağımsızlık Sonrası Kazak Basını

Kazakistan Basın ve Enformasyon Ulusal Ajansının, 1 Aralık 1995 tarihli istatistiklerine göre, ülkedeki kitle iletişim araçlarının sayısı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

¹⁵⁷ A.S.SARSEN BAYEV “Akparattik Aykındık”, Egemen Kazakistan, 1 Kasım 1995.

¹⁵⁸ “Örken”, 7 Mayıs 1994.

Tablo 3. Kazakistan'daki Kitle İletişim Araçlarının Sayısı

	KİTLE İLETİŞİM ARAÇLARI	SAYISI
1	Basın Yayın(gazete ve dergiler)	1183
2	Televizyon kanalları	244
3	Radyo kanalları	36
4	Haber ajansları	20

Kaynak: Kazakistan Basın ve Enformasyon Ajansının Raporu.

Basın yayın organlarının 272'si Kazak, 470'i Rus, 404'ü Kazak ve Rus dillerinde ve geriye kalan 37'si diğer dillerde yayınlanmaktadır. Toplamda 1183'ü bulan basın yayın organlarının 1016'sı gazete, 167'si ise dergi olarak kaydedilmiştir. Söz konusu toplam basın sayısının 363'ü merkezi, 319'u il, 185 şehir ve geriye kalan 316'sı ise bölgesel basın olarak faaliyetlerini sürdürmektedir.

Kazakistan Cumhuriyeti Enformasyon Eski Bakanı A.Sarsenbayev'in 1996 yılında sunduğu verilere göre, ülkede toplam 1800'den fazla kitle iletişim araçları faaliyet göstermiştir. 1990 yılında 450 devlet ve 45 özgür kitle iletişim araçları kaydedilmiştir. Fakat son yıllarda özgür basının sayısı dalgalanmaya başlamıştır. 1991 yılında 107, 1992'de 237, 1993'te ise 214, 1994'te 280, 1995'te 190 iletişim aracı kaydedilmiştir. Bu verilerden ülkedeki devlet ve özgür iletişim araçlarının sayısal dağılımı 1084 özgür, 722 de devletin medya organları şeklindedir. Günümüzde 9 haber ajansı, 52 gazete,

8 dergi ve 18 radyo-televizyon kanalı özgür iletişim aracı olarak faaliyette bulunmaktadır.¹⁵⁹ Bu istatistiksel bilgilerden görüleceği gibi, farklı yıllarda bazen gazetelerin sayısı, bazen Kazak dilinde yada Rus dilinde yayınlanmış basın kuruluşlarının sayısında dalgalanma vardır. Bu, Kazakistan ekonomisinin gelişim sürecinde bazı basın yayın organlarının devamlılığını ve sürekliliğini koruyamadığını veya yayın sayısının ekonomik duruma göre dalgalandığına işaret etmektedir. Örneğin, “Ana Tili” gazetesinin 4 Şubat 1996 tarihinde yayınladığı yazıda, ülkedeki 1995-96 yıllarına ait bazı büyük gazetelerin tirajı verilmiştir.

Tablo 4. Kazakistan’daki Bazı Büyük Gazetelerin Tirajı

	GAZETELER	1995	1996
1	Egemen Kazakistan	76.370	50.918
2	Kazahstanskaya Pravda	53.693	32.400
3	Ana Tili	24.595	30.393
5	Almatı Akşamı	3.034	11.418
6	Jas Alaş	47.199	21.906

Kaynak: “Ana Tili”, 4 Şubat 1996

Tablo incelediğinde, devletten aldığı maddi destek ile yayını sürdürmekte olan merkezi “Egemen Kazakistan” ve “Kazahstanskaya Pravda” gazeteleri 20 binden fazla okurunu, gençlere yönelik yayınlanmakta olan “Jas Alaş” gazetesi ise, yaklaşık 26 bin okurunu kaybetmiştir. Bunun nedenleri bir şöyle açıklanabilir:

¹⁵⁹ A.S.SARSENBAYEV, “Problemı i Prioritetıy Informatsionnogo obespeçenya reform i ustoyçevogo razvitya Kazaxstana”, Kazaxstan na Puti k Ustoyçivomu Razvityu, Almatı, 1996, S. 368.

- Ülke ekonomisinin uzun vadede gelişmesine rağmen, bu gelişmenin dalgalı bir seyir izlemesi;
- Aynı dalgalanmanın ülkenin milli gelirinde de görülmesi;
- Söz konusu iki gazetenin devletçe maddi desteklenmesi sonucu bu gazetelerin ancak hükümet çıkarları doğrultusunda yazılar yayımlaması;
- Magazin yazılarıyla renkli fotoğraflarla ve eğlendirici amaçlı yazılarla donanmış bir çok özel gazeteler ortaya çıkmış;
- Aynı zamanda doğruları objektif bir şekilde yansıtmaya çalışan özgür gazetelerde Kazakistan'da boy vermiştir.

Giller Araştırma Enstitüsü'nün 1995 yılında telefonla yaptığı ankette "Hangi gazeteleri okuyorsunuz?" sorusu deneklere sorulmuştur. Araştırma, Kazakistan'ın 9 ilinden toplam 1000 kişi üzerinde yapılmıştır. Anket sonucunda deneklerin %54.3'ü özgür , %30'u ise devlet basınına sürekli takip ettikleri görülmüştür. Bunlardan % 50.6'sı "Karavan"ı, % 24.9'u "Argumentiy i Faktiy"ı, %14.7'si "Komsomolskaya Pravda"yı, %10'u ise "Kazahstanskaya Pravda"yı sürekli olarak okudukları belirlenmiştir. Söz konusu dört gazetenin hepsi de Rus dilinde yayınlanmaktadır. Araştırma sonucu en çok yüzdeye sahip olan "Karavan", magazin ağırlıklı gazetedir. Bu durum, Kazak toplumunun magazin ağırlıklı gazeteleri daha çok takip ettiklerini göstermektedir. Kazak toplumunun magazine böyle bir yoğun merakı, Kazakistan'da bağımsızlık sonrası yıllarda magazin ağırlıklı basının ortaya bu kadar çok çıkmasına neden olmuştur.

Devlet tarafından maddi destek almadan veya özel şahıslar tarafından yayınlanan gazeteler, tirajı arttırmak için çeşitli bilmece, bulmaca ve eğlendirici makaleler, magazin yazılarıyla ödüllü yarışmalar yayımlamaya başlar. Gazete satışından elde edilen gelirin yanı sıra reklam gelirleri de sağlanmaya başlamıştır. Ama 12 Mart 1995 tarihinden itibaren yürürlüğe

giren yasayla “Basın ve Diğer Kitle İletişim Araçları” hakkındaki 28 Haziran 1991 tarihli Kazak SSC Kanununun 26-1 Maddesinde bir değişiklik yapılmıştır. Buna göre, “Reklama yönelik çıkarılmayan kitle iletişim araçlarında yer alan reklamın toplam oranı bir sayıda yayınlanan toplam yazı oranının %20’sini geçmemelidir”.¹⁶⁰

**Tablo 5. Kazakistan’da 1998-99 yıllarında Kazakça ve Rusça
Yayınlanan Basın Sayısı**

YILLAR	DERGİLER		GAZETELER		TOPLAM	
	KAZAKÇA	RUSÇA	KAZAKÇA	RUSÇA	DERGİ	GAZETE
1998	33	137	187	258	170	445
1999	87	75	183	323	162	506

Kaynak: “Nezavisimaya Gazeta”, 24 Mayıs 2001.

Tablodan görüldüğü gibi, 1998-99 döneminde Kazakistan’da gazete sayısı artarken, dergi sayısı düşmüştür. Aynı dönemde Kazak dilinde yayınlanan dergi sayısı artmıştır. Buna karşın Kazak dilinde yayınlanan gazete sayısı düşmüştür. Bu dönem Kazakların dergi okumayı tercih ettiklerini göstermektedir. Tüm bunlara karşın Rus dilinde yayınlanan gazetenin sayısında 1998-1999 döneminde önemli bir artış vardır.

Kazakistan’da yayın yapan “İnformasyonniye i Telekomünikasyonniye Seti” dergisinin, Aralık 2000 yılında verdiği istatistiklere göre, ülkede toplam 1017 kitle iletişim aracının 851’i basın yayın organı olarak faaliyet

¹⁶⁰ “Kazakistan Respublikasının Keybir Zan Aktilerine Özgerister men Tolıktırular Engizu” turalı Prezident Jarlıǵı, Egemen Kazakistan, 18 Mart 1995.

göstermektedir. Bunların 695'i gazete ve 156'sı dergidir. Gazetelerin 143'ü ve dergilerin 31'i Kazak dilinde yayınlanmaktadır.¹⁶¹

4.3. Kazak Basınının Şekillendirilmesi

Ortaya çıkışından günümüze kadar 133 yıllık bir tarihe sahip olan Kazak basını, bu süre içinde belli bir şekillendirilme sürecini yaşamıştır. Şekillendirilme, kitle iletişim araçlarının yayınlacağı yazıların, haberlerin belli bir janra(şekile)* uygun şekilde hazırlanarak sunulmasıdır. Burada, haberin veya yazının yazılım şekli ve türüne göre sınıflandırılması söz konusudur.

Kazakistan yaklaşık 200 yıl Rusya Çarlığına, sonra da 70 yıl Sovyetler Birliğine bağlı muhtar bir cumhuriyet olarak kalmıştır. Kazak basını tarihine bakıldığında, Kazak basını 1870 yılından itibaren vardır. Bu yıllarda Kazaklar Çarlık Rusya'sına bağlıdır. Rusya'da Çarlık yönetimin yıkılıp, Sovyetler Birliği kurulduğu tarihten 1990'lara kadar Kazakistan "merkeze" dahil bir ülkedir. Dolayısıyla, Kazak basınının da Rus basınından etkilenmesi, belli bir seviyede onu taklit etmesi doğaldır. Kazakistan basını Rusya yönetimi tarafından uygulanan janr ve şekile göre faaliyet etmiştir. Basın yazılarının belli şekiller üzerine sınıflandırılarak yayınlanması, yada basının şekilleştirilmesi de Sovyet basını kopya edilerek Kazak basınına geçmiştir.

Sovyetler Birliğinde yazılı basının gelişmesi şekillerin çeşitlenmesine neden olmuştur. Bu olay geleneksel yayıncılık sanatının katı biçimlerinden daha fazlasını ortaya çıkarmıştır. Dolayısıyla Sovyetler Birliği, yayıncılık

¹⁶¹ "İnformasyonniye i Telekomünikasyonniye Seti", No:1,Aralık 2000, S.15.

* Janr, Fransızca "genre" sözünden alınmış, karşılığı "usul", "tarz" anlamını taşır. Janr, herhangi bir sanat dalının belli bir konu ve stilistik belirtileriyle nitelendirilmiş eser tarzıdır. Bkz, Slovar Russkogo Yazıka, Moskova,1985, cilt 1, S.472.

T.KOJEKEV'e göre, janr, belli bir gazete, dergi yazılarının, radyo veya televizyon haberlerinin görünümü, yaşam biçimidir. Bkz, T.KOJEKEEV, "Jas Tilşiler Serigi", Almatı, 1991, S.24.

sanatında büyük bir karmaşıklığa neden olmuştur. Söz konusu durum dallanmış sistemin nitelik ve nicelik açısından da karmaşık hale gelmesine, yeni dalların ve yeni biçimlerin oluşmasına neden olmuştur.

Sovyetlerin sanat tarihine baktığımızda, şekiller gibi yeni biçimlerin yaratılışı ve gelişmesi göze çarpar. Söz konusu biçimler, yeni şekiller oluşturduğunu, şeklini değiştirdiğini, hatta eskileri yeni oluşanlara yer vererek ortadan kalktığı bir gerçektir. Bu değişim süreci, doğal olarak, yayıncılıkta da gerçekleşmiştir. Söz konusu süreç, yeni şekil biçimlerinin oluşmasıyla birlikte, eskilerin kalkması veya biçim değiştirerek başka oluşumlara neden olmuştur.¹⁶²

Günümüze kadar süregelen basının şekillendirilmesi, Kazakistan basın teorisinde bir birinden ayrılan ve aynı anda bir biriyle "ortak nitelikleri" de bulunan haber, analitik ve edebi şekiller olarak, üç sınıfa ayrılır.

Haber janrları, dünyada, ülkede ve toplumda siyasi, sosyal ve kültürel değeri olan haberler ile olayları kitleye hızlı bir şekilde iletir. Haber janrları bir olay hakkında kısa, ama hızlı bilgi vermek için metin açısından da kısa yazılır. Özellikle 5n+1k(ne, ne zaman, nasıl, niçin, nerede ve kim) soruları üzerine yazılır.¹⁶³ Haber janrları kendi arasında özellikleri ve farklılıklarına göre; not-haber, rapor yazısı, röportaj, soru-cevap(interview)¹⁶⁴ dörde ayrılır.

Analitik janrlar, yazılan konu üzerinde geniş ve daha da derin araştırma yapılarak, olayın nedenleri hakkında yazılır. Konunun olgularına geniş analiz yapılır, olguların bir biriyle ilişkileri açıklanır. Yazar olayı inceleme, olguları araştırma ve onların arasındaki ilişkileri açıklamasıyla birlikte, söz konusu olayın topluma etkisini de yorumlar. Bununla birlikte, konu üzerindeki sorunları analiz eder, belli bir sonuç çıkarır ve sorunlara çözüm yollarını

¹⁶² V.V.USENOVA, "Gneseologičeskiye Problemy Publitsistiki", Moskova, 1971, S.95

¹⁶³ T.KOJEKEYEV, "Jas Tilşiler Serigi", Almatı, 1991, S. 31.

¹⁶⁴ Interview, İngilizce "interview" sözünden alınıp, soru-cevap, sohbet anlamını taşır. Interview, gazetecinin belli bir şahısla soru cevap şeklinde sohbet ederek, yayına hazırladığı yazısıdır. Bkz, "Slovar Russkogo Yazıka", Moskova, 1985, S.627.

belirtir. Analitik janrları genel “5n+1k” sorularının dışında “ne nedenle oldu” ve “ne yapılmalı” soruları üzerine yazılır.¹⁶⁵ Analitik janrlar, kendi arasında; basın mektubu, makale, basın özeti ve basın eleştirisi olarak dört dala ayrılır.

Edebi janrlarla konu geniş bir açıyla hazırlanıp , yazıda yer alan şahıs, mekan veya olay tasvir edilerek yazılır. Bu janrlarda olayın gerçekleştiği zamanki hava durumu veya olay yerinin, mekanın manzarası ya da olaydaki insanın o andaki hali betimlenir. Hatta olay sırasında yazarın kendisinin hissettiği duyguları veya düşünceleri tasvir edilir. Edebi janrlar; felyeton¹⁶⁶, pamflet¹⁶⁷, tasvir ve deneme olarak kendi arasında dörde ayrılır.

¹⁶⁵ T.KOJEKEYEV, “Jas Tilşiler Serigi”, Almatı, 1991, S.34.

¹⁶⁶ Felyeton, Fransızca “feuilleton” sözünden alınıp, aktüel bir konu üzerine belli bir eksiklikleri eleştirerek yazılan yazı. Bkz, “Slovar Rysskogo Yazıka”, Moskova, 1988, S.557.

¹⁶⁷ Pamflet, İngilizce “pamphlet” sözünden alınıp, siyasi- sosyal yapıyı koruma amacıyla belli kişiyi veya bir şeyi ifşa ve şiddetle takbih etme amacıyla yazılan ağır hicivli yazıdır. Bkz, “Janrı Sovetskoy Gazetiy”, Moskova, 1972, S.305-307.

SONUÇ

Günümüzde gelişmekte olan Kazakistan Cumhuriyeti doğal olarak değişim süreci içindedir. Ülkede enflasyon sabitlenmiş ve ekonomik gelişme devam etmektedir. Buna paralel olarak Kazak basınında da gelişmeler vardır. Bağlantısız iktidar, yeni ekonomik politika ve hukuk devleti kurma çabaları, ülkedeki enformasyon alanında da önemli değişimlerin gerçekleşmesine neden olabilmektedir. Kazak basını, ülkenin siyasi, ekonomik, hukuki ve diğer yönetim alanlarında kendi yerini bulmuştur.

Kazak basının tarihi yaklaşık bir buçuk asırlık bir dönemi kapsamaktadır. Bu dönem içinde bazı iletişim araçlarının faaliyetine son verdi/verildi. Yerlerine yeni basın yayın organları gelerek, yayınlarını günümüze kadar sürdürmüşlerdir.

1870 ile 1917 yılları arasında yayınlanmış "Türkistanskiye Vedomosti" Gazetesi, Kazak basınının ilki olarak tanınır. Bu gazete Taşkent'te yayınlanıp, şimdiki Kazakistan sınırları içinde dağıtılmıştır. "Türkistanskiye Vedomosti " Gazetesinin Kazakça eki olarak 1870-1882 yılları arasında yayınlanan "Türkistan Vilayetinin Gazetesi", toplumsal-siyasi içerikteki yazılarıyla çıkarılmıştır. Bu gazetenin sayfalarında tarih, etnografya, kültür ve diğer alanlarda yazılar yayınlanmıştır. Diğer Kazak basın organı olan "Dala Vilayetinin Gazetesi", 1888 ile 1902 yılları arasında Ombı şehrinde çıkarılmıştır. Bu gazete, Kazak basın tarihinde ilklerden ve önemli gazetelerden biri olarak tanınır.

1911-1915 yılları arasında Troysk şehrinde yayınlanan "Ayqap" Dergisi Kazak basınının gelişiminde önemli rol oynar. "Ayqap" Dergisinin ortaya çıkışı, Kazak ulusunun kültürel gelişmesi ve aydınlanması açısından önemli olay olarak gösterilir. Bu dergi, Kazak halkının bakış açısını ve ulusal şuuru geliştirme yolunda önemli katkılar sağlamış, Kazak halkının birlik ve beraberliğini sağlamış ve batı kültürüne de hoşgörü ve davranmayı önermiştir.

Gençlere yönelik toplumsal-siyasi ve edebi dergilerin ilki, “Jas Kazak” Kazak basın tarihinde 1923-1925 yılları arasında yayınlanmıştır. Günümüze kadar bir çok kez adını değiştirmesine rağmen faaliyetini sürdürmekte olan kadınlara yönelik “Kazakistan Ayelderi” dergisi, 1925 yılında yayınlanmaya başlayan “Ayel Tendiği” dergisinden doğmuştur.

Yayın faaliyetleri 1920'lere kadar uzanan “Egemen Kazakistan” ve “Kazahstanskaya Pravda” gazeteleri ile “Julduz” ile “Prostor” dergileri yayıncılık yaşamını günümüze kadar sürdürmektedir.

Genel olarak baktığımızda, Kazak basını aşağıdaki gibi sınıflandırabiliriz:

- a- toplumsal-siyasi basın;
- b- ekonomi ağırlıklı basın;
- c- kadınlara yönelik basın;
- d- gençlere yönelik basın;

Yayın ve dağılım alanına göre ise, Kazak basını,

- a- merkezi, yani bütün ülke çapında dağıtılan basın;
- b- bölgesel(belli bir bölge, illere dağıtılan) basın
- c- yerel (belli bir şehir, ilçelerde dağıtılan) basın olarak üçe ayrılabilir.

Bunların dışında Kazakistan basını, çeşitli alanlara yönelik olarak, edebi-kültürel, dini, hukuki, gençlere ve kadınlara yönelik olarak faaliyet göstermektedir. Finansman açısından Kazak basını, devlet tarafından çıkarılan; devlet ve belli bir şahıs veya çeşitli kuruluş ve kurumlar tarafından finansmanı sağlanarak faaliyet gösteren özgür basın olarak ikiye ayrılır. Bu ikili ayırım arasında basının niteliği açısından büyük bir fark görünmektedir. Özel basın, haberin aktüelliği, gündemi yakalama, objektiflik, hatta mizanpaj açısından, devletin basın organlarından daha üstündür. Bağımsızlığın ilk

yıllarında, kadro ve teknik açıdan sorun yaşayan ve dağıtım açısından zorluklar çeken özel basın, gün geçtikçe gelişmektedir. Devlet basın organlarına kıyaslandığında, ilk yayın yıllarında parasal sorunlar yaşayan özel basın, içeriği ve reklam yöneticiliği sayesinde maddi sorunlarını çözmüş bulunuyor. Bu durum ülkede basın ve ifade özgürlüğünün sağlanmasında etkili olmaktadır. İktidar, özgür basın yayın organlarıyla yasalar doğrultusunda ilişki kurmak zorunluluğunda kalmıştır. Böyle bir durum Kazak basınının, toplumun istekleri ile beklentileri doğrultusunda faaliyet göstermesini sağlamaktadır. Bütün bunlara karşın, enformasyonun dağıtımı, iletişim, taşımacılık ve basım teknolojisi gibi iletişimin önemli alanlarında iktidarın müdahaleleri devam etmektedir.

Totaliter sistemin baskısından yeni kurtulmuş bir ülkenin kısa bir sürede batı demokrasilerinde kabul edilen şekliyle tam bağımsız bir basına sahip olması beklenemez. Günümüz Kazak basınının birtakım özgürlüklere sahip olduğunu söyleyebiliriz, ancak basın üzerinde sınırlı da olsa sansür uygulandığı inkar edilemeyecek bir gerçektir. Ancak önemle belirtilmesi gerekir ki, her gelişmekte olan ülkede rastlanan bu sansüre rağmen, Kazakistan'da iktidarın etki alanının dışında kalan bağımsız bir basının varlığından söz edilebilir.

Sovyetler Birliği döneminde, hatta bağımsızlık sonrası yıllarda, Kazak basınının tarihi ve gelişimi konusu üzerine araştırmaların yapılmasına pek önem verilmemiştir. Bu durum, günümüzde Kazak basını hakkında literatür kıtlığına neden olmaktadır. Kazakistan Cumhuriyeti Merkezi İstatistik Dairesi'nde Kazak basını hakkında hiçbir belge veya data bulunmaması üzücü bir gerçektir. Bu konuda araştırmalar ve çalışmalar yapmak için devlet tarafından maddi olanakların yeterince sağlanmasını beklemekteyiz. Bunun dışında, günlük hayat ve kâr eğilimli gazete ve dergi editörleri ile çalışanlarının, genç araştırma görevlilerine yardım etme konusunda pek istekli olmamaları da diğer bir şikayet konusudur.

Sonuç olarak, Çarlık Rusya döneminde ortaya çıkan Kazak basını, aşama aşama değişim geçirerek, Sovyetler Birliği döneminde yönetim istekleri doğrultusunda gelişmeye devam etmiştir. Günümüzde Kazakistan'ın gün geçtikçe ekonomik ve sosyal yönden gelişmesi, Kazak basınının da gelişmesine neden olmaktadır. Kazak basınının gelişmesi ise, Kazak toplumunun aydınlanması ve kalkınmasında önemli rol oynamaktadır.

KAYNAKÇA

AMANDOSOV, T. S. Sovyet Jurnalistikasının Teorisi men Praktikasi. Almatı, 1978.

AMİTİN-ŞARİPO, Z. L. Ve MOROZOV, O.D. "Turkestanskiye Vedomosti kak Istočnik po İstorii Kirgizii", İstoricesy İssledovatelsky Institut Dergisi, Ocak 1955, 1.

ANDİCAN, A. A. Değişim Sürecinde Türk Dünyası, İstanbul, 1996.

APENOV, M. M. "Kazahstan na Puti k Natsyonalnomu Vozrajdenyu", Sayaset Dergisi, Ocak 1998, 32/1.

A.R. "Naşi Perviye şagi na Aralskom More", Turkestanskiye vedomosti Gazetesi, Aralık 1897, 31.

AYTİMBETOV, İ. "Jekeşelendiruge Dayınbız Ba?", Akikat Dergisi, Haziran 1998, 6.

BEKHOJİN, H. Kazak Baspasözü Tarihinin Öçerki. Almatı, 1981.

BEYSENBAYEV, S. B. Voprosy İstorii Komparti Kazaxstana. Almatı, 1963.

BUDAK, F. Kazakistan: Dünü, Bugünü ve Yarını. Ankara, 2000.

DEVLET, N. Rusya Türklerinin Milli Mücadele Tarihi(1905-1917), Ankara, 1999.

----- . 1917 Ekim İhtilali ve Türk-Tatar Millet Meclisi, İstanbul, 1998.

ERNAZAROV, T. E. ve AKBAROV, A. I. Istoriya Peçati Turkestana (1870-1925). Taşkent, 1976.

ESENGALİYEVA, A. K. "Etniçesky faktor Sosyально- Politicheskogo Razvitya Kazahstana", Sayasat Dergisi, Temmuz 1998, 38/7.

GÜLEÇ, G. "Uyanan Dev: Kazakistan", Yeni Avrasya Dergisi, Mart 2001,3.

FETISOV, M. I. Zarojdeniye Kazahskoy Publitsistiki. Almatı, 1961.

İBRAYEV, G. J. Pressa Kazahstana v Strukture Sovetskoy Jurnalistiki. Almatı, 1990.

IGNATYEV, N. Missya v Khivu i Buharu v 1858 g. Petersburg, 1897.

"Kazak kartalı ile Birlikte Yükselmek", Yeni Avrasya Dergisi, Nisan 2001, 4.

"Kazakistan Diplomatiyasının Kezenderi", Akikat Dergisi, Ağustos 1999, 8.

Kazakistan Tarihi Öçerkteri, Der. ALDAJUMANOV, K. S. Almatı, 1994.

KOJEKEEV, T.K. Jıl Kustarı, Almatı, 1991.

----- . Jas Tilşiler Serigi. Almatı, 1991.

KOZIBAYEV, M. ve BEKMAHANOV, N. Kazak SSR Tarihi. Almatı, 1991.

KOZIBAYEV, S. ve RAMAZANOVA, A. ve ALLABERGEN, K. Alem Baspasözü Tarihinan. Almatı, 1998.

LENİN, V. İ. Polnoye Sobrannoye Soçinenya. Cilt. 19, Moskova, 1965.

MAŞİMBAYEV, S. Çarlık Rusya'nın Sömürge Siyaseti, Almatı, 1994.

MIŞURİS, A. L. ve PELT, V.D. Teorya i Praktika Partiynoy i Sovetskoy Peçaty, Moskova, 1962.

NAZARBAYEV, N. A. Kazakistannın Tayelsiz Mamleket Retinde Kalıptasuı men Damuının Strategyası. Almatı, 1992.

-----."Kazakistan Respublikasının Prezidentrinin Kazakstan Halkına Joldauı", Egemen Kazakistan Gazetesi, Ekim 1996.

-----."Kazakistan respublikasının Keybir Zan Aktilerine özgerister men Tolıktırular Engizu turalı Prezident Jarlıǵı", Egemen Kazakistan Gazetesi, 18 Mart 1995.

Oçerki İstorii SSSR (1861-1904). Moskova, 1960.

ORAZAYEV, F. M. Kazakistan'da Çarlık Sömürge Siyaseti(XIX y.y. Rus Basın Kaynaklarından). Almatı, 1995.

SARAY, M. Rus İşgali Devrinde Osmanlı Devleti ile Türkistan Hanlıkları Arasında Siyasi Münasebetler(1775-1875). İstanbul, 1990.

SARAY, M. Kazak Türkleri Tarihi(Kazakların Uyanışı). İstanbul, 1993.

SARSENBAYEV, A. S. Kazahstan na Putı k Ustoyçivomu Razvityu. Almatı, 1996.

SERALIN, M. "Serke Gazetinin Tarihi", Aygap Dergisi, Ocak 1911, 1.

SÖZLÜK, Slovar Russkogo Yazıka. Cilt 1, Moskova, 1986.

-----Cilt 2, Moskova, 1986.

-----Cilt 3, Moskova, 1987.

-----Cilt 4, Moskova, 1988.

SUBHANBERDİNA, U. Dala Vilayetinin Gazeti (1882-1902). Almatı, 1994.

SUBHANBERDİNA, U. Ve SEYFULLİNA, D. Kazak Kitabının Şejiresi. Almatı, 1996.

TASMAGANBETOV, İ. N. "Kogamdagı Aleumettik- Sayasi Ömirdin Janarui-Memlekettik Kurılımnın Nıgayuının Negizi", Sayasat Dergisi, Mart 1995, 31.

U Istochnikov KomPartii Kazahstana. Cilt 1, Almatı, 1966.

USENOVA V. V. Gneseologiceskiye Problemy Publitsistiki. Moskova, 1971.

VALİHANOV, Ş. Ş. Sobrannoye Soçinenye. Cilt 1, Almatı, 1981.

ARŞİV BELGELERİ

KCMDA(Kazakistan Cumhuriyeti Milli Devlet Arşivi), F. 15, Op. 1, D. 1834.

KCMDA(Kazakistan Cumhuriyeti Milli Devlet Arşivi), F. 1416, Op. 1, D. 5.

ÖCMDA(Özbekistan Cumhuriyeti Milli Devlet Arşivi), F. 1, Op. 20, D. 1748.

ÖCMDA(Özbekistan Cumhuriyeti Milli Devlet Arşivi), F. 1, Op. 17, D. 109.

İNTERNET SİTELERİ

www.site.kz

Kazakistan Cumhuriyeti Tanıtım Sitesi

www.zakon.kz

Kazakistan Cumhuriyeti Hukuk Sitesi

www.prezident.kz

Kazakistan Cumhuriyeti Resmi Sitesi

www.stat.kz

Kazakistan İstatistik Ajansı Sitesi

ÖZET

Basın, toplum hayatındaki olayları ve haberleri halka iletmek amacıyla ortaya çıkmıştır. Haber kaynağı ile okuyucunun, halk ile iktidarın arasında "iletişim köprüsünü" kurarak, halkın istek ve beklentilerini yönetime duyurma görevini üstlenir. Sovyetler Birliği gibi totaliter sistemle yönetilen ülkelerdeki basın ise, iktidarın güdümünde faaliyet gösterir ve bu çizgiden saptığı ölçüde yaşam şansını kaybeder. Demokrasi, insan hak ve özgürlüklerinin vazgeçilmez değeri kabul edilen basın, demokratik toplumların vazgeçilmez unsuru haline gelerek büyük bir güç kazanmıştır. Öyle ki, batı toplumlarında basına yürütme, yasama ve yargı kuvvetlerinden sonra gelen "dördüncü kuvvet" denilmektedir.

İlk Kazak basını 1870'li yıllarında, Çarlık Rusya'sı döneminde ortaya çıkmıştır. O dönemdeki basın günümüzdeki gibi demokratik ve eğitici bir basın olmaktan uzak bir görünüm sergiliyordu. Tam aksine Çarlık yönetiminin önemli karar ve yasalarını halka duyurmak üzere çıkarılan "resmi gazete" niteliği taşıdığını söylemek mümkün değildir.

Sovyetler Birliği döneminde faaliyet gösteren Kazak basını da Çarlık dönemindeki basından çok farklı değildi. "Merkezi" yönetimin basın organı olarak, Sovyetlerin istekleri doğrultusunda propaganda ve ideolojik baskı unsuru olarak faaliyet göstermiştir. Bu dönemlerde demokratik çizgide yayınlanmaya başlayan gazete ile dergiler, yönetim tarafından kapatılmış veya gazete çıkaranları ile çalışanlarının işlerine son verilerek gazete ve/veya derginin tarzı değiştirilmiştir. Sovyetler Birliğinin dağılmasından sonra Kazakistan dünyada demokratik bir ülke olarak nitelendirilmiştir. Bağımsızlık sonrası Kazak basını, Kazakistan'ın ekonomik ve sosyal yönden gelişiyile paralel olarak gelişmektedir. Bunun sonucunda, demokrasi ve ifade özgürlüğü anlayışını kendine temel alan Kazak basını, artık batı ülkelerinin gelişmiş basını olma yolundadır.

ABSTRACT

Press was existed with the aim of informing people about the events and news which take place in the societies. Its duty is to inform governments about the expectations of public by the help of the links which they create between the sources of information and the reader. In the totalitarian countries as Post Soviet Union, Press should work according to the expectations of the government otherwise it'll lose all its change. Press gained strength when it became the most important value of the human rights, freedom and democracy. In western societies press is regarded as the "forth most important strength" after legislation, execution and judgement.

First Kazakish press was appeared in the period of Tsardom Russia in 1870's. Those days press was not as democratic and as educational as it is today. On the contrary, it is hard to say that it was "an official newspaper" which was to pass to people the important decisions and prohibitions of the education in the Tsardom.

Kazakish press was the same in the Period of Soviet Union as it was in the period of Tsardom. By the direction of wishes of Soviets, it was also worked as ideologic and propogandist press as press organ of "Central" management . In that period of time many newspapers and magazines which were began to publish in the democratic line, were stopped by managers or changed the style of these newspapers and magazines. After the seperation and disperse of Soviet Union, Kazakhstan was qualified as democratic country. After the independence Kazakish press has been developed in the parallel rank with the social and economic development. At the result of this, Kazakish press is on the way of being the developed press of the western countries.